

Društvena reintegracija bivših štićenika Zajednice Cenacolo

Beuk, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:806810>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

FILIP BEUK

**Društvena reintegracija bivših štićenika
Zajednice Cenacolo**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVASKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

FILIP BEUK

**Društvena reintegracija bivših štićenika
Zajednice Cenacolo**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Erik Brezovec

Zagreb, 2022.

Sadržaj

Sažetak	2
Uvod	4
Rehabilitacijski i resocijalizacijski pristup terapijske zajednice i Zajednica Cenacolo	5
<i>Rehabilitacijski i resocijalizacijski pristup terapijske zajednice</i>	5
<i>Zajednica Cenacolo</i>	8
Resocijalizacija i reintegracija bivših ovisnika u Republici Hrvatskoj	11
<i>Nacionalna strategija suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj od 2012. do 2017. godine</i>	11
<i>Projekt resocijalizacije za osobe liječene zbog problema ovisnosti o drogama</i>	12
Pregled dosadašnjih istraživanja	14
Teorijsko-konceptualni okvir istraživanja	21
<i>Primarna i sekundarna socijalizacija</i>	21
<i>Zbilja par excellence</i>	25
<i>Beskonačna provincija značenja</i>	26
<i>Habitus</i>	27
<i>Polje i kapital</i>	28
<i>Teorija društvene stigmatizacije</i>	30
Cilj i problemi	33
Metoda	34
<i>Sudionici</i>	34
<i>Instrumenti</i>	34
<i>Postupak</i>	35
Rezultati i rasprava	37
<i>Život bivših štićenika prije Zajednice Cenacolo</i>	37
<i>Izazovi u svakodnevnim rutinama nakon Zajednice Cenacolo</i>	52
<i>Obrazovanje, zapošljavanje i pronalazak mjesta stanovanja nakon Zajednice Cenacolo</i>	64
<i>Uključenost u međuljudske odnose nakon Zajednice Cenacolo</i>	69
<i>Stigmatizacija bivših štićenika Zajednice Cenacolo</i>	78
Zaključak	88
Popis literature	92

Sažetak

Opći cilj ovoga rada bio je kvalitativnom metodom polu-strukturiranog intervjua istražiti iskustvo i značenje društvene reintegracije bivših štićenika Zajednice Cenacolo. Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 6 sudionika stratificiranom po spolu. Proces društvene reintegracije promatran je kroz različita polja od važnosti za društvenu reintegraciju poput obrazovanja, zapošljavanja, pronalaska mjesta stanovanja, izazova u svakodnevnom životu, uključenosti u međuljudske odnose i stigmatizacije. Također, propitano je iskustvo i značenje života prije Zajednice kako bi se utvrdili glavni čimbenici primarne i sekundarne socijalizacije, koji pogoduju razvoju razloga za korištenje sredstava ovisnosti. Odnosi u obitelji su se odrazili habitus sudionika preko različitih pogleda i osjećaja inata, bunta, nepoštovanja, laži, osuda i antagonizma. Ovo u kombinaciji s utjecajem vršnjačkih skupina, koje općenito imaju veliki utjecaj tijekom adolescencije, potiče stvaranje razloga za korištenje sredstava ovisnosti. Iako su imali različite putove, sudionici su završili u istom svijetu obilježenom lažnim ili nepostojećim obiteljskim odnosima, prijateljstvima iz interesa, kriminalom, dugovima, konzumiranjem sve većih količina supstanci. U centru ovisničkog svijeta je ljubavni ples između ega ovisnika i sredstva ovisnosti. Sve intenzivniji i dugotrajniji boravak u ovisničkom svijetu doveo ih je do gotovo potpunog gubitka smisla. Tijekom boravka u Zajednici Cenacolo došlo je do korjenite resocijalizacije habitusa štićenika na temelju međudjelovanja molitve, rada i grupnih razgovora iz kojih izvire sustav međusobno povezanih vrijednosti za svakodnevni život. Štićenici su se uz potporu Zajednice, obitelji i prijatelja uspješno integrirali u tokove svakodnevnog života. Usvojili su novi sustav vrijednosti i način života, koji podržava apstinenciju i izbjegavanje kriminalnih aktivnosti, ali upravo je to ono po čemu se razlikuju od šire društvene okoline.

Ključne riječi: društvena reintegracija, bivši štićenici, terapijska zajednica, Zajednica Cenacolo

Abstract

The general goal of this paper was to investigate the experience and meaning of social reintegration of former residents of the Cenacolo Community using the qualitative method of a semi-structured interview. The research was conducted on a convenient sample of 6 participants, stratified by gender. The process of social reintegration was observed through different fields of importance for social reintegration such as education, employment, finding a place to live, challenges in everyday life, involvement in interpersonal relationships and stigmatization. Also, the experience and meaning of life before the Community was questioned in order to determine the main factors of primary and secondary socialization, which favor the development of reasons for using addictive substances. Relationships in the family were reflected in the habitus of the participants through different views and feelings of spite, rebellion, disrespect, lies, condemnations and antagonism. This, combined with the influence of peer groups, which generally have a large influence during adolescence, encourages the creation of reasons for the use of addictive substances. Although they had different paths, the participants ended up in the same world characterized by fake or non-existent family relationships, friendships of interest, crime, debt, and the consumption of increasing amounts of substances. At the center of the addict's world is the love dance between the addict's ego and the means of addiction. An increasingly intense and prolonged stay in the world of addiction led them to an almost complete loss of meaning. During the stay in the Cenacolo Community, there was a radical resocialization of the residents' habitus based on the interplay of prayer, work and group discussions, from which a system of interconnected values for everyday life emerges. With the support of the community, family and friends, the residents successfully integrated into the flow of everyday life. They have adopted a new value system and way of life, which supports abstinence and avoidance of criminal activities, but this is precisely what distinguishes them from the wider social environment.

Key words: social reintegration, former residents, therapeutic community, Cenacolo Community

Uvod

Vrijeme u kojem živimo teoretičari s različitih područja karakteriziraju kao postmoderno. Postmoderni prethodi moderna, obilježena razvojem znanosti i tehnologije, u kojoj prevladava uvjerenje da će napredak znanosti riješiti sve ljudske brige. Suvremeno društvo prate karakteristike, kao što je globalizacija, rapidan razvoj tehnologije, dinamičan i brzi način života i dominacija masovnih medija, koji često reklamiraju poruke hedonizma, konzumerizma i komfora. Alijeniranost, izgubljenost i nezadovoljstvo često su rezultat svega toga (Trbojević, 2017, str. 5)

Prema Aničić i Janković (2011, str. 217) proces individualizacije u modernim društvima i s njim povezano udaljšavanje čovjeka od tradicionalnih društvenih oblika, odnosa i veza, uz iskustvo multikulturalnosti, internacionalizacije i globalizacije i obećanja da će razum preko znanosti zagospodariti svim područjima života, kao i rastuća svijest o slobodi koja odbija svaki vanjski autoritet, doveli su u pitanje brojne prijašnje vrijednosti na kojima se temeljio osobni i zajednički život.

Ovisnost kao jedan od problema, koji muči skoro sva suvremena društva, proizišao je iz opisanog stanja (Trbojević, 2017, str. 5) Europski centar za praćenje droga i ovisnosti o drogama (2021, str. 12) procjenjuje da je otprilike 84 milijuna ili 28,9% odraslih osoba (u dobi od 15 do 64 godine) u EU barem jednom u životu probalo nezakonite droge, a najčešće konzumirana droga je kanabis (47,6 milijuna muškaraca i 30,9 milijuna žena). Podaci o uporabi droga za prethodnu godinu govore da je uglavnom prisutna među mlađim odraslim osobama. Procjenjuje se da je 17,4 milijuna mladih odraslih osoba (u dobi od 15 do 34 godine) tijekom protekle godine konzumiralo droge (str. 12). Prevalencija visoko rizične uporabe opioida među odraslim osobama kreće se oko 0,35%, što čini gotovo milijun visokorizičnih konzumenata opioida u 2019. godini. Na području Europe svjedočimo i sve većoj zabrinutosti zbog vidljivih trendova dostupnosti sve potentnijih supstanci.

Stvara se potreba za donošenjem odgovora na problematiku ovisnosti, a kao jedan sigurno je terapijska zajednica čiji će se rehabilitacijski i resocijalizacijski pristup biti opisan u slijedećem dijelu ovoga rada.

Rehabilitacijski i resocijalizacijski pristup terapijske zajednice i Zajednica Cenacolo

Rehabilitacijski i resocijalizacijski pristup terapijske zajednice

Terapijska zajednica najpoznatija je socioterapijska metoda koja u liječenju raznih psihičkih poremećaja koristi socioterapijske i psihoterapijske metode. Utemeljena je na ideji kolektivne odgovornosti, pripadnosti grupi i osnaženju uz poticanje osobne odgovornosti i izbjegavanja razvoja ovisnosti o stručnom osoblju (Štrkalj-Ivezić et al., 2014, str. 172). Kao terapijska metoda koristi se na raznim populacijama i okruženjima. Uz liječenje psihičkih poremećaja koristi se u radu s ovisnicima, djecom, mladima, zatvorenicima i poteškoćama s učenjem (Vanderplasschen et al., 2014, str. 17). Osigurava okruženje bez droga gdje štíćenici koji imaju probleme s ovisnošću (i druge probleme) žive zajedno na organiziran i strukturiran način s ciljem poticanja promjene i života bez droge u širem društvu nakon boravka u zajednici (Broekaert et al., 1993, prema Vanderplasschen et al., 2014, str. 18). Nadalje, pruža okruženje za živo učenje što znači da su štíćenici potpuno uronjeni u okruženje liječenja na način da se svakodnevno ponašanje, emotivno i fizičko stanje promatra i propituje kroz intenzivna grupna iskustva (Vanderplasschen et al., 2014, str. 17). De Leon (2000) ističe kako se terapijska zajednica razlikuje od ostalih terapijskih i rehabilitacijskih postupaka po svom korištenju *zajednice kao metode*. Specifični cilj je liječenje poremećaja, ali šira svrha je transformacija životnog stila i osobnog identiteta pojedinca uz pomoć zajednice (str. 85). Sukladno tome, terapijska zajednica se može definirati kao:

Zajednica bolesnika/zatvorenika i svih članova terapijskog osoblja, konstituirana na načelima samouprave i demokracije, čime je omogućeno maksimalno aktiviranje bolesnika/zatvorenika u terapijskom postupku i preuzimanje odgovornosti za svoje ponašanje i uspješnost liječenja. To je zajednica ljudi koji se liječe i koji rade u jednoj ustanovi, a povezani su u čvrstu cjelinu, s ciljem da bolesnim članovima stvore što bolje uvjete za liječenje i time im se omogući što bolji povratak u zajednicu. (Pan, 1993, citirano prema Gruber et al., 2014, str. 143)

Kennard i Haigh (2009, str. 1394-1395) dijele proces rada terapijskih zajednica na četiri odvojene, međusobno povezane faze:

- *Faza uključivanja*: (Samo)upućivanje, priprema i selekcijske procedure sastavni su dijelovi rada terapijske zajednice u kojim aktivno sudjeluju budući i trenutni štíćenici. Mnogi budući štíćenici su nepovjerljivi ili se boje terapije tako da trebaju podršku i

ohrabrenje za ustrajanje. Ohrabrenje i podrška često dođe od bivših i sadašnjih štićenika u dogovoru s dobrovoljnim udrugama.

- *Faza procjene i pripreme:* Nakon donošenja odluke za početak tretmana potrebno je proći proces procjene, praktična planiranja i dogovor oko ugovora. Priprema i procjena budućih štićenika treba biti osmišljena kao predokus faze liječenja, a može se odvijati u grupama za pripremu ili individualnim sastancima. Praktično planiranje uključuje pitanja dječje skrbi, osiguravanja stabilnog smještaja, planova za liječenje i upravljanje mogućih rizika. Ugovor za ulazak u zajednicu može biti u obliku verbalnog dogovora oko razumijevanja i prihvaćanja pravila zajednice ili formalni ugovor na papiru.
- *Faza liječenja:* Terapijski programi mogu varirati od boravka u zajednici jednom tjedno do potpunog boravka; od korištenja uglavnom socioterapijskih do psihoanalitičkih, kognitivno-bihevioralnih, humanističkih, interpersonalnih i sistemskih grupa; od višetjednog do višegodišnjeg boravka; od manjih grupa od 6 članova do grupa s više od 50 članova. Tipični program uključivao boravak u zajednici 3-5 dana u tjednu gdje štićenici sudjeluju na raznim sastancima zajednice, terapijskim grupama, zajedničkim obrocima i neformalnom vremenu. Osoba polako počinje stvarati veze s članovima zajednice gdje joj se postepeno povjeravaju razne uloge i zadaće. Može doći do neugodnih emocija koje mogu dovesti do agresivnog ponašanja prema ostalim štićenicima, ali kroz grupne sastanke osobu se sučeljava s posljedicama i značenjima takvog ponašanja. Nakon više ovakvih ciklusa osoba počinje doživljavati sebe i druge na drugačiji način.
- *Faza ulaska u društvo:* Donedavno, boravak u terapijskoj zajednici završavao je naglim otpuštanjem štićenika u društvo gdje je do jučer osoba uživala punu emotivnu i praktičnu potporu zajednice, a drugi dan nije smjela kontaktirati članove u zajednici. Danas je prihvaćen stav da je potpora bivšim štićenicima nakon boravka u zajednici bolja praksa. Ovo se može postići radom grupe zadužene za ustanovljenje društvenih mreža, pomoć oko zapošljavanja, obrazovanja i generalnog pružanja podrške.

Rad terapijske zajednice počiva na nekoliko međusobno povezanih principa. Vanderplasschen et al. (2014, str. 18) ističu da terapijska zajednica funkcionira na temelju četiri principa:

- *Permisivnost*: Štićenici mogu slobodno izraziti svoje mišljenje i emocije bez negativnih posljedica.
- *Demokratizacija*: Osoblje i štićenici jednako surađuju u organizaciji zajednice.
- *Zajedništvo*: Komunikacija licem u lice i slobodna interakcija trebaju stvoriti osjećaje dijeljenja i pripadanja.
- *Sučeljavanje s stvarnošću*: Štićenike se stalno sučeljava s vlastitom slikom kako ih percipiraju drugi štićenici i osoblje zajednice.

Svi principi su jednako važni i međusobno povezani. Glasovi svih članova zajednice uvažavaju se u donošenju odluka, ali moraju postojati jasne granice osigurane demokratskim donošenjem odluka i odgovornost osoblja kako bi se osigurao siguran okvir za terapijski rad. Permisivnost je ograničena na verbalno iznošenje vlastitih osjećaja gdje je bitan oprez kako drugi članovi zajednice ne bi bili povrijeđeni (Štrkalj-Ivezić et al., 2014, str. 172).

Prema De Leonu (2000) temelj rada terapijske zajednice je čvrsta dnevna struktura za štićenike terapijskih zajednica. Svakodnevni život strukturiran je poprilično raznolikom cjelodnevnom disciplinom. Tipični dan počinje buđenjem u 7 ujutro i završava u 11 navečer. Period od 16 sati ispunjen je jutarnjim i večernjim sastancima, poslovima, terapijskim grupama, seminarima, osobnim vremenom, rekreacijom i individualnim savjetovanjem kada je to potrebno. Svakodnevna disciplina isplanirana je kao sustav međusobno povezanih aktivnosti koje su osmišljene za postizanje upravljanja, kliničkih ciljeva, jačanja pripadnosti i percepcije zajedništva (str. 127). Nadalje, pruža strukturu za mnoge koji su živjeli u kaotičnom okruženju, smanjuje dosadu i manjak stimulacije, odvraća pažnju od negativnih preokupacija koje su bile povezane s korištenjem droga. Štićenici imaju priliku zadobiti osjećaj zadovoljstva zbog ispunjenog rasporeda i izvršavanja svakodnevnih zadataka, a male pobjede poput obavljanja dana bez droge rezultiraju velikim nagradama u samopoštovanju i pogledu na sebe. Iako disciplina i aktivnosti ostaju iste danima, tjednima, pa i mjesecima, pojedinac je na sigurnom putu promjene (str. 131).

Svakodnevni zajednički život, temeljen na međusobno povezanim principima i čvrstom disciplinom zajednice, u izoliranoj terapijskoj zajednici pruža društveni kontekst za temeljitu promjenu pojedinca tj. resocijalizaciju. Može se reći da pojedinac internalizira društvo jer nakon boravka u terapijskoj zajednici bivši ovisnik ne uspostavlja samo apstinenciju, nego usvaja pravila, vrijednosti, načine ponašanja, obrasce percepcije za snalaženje u široj društvenoj okolini.

Zajednica Cenacolo

Jedna od terapijskih zajednica je Zajednica Cenacolo koja prema Trbojeviću (2017) ima sve bitne sastavnice konvencionalnih terapijskih zajednica uz vlastite specifičnosti. Prema službenoj mrežnoj stranici Zajednice Cenacolo (<https://www.comunitacenacolo.it/hr/>) rad započinje 16. srpnja 1983. godine u malom talijanskom gradiću na sjeveru zemlje, Saluzzo, nakon što je časna sestra Elvira Petrozzi dobila od grada na korištenje jednu ruševnu i napuštenu kuću. Prvotno je namjeravala otvoriti samo jednu kuću, ali broj kuća se povećavao zbog velikog priljeva mladih sa svih strana u potrazi za početkom novog života. Za sada Zajednica broji 71 bratovštinu u sveukupno 20 zemalja (Italija 25; Austrija 1; Bosna i Hercegovina 2; Hrvatska 7; Francuska 5; Engleska 1; Irska 1; Poljska 4; Portugal 1; Slovenija 1; Slovačka 1; Španjolska 2; SAD 4; Argentina 4; Brazil 5; Meksiko 1; Peru 2; Paragvaj; Filipine 1; Afrika – Liberija 1). Do sada je u bratovštinama u Europi i Sjevernoj Americi prihvaćeno otprilike tisuću osoba. U Latinskoj Americi uz nekoliko bratovština za mlade u problemima pokrenuta je misija za prihvat djece s ulice. Uz to, nedavno je u Africi pokrenuta prva misija za napuštenu djecu Liberije. Zajednica je „odgovor Božje nježnosti na vapaj mnogih mladih ljudi koji, izgubljeni, izvarani i razočarani, traže radost i smisao života u lažnom blještavilu svijeta” (<https://www.comunitacenacolo.it/hr/>).

Zajednicu se može gledati kao sastavni dio Katoličke Crkve jer je priznata od strane Papinskog vijeća za laike kao Privatna međunarodna udruga vjernika. Svoj status dobila je 16. srpnja 2009. godina na blagdan Gospe od Karmela i svoju šesnaestu obljetnicu osnivanja uz pokusno razdoblje od 5 godina za svoj Statut. Dekret je uručio kardinal Stanislaw Rylko, 16. listopada 2009., godine kao predsjednik Papinskog vijeća za laike na dan kada sv. Ivan Pavao 2. postaje papa. Majka Elvira smatra da je Zajednica „prvi [svjedok] jednog Božjeg čuda, koje je nastalo spontano, koje nas [ljudu uključene u rad zajednice] nadilazi i iznenađuje, kojega smo po milosti sudionici” (<https://www.comunitacenacolo.it/hr/>).

Tijekom godina, potaknuti načinom života zajednice, vjerom, zajedništvom i iskustvom služenja, Majci Elviri su se pridružili mladi volonteri, laici, obitelji, posvećena braća (ima i nekoliko svećenika) i posvećene sestre, koji su se u potpunosti uključili u život zajednice živeći s štionicima (<https://www.comunitacenacolo.it/hr/>).

Zajednica Cenacolo sebe ne smatra terapijskom zajednicom ili samo mjestom oporavka i socijalne skrbi, već *školom života* gdje članovi otkrivaju i grade smisao svog života. Zajednica treba biti kao jedna velika obitelj koja pomaže da osoba nađe dostojanstvo,

ozdravljenje rana, mir, radost življenja i želju da vole. Djeluje na području prihvata, pomaganja, skrbi i odgoja osoba s različitim poteškoćama poput egzistencijalnih kriza, osoba u traženju vlastitog životnog puta, odraslih osoba koje osjećaju životni promašaj i žele preostali dio života provesti smisleno. Dolaze i mladi koji, potaknuti kršćanskom naukom i duhom zajedništva, žele biti dijelom puta zajednice, obitelji i volonteri. Dakle, ne radi se samo o osobama koje imaju problem s ovisnošću. Članovima s problemom ovisnosti zajednica ne nudi nikakav dodatni oblik zdravstvene skrbi, nego ih poziva na put samoedukacije i duhovnog razvoja usmjeren na otkrivanju pravog smisla života, i njegovanju ljudskih, društvenih, moralnih i duhovnih vrijednosti. Ako dođe do potrebe za zdravstvenom skrbi ili medicinskim tretmanom, koriste se usluge bolničkih ustanova u sustavu javnog zdravstva. Prema planu Majke Elvire Zajednica ne prima mjesečne potpore iz državnog proračuna ili javnih institucija, ali je otvorena za donacije. Time ih želi potaknuti da žive od vlastitog rada kroz koji će izgraditi dostojanstvo i samopouzdanje. Jedna od specifičnosti Zajednice je pouzdanje u Božju *Providnost* koja se očituje u različitim donacijama kao znak očinske brige prema svojoj djeci (<https://www.comunitacenacolo.it/hr/>).

Dan u Zajednici Cenacolo počinje ranim buđenjem (u 6 ujutro) s duhovnim aktivnostima u kapelici koje se uglavnom sastoje zajedničke molitve, povjeravanja dana Blaženoj Djevici Mariji i čitanja Božje riječi s kratkim razmatranjem. Nakon jutarnje molitve slijedi doručak pa rad. Svakodnevni poslovi u Zajednici uključuju rad u kuhinji, vrtu, radionici, čišćenje i podijeljeni su između članova Zajednice gdje svatko ima svoju ulogu. U podne slijedi odmor i ručak te druženje do 14 sati nakon kojeg slijedi posao uz molitvu krunice. U približno 18 sati opet slijedi molitva krunice, koja se moli u šetnji, i prijateljski razgovor o doživljajima tijekom dana. Na kraju dana je vrijeme za večeru, igru, druženje i odlazak na spavanje u približno 22 sata. Opisuju svoj život jako jednostavnim i urednim što im čini dobro i obnavlja mir u srcu. Svaka dva tjedna slijedi *Pregled života* kada se članovi susreću u manjim grupama i razgovaraju o onome što proživljavaju, dobrim i lošim stvarima, te dobiju pomoć od ostalih članova Zajednice (<https://www.comunitacenacolo.it/hr/>). Don Ivan Filipović, duhovnik Zajednice, smatra da je Zajednica Cenacolo najstroža u usporedbi s sličnim institucijama namijenjenim odvikavanju jer nisu dopuštena ublažavajuća sredstva, glazba, televizija, teretana, cigarete, telefon, internet čak ni redovita komunikacija s roditeljima, prijateljima ili partnerima (Trbojević, 2017, str. 17).

Molitva, rad i prijateljstvo tri su stupa unutarnjeg života Zajednice Cenacolo, ali i unutarnje promjene. Prema svjedočanstvu Majke Elvire poziv posvete svog života mladima

dogodio se pred Presvetim Oltarskim Sakramentom gdje je u molitvi počela osjećati duboku bol i osamljenost mladih ljudi na ulici i zapitala se što može učiti za njih. Molitva je ostala kao jedan od važnih temelja rada Zajednice. Na samom početku rada Zajednice molitva nije bila prisutna među štíćenicima, ostala je u krugu časnih sestara. Nakon nekog vremena štíćenici su sve više počeli pokazivati interes za molitvu i primjećivati promjene na sebi. Govorili su kako se bolje osjećaju kada mole. Majka Elvira željela je da ljudi dožive vjeru kao susret čovjeka i Boga koji mijenja života, čini da se osjećaju dobro sa samim sobom i drugima. (<https://www.comunitacenacolo.it/hr/>). Nadalje, ističe kako je molitva kadra promijeniti čovjeka:

Kada moliš, mijenjaš se a da i ne opažaš. Ako si bio sklon ljutnji, polako postaješ sve smireniji. Govorim o mladima, ali isto vrijedi i za mene: što više molim, strpljivija sam, imam više suosjećanja, u meni je više Božjeg milosrđa. Tko dobro moli, dobro živi! Molitva je hrana koja ti mijenja život i odgovor na tvoje najintimnije želje. O učincima molitve razmišljam već godinama. (<https://www.comunitacenacolo.it/hr/>)

Rad u Zajednici je sredstvo obnove vlastite volje, odgovornosti, samopouzdanja, žrtve, truda i dosljednosti. On je temelj unutarnje obnove. Kroz rad uče kako je važno nešto napraviti kvalitetno i s ljubavlju, da dobro napravljen posao donosi veselje i potiče druge. Nije sam sebi svrha, mjesto za ambiciozno dokazivanje, ne radi se samo za plaću ili da bi se zaboravilo na probleme. Prije svega, radi se zbog rasta u poniznosti, otkrivanja vlastitih darova, unutarnje obnove i provjere kvalitete molitve koja se oblači u radnu odjeću i ide služiti. Povezanost molitve izriču jednostavnom poslovicom, tko dobro moli, dobro radi – tko dobro radi, dobro moli! Ulaganje zajedničkog truda u poslu treba stvoriti osjećaje povezanosti, učvrstiti prijateljstva i donijeti radost (<https://www.comunitacenacolo.it/hr/>)

Prijateljstvo je treći stup Cenacola i jako bitan dio svakodnevnog života u Zajednici. Kada osoba uđe u Zajednicu dobiva svog *Andela čuvara* tj. iskusniju osobu koja već neko vrijeme živi u Zajednici, a novom članu služi kao brat/sestra. Anđeo čuvar je zadužen da osobi pruži potporu u bilo koje vrijeme tijekom svakodnevnog života u zajednici i treba biti znak ljubavi Zajednice prema novom članu. Nerijetko dolazi do neslaganja između novog člana i povjerenog mu čuvara, ali njegova uloga je da pomogne osobi živjeti stil života Zajednice kako bi došlo do unutarnje promjene. Zajednički život u molitvi, radu i prijateljstvu treba pomoći mladima da otkriju kako pravo ozdravljenje nije samo apstinencija, nego unutarnja obnova po kojoj uče ljubiti druge, živjeti u zajedništvu i odlučuju se za dobro (<https://www.comunitacenacolo.it/hr/>).

Resocijalizacija i reintegracija bivših ovisnika u Republici Hrvatskoj

Nacionalna strategija suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj od 2012. do 2017. godine

Prepoznajući rizik zloupotrebe sredstava ovisnosti za pojedinca, obitelji i cijelo društvo, Republika Hrvatska razvija *Nacionalnu strategiju suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2012. do 2017. godine* (2012) i temeljni je strateški dokument na području droga. Predstavlja okvir za djelovanje državnih institucija i organizacija civilnog sektora na području suzbijanja zlouporabe droga, prevenciji ovisnosti, pružanju pomoći ovisnicima i povremenim korisnicima droga, a temelje nalazi u osnovnim načelima i vrijednostima pravnog sustava Republike Hrvatske i pravne stečevine Europske unije te stručnom znanju i istraživanjima na tom području (str. 5).

Glavna vizija Nacionalne strategije (2012) je smanjenje ponude i potražnje droga u društvu i pružiti odgovarajuću zaštitu života i zdravlja djece, mladih, obitelji i pojedinaca uz pomoć integriranog i uravnoteženog pristupa problematici. U skladu s svjetskim trendovima upravljanja rizikom zlouporabe droga, teži zadržati raširenost zlouporabe droga u okviru prihvatljivog društvenog rizika (str. 5). Prema tome, glavni ciljevi Nacionalne strategije (str. 15-16) na području smanjenja zlouporabe droga su:

- Spriječiti i smanjiti zlouporabu droga i drugih sredstava ovisnosti, posebice među djecom i mladima.
- Smanjiti razmjere problema zlouporabe droga i ovisnosti u društvu, kao i vezanih zdravstvenih i socijalnih rizika nastalih zlouporabom droga.
- Smanjiti dostupnost droga na svim razinama i sve oblike kriminala vezanog za zlouporabu droga.
- Unaprijediti, izgraditi i umrežiti sustav za suzbijanje zlouporabe droga i borbu protiv ovisnosti na nacionalnoj i lokalnoj razini.

Za ostvarenje ciljeva vizije, Strategija (2012) prepoznaje potrebu nacionalne politike koja će putem organizirane suradnje zdravstvenog, socijalnog, odgojno-obrazovnog i represivnog sustava, organizacija civilnog društva i javnih medija provoditi različite programe i pristupe na području prevencije; liječenja i psihosocijalnog tretmana; smanjenja štete; resocijalizacije i društvene reintegracije; suzbijanja ponude, dostupnosti, ilegalne proizvodnje, prometa droga i prekursora i kaznene politike. Strategija prepoznaje važnost konstantne

edukacije za sve subjekte uključene u borbu protiv ovisnosti; praćenja, istraživanja i evaluacije relevantnih informacija u Nacionalnom informacijskom sustavu; koordinacije svih tijela društva; međunarodne suradnje i osiguravanja potrebnih financijskih sredstava (str. 16-17).

Jedno od važnih područja djelovanja Nacionalne strategije (2012) svakako je resocijalizacija i društvena reintegracija ovisnika jer kvalitetna provedba programa društvene reintegracije ima pozitivne učinke na uspješnost programa suzbijanja zlouporabe i liječenja ovisnika. Prema tome, društvena reintegracija i resocijalizacija dolazi kao smislen korak nakon psihosocijalne rehabilitacije. Izrada i planiranje programa liječenja i tretmana ovisnika morat će zahvatiti kompleksnu problematiku ovisnosti s medicinskog, psihološkog i socijalnog kuta. Također, resocijalizaciju ovisnika zahtjeva uključivanje različitih sustava društva poput zdravstvenog, penalnog, socijalnog, gospodarskog i organizacija civilnog društva. Kroz sustav socijalne skrbi, sukladno Zakonu o socijalnoj skrbi, ovisnicima se treba pružiti različite usluge potpore i skrbi, a programi i projekti moraju imati za cilj smanjenje stigmatizacije, recidivizma i senzibilizacije cjelokupne i stručne javnosti (str. 25-26)

Strategija (2012) djelovanje na području društvene reintegracije usmjerava na uključivanje ovisnika, koji su uspješno završili neki od tretmana rehabilitacije i odvikavanja, u programe obrazovanja i zapošljavanja; potiče samozapošljavanje liječenih ovisnika kroz socijalno zadružno poduzetništvo; senzibilizaciju javnosti, a posebno poslodavaca, sindikata u drugih gospodarskih subjekata; vrednovanje, unapređivanje i podupiranje rada udruga uz financijske potpore; osnivanje stambenih jedinica za one koji se ne mogu vratiti u svoju sredinu; poticanje društvene reintegracije ovisnika koji ne mogu ili ne žele prestati s korištenjem droga ili imaju dodatne probleme poput beskućništva, siromaštva, prostitucije i raznih bolesti (str. 26)

Projekt resocijalizacije za osobe liječene zbog problema ovisnosti o drogama

U okvirima Nacionalne strategije sa suzbijanje zlouporabe droga, Ured za suzbijanje zlouporabe droga pokrenuo je *Projekt resocijalizacije za osobe liječene zbog problema ovisnosti o drogama* (2021) u travnju 2007. godine. Ured za suzbijanje zlouporabe droga resocijalizaciju i društvenu reintegraciju definira kao „svaki oblik društvenog uključivanja i afirmacije kroz različite aktivnosti iz područja sporta, kulture, rada i drugih društvenih aktivnosti, te je logičan slijed psihosocijalne rehabilitacije u terapijskoj zajednici, penalnom

sustavu i zdravstvenoj ustanovi” (<https://drogeiovisnosti.gov.hr/>). Sumnall i Brotherhood (2012) društvenu reintegraciju sveobuhvatnije definiraju kao:

[Svaku] aktivnost s ciljem sprječavanja ili poništavanja socijalne isključenosti bivših i trenutnih problematičnih korisnika droga. Aktivnosti socijalne reintegracije rješavaju potrebe koje nisu povezane s drogom, kao što je pristup stanovanju, obrazovanje i strukovno osposobljavanje, zapošljavanje, ponovna izgradnja osobnih mreža i odnosa, i smanjenje diskriminacije. Aktivnosti se mogu provoditi s različitim dionicima (npr. korisnici droga, zdravstveni radnici, šira javnost), u različitim okruženjima (npr. centar za liječenje, kazneno pravosuđe, radno mjesto), koristeći različite metode i sadržaje (npr. obuka vještina, savjetovanje, upravljanje slučajem, vladina politika) i od strane različitih pružatelja usluga (npr. pružatelji specijalističkog liječenja, nespecijalizirani savjetnici za zapošljavanje). Socijalna reintegracija sastavni je dio procesa liječenja, iako se može provoditi neovisno o liječenju. U praksi, razlike između pojedinaca kao i društava, zajedno s promjenama vremena, odrediti koja je vrsta i razina društvene reintegracije poželjna. (str. 145)

Definicija prepoznaje da se društvena reintegracija tiče umnažanja ljudskog, društvenog, ekonomskog i institucionalnog kapitala ranjivih pojedinaca kako bi svi članovi društva imali jednake prilike za sudjelovanje u društvenom životu (str. 145).

Projektu resocijalizacije (2021) mogu sudjelovati osobe s problemom ovisnosti o drogama koje u programu tretmana; koje su završile program tretmana, rehabilitacije i odvikavanja od ovisnosti u terapijskoj zajednici, zatvorskom sustavu ili zdravstvenoj ustanovi; koje su u izvanbolničkom tretmanu i duže vrijeme stabilno održavaju apstinenciju i pridržavaju se propisanog načina liječenja; koje su završile program tretmana u nekoj od navedenih ustanova, ali još uvijek trebaju pomoć pri uključivanju u život zajednice osobito u pogledu stanovanja, školovanja i zapošljavanja (str. 6). Projekt resocijalizacije u središte svoji mjera stavlja pronalaženje zaposlenja i stručno osposobljavanje ovisnika kao preduvjet uspješnog ostvarenja u društvu (<https://drogeiovisnosti.gov.hr/>). Sukladno tome, Projekt (str. 7) sadrži niz mjera kojima je cilj upravo zapošljavanje i obrazovanje osoba s problemom ovisnosti o drogama:

- Prekvalifikaciju i doškolovanje koji se provode za vrijeme boravka u terapijskoj zajednici/domu za osobe s problemom ovisnosti o drogama/zatvorskoj ustanovi koju organizira i provodi ustanova u kojoj se nalazite na odvikavanju i liječenju

- Školovanje za završetak započetog srednjoškolskog obrazovanja nakon izlaska iz terapijske zajednice/zatvorske ustanove ili prekvalifikaciju i doškoloavanje koje provodi nadležni Centar za socijalnu skrb
- Mjere aktivne politike zapošljavanja koje provodi Hrvatski zavod za zapošljavanje
- Zadružno poduzetništvo osoba liječenih zbog problema ovisnosti
- Ostale mjere za poticanje zapošljavanja koje najčešće provode udruge koje pružaju psihosocijalnu podršku i pomoć pri zapošljavanju osoba s problemom ovisnosti o drogama

Uključivanjem u Projekt (2021) osoba se obvezuje na pridržavanje obveza u navedenom programu. Mora biti u kontaktu s mjerodavnim Centrom za socijalnu skrb i ostalim ustanovama koje su uključene u individualni program reintegracije. Također, pristaje da se njeni osobni podaci koriste u svrhu praćenja i unapređenja individualnog programa reintegracije svakog korisnika (str. 8).

Od 2007. godine, kada je usvojen Projekt resocijalizacije (2021), do 31. prosinca 2020. godine Hrvatski zavod za zapošljavanje uključio je 361 osobu u obrazovne programe. 987 osoba liječenih zbog ovisnosti ostvarilo neku vrstu zaposlenja, a 915 osoba ostvarilo je pravo na školovanje za vrijeme boravka u terapijskoj zajednici ili zatvorskoj ustanovi ili je uključeno u obrazovne programe temeljem preporuka Centra za socijalnu skrb. Dodatno, otprilike 12.000 osoba dobilo je neki oblik pomoći od udruga civilnog društva (str. 17). Prepoznati su i određeni problemi u provedbi projekta. Zapaženo je nedovoljno upućivanje ovisnika u Projekt od strane Službi za mentalno zdravlje, prevenciju i izvanbolničko liječenje ovisnosti županijskih zavoda za javno zdravstvo. Još uvijek je prisutna nedovoljna senzibilizacija kako cjelokupne tako i stručne javnosti za Projekt resocijalizacije te manjak senzibilizacije gospodarstvenika za zapošljavanje ovisnika. Ne ohrabruje i velika neaktivnost i nezainteresiranost pojedinih županija za provedbu projekta (Izvešće o provedbi, 2017, str. 23-24).

Pregled dosadašnjih istraživanja

Vanderlasschen et al. (2014) rade pregled internacionalnih randomiziranih i ne-randomiziranih kontroliranih istraživanja (28) i europskih istraživanja s promatračkim dizajnom (21) s ciljem procjene efikasnosti terapijske zajednice na nizu različitih varijabli.

Radovi su uključivali terapijske zajednice rezidencijalnog tipa i terapijske zajednice u zatvoru. Za potrebe ovog rada prikazani su rezultati samo za terapijske zajednice rezidencijalnog tipa.

Pregledom internacionalnih randomiziranih i ne-randomiziranih kontroliranih istraživanja primijetili su znatno odustajanje od dugotrajnih programa (12 mjeseci), posebno u ranijim fazama liječenja. U usporedbi s kratkotrajnim programima (3 i 6 mjeseci) dugotrajni programi imaju niže stope završavanja programa. 11 radova koristilo je jednu od mjera korištenja supstance – samoprijavljeno smanjenje upotrebe droge, testiranje urina, apstinencija, recidiv i vrijeme do recidiva. Osmam radova pokazuje da su štićenici terapijskih zajednica imali značajno bolji ishod na barem jednoj od mjera, u jednoj točki vremena, u usporedbi s kontrolnim uvjetima. Mjerenja nakon 6 mjeseci pokazala su bolje rezultate u korist terapijske zajednice, a održani su nakon 12, 18 i 24 mjeseca pokazujući dugoročne i kratkoročne pozitivne ishode.

Kriminalna aktivnost mjerena je preko samoprijavljene kriminalne aktivnosti ili problema, ponovnog uhićenja i osude. Pet radova pokazalo je značajno bolje rezultate na barem jednoj mjeri, u jednoj vremenskoj točki u usporedbi s kontrolnim uvjetima. Dulji boravak u terapijskoj zajednici povezan je s nižim stopama kriminalne aktivnosti i recidiva u četiri istraživanja.

Šest radova koji su pratili ishode u zapošljavanju dobili su značaje razlike u korist terapijskih zajednica u usporedbi s drugima vrstama liječenja ili bez liječenja. Osim zapošljavanja, četiri rada pokazuju da štićenici terapijskih zajednica imaju značajno bolje ishode u točki praćenja (eng. *follow-up*) po pitanju društvenog funkcioniranja, zdravlja i mortaliteta u usporedbi s kontrolnim grupama.

Europska istraživanja s promatračkim dizajnom uključuju samo terapijske zajednice rezidencijalnog tipa i prate ishode na području korištenja droge, zapošljavanja, društvenog funkcioniranja s usporedbom između početne točke (trenutak ulaska u program ili izlazak mjeren kao završetak ili odustajanje od programa) [eng. *baseline*] i točke praćenja [eng. *follow-up*] (varira od 3 mjeseca do 13 godina). Četiri istraživanja mjerilo je apstinenciju na temelju samo-prijave i zabilježena je apstinencija od 17% nakon 6 mjeseci, 32% nakon 49 ($\pm$ 12) mjeseci, 20% nakon 60 mjeseci i 60%, ali period praćenja bio je između 12 i 60 mjeseci. Također, iako praćeno je smanjenje upotrebe droga gdje su pet istraživanja pokazala značajna smanjenja do statistički značajna smanjenja. Dva istraživanja su mjerila recidiv i prijavljuju 23,8% nakon 36 mjeseci i 41% nakon 96 mjeseci od liječenja.

I razine kriminalnog ponašanja bilježe statistički značajna smanjenja nakon terapijske zajednice. Kao i u kontroliranim istraživanjima, dva istraživanja s promatračkim dizajnom upućuju da su duljina boravka i završetak programa povezani s nižim stopama kriminalne aktivnosti i recidiva. Prvo istraživanje upućuje da su ispitanici koji su završili program zadržali su dobre rezultate do 13 godina nakon tretmana, a u drugom od 9 do 15 mjeseci. Od tri istraživanja koja su mjerila ponovna uhićenja i osuđenja, dva su pokazana statistički značajno smanjenje kriminalnog ponašanja. Istraživanje koje mjeri kriminalno ponašanje prema samo-prijavama pokazuje smanjenje kriminalnog ponašanja naspram razina prije ulaska u tretman.

Što se tiče zaposlenja, dva istraživanja pokazala su statistički značajno poboljšanje u ovoj domeni u periodu od 3 do 96 mjeseci nakon tretmana, a jedno pokazuje poboljšanje bez statističke značajnosti.

Međutim, upitna je metodološka kvaliteta istraživanja s promatračkim dizajnom zbog malih uzoraka i visoke stope smanjenja uzorka. Priroda promatračkog dizajna je takva da se rezultati ne mogu pripisati samo učinku terapijske zajednice jer nema usporedbe s kontrolnim grupama. Nadalje, istraživanja pokazuju značajne razlike između grupa prije tretmana, poput ozbiljnosti problema, motivacije za liječenje, kriminalne povijesti i društvenog okruženja, što utječe na ishode liječenja, a time i procjenu efikasnosti. Također, malo je istraživanja s rigoroznim dizajnom za procjenu efikasnosti. Preduvjet za to je strogo praćenje metode liječenja i treninga osoblja kako si se osigurala vjernost implementacije tretmana. Većina programa terapijskih zajednica rijetko prati neki priručnik ili provjerava vjernost implementacije, a često dolazi do promjene usluga i osoblja što istraživanja s rigoroznim dizajnom čini teško izvedivim. Skoro sva kontrolirana istraživanja provedena su prije 20 do 25 godina što je pokazatelj da polje istraživanja hitno zahtjeva nova s kontrolirana istraživanja s definiranom populacijom i standardiziranim programom liječenja. Pregled istraživanja ne uključuje radove koji nisu na engleskom jeziku što izostavlja moguće spoznaje iz drugih izvora.

Da Silva Souza et al. (2016) proveli su kvantitativno istraživanje na 43 terapijske zajednice u Brazilu s ciljem identificiranja aktivnosti usmjerenih na društvenu reintegraciju ovisnika o drogama – naglasak je bio na pripremu za otpust iz terapijske zajednice, uključivanje na tržište rada i suradnju s drugim institucijama.

Samo 39,5% zajednica štíćenícima nudi neki oblik radionica za obuku koje su održavane dnevno (52,9%) i tjedno (35,3%). Samo 23,3% terapijskih zajednica ima informatičku nastavu i većinom se održava svakog tjedna. Potporu u obrazovanju osigurava 32,6% zajednica s ujednačenom izvedbom na dnevnoj (42,9%) i tjednoj bazi (50%).

Jedna od glavnih prepreka rada terapijskih zajednica je uključivanje štíćenika u tržište rada. Većina zajednica (76,7%) preusmjerava štíćenike kada završi svoj boravak. Štíćenici (81,8%) se preusmjeravaju u partnerske tvrtke, gdje često dolazi do poteškoća od strane poslodavaca poput manjka povjerenja, predrasuda, straha i manjka potrebnih kvalifikacija od strane bivših štíćenika. Lošiji rezultati ukazuju na *manjak strukturnog planiranja i nesigurnost*, što je zabrinjavajuće budući da su većina štíćenika muškarci iz urbanih područja (95,3%) s prosječnim mjesečnim obiteljskim primanjima manjim od minimalne plaće (53,5%).

Skoro sve terapijske zajednice (97,7%) imaju mjesečne obiteljske posjete s određenom strukturom i pravilima (81,4%) poput discipline, internih pravila zajednice, odvikavanja od droga i primjerenog odijevanja. Zajednice (58,1%) obiteljima nude aktivnosti, a većina zajednica (86%) ima zajedničke aktivnosti između štíćenika i njihovih obitelji s mjesečnim izvedbama. Osjeti se *manjak psihološke skrbi usmjerene na obitelj* (39,4%) štíćenika s sporadičnim kućnim posjetama (41,9%) – psihološka skrb pružala se na mjesečnim bazama.

Polovina terapijskih zajednica (51,2%) ima neki oblik registracije i praćenja bivših štíćenika s obzirom na njihovu društvenu reintegraciju. Mehanizme za pripremu štíćenika za izlazak iz zajednice ima 90,7% terapijskih zajednica i uključuju praćenje, savjetovanje od strane multidisciplinarnog tima, posjete obitelji i resocijalizaciju.

Trbojević (2017) je proveo kvalitativno istraživanje na uzorku od 11 ispitanika (pet trenutnih štíćenika Zajednice, četiri bivša štíćenika Zajednice i dvije nadređene osobe) čiji je cilj bio istražiti odnos religioznosti i terapije na primjeru Zajednice Cenacolo preko iskustava trenutnih i bivših štíćenika te utvrditi specifičnosti njezina rehabilitacijsko-resocijalizacijskog programa.

Na temelju iskaza štíćenika i nadređenog osoblja utvrdio je da program Zajednice Cenacolo dijeli iste faze rada kao i konvencionalne terapijske zajednice – faza uključivanja, faza procjene, faza liječenja i faza oporavka. Nadalje, Zajednica Cenacolo dijeli iste principe unutarnje organizacije kao i konvencionalne terapijske zajednice – zajedništvo, suočavanje s stvarnošću, demokratizacija, permisivnost.

Služeći se teorijskim modelom odnosa religioznosti i zdravlja Lorena Marksa, opisuje kako međuodnos molitve, rada i grupnih razgovora utječe na biološko, psihičko i socijalno zdravlje. Specifičnost Zajednice Cenacolo je u religijskoj dimenziji njenog rada. Molitva je izrazito bitna komponenta svakodnevnog života zajednice jer upravo preko molitve štíćenici nalaze mir, strpljenje i snagu za samoregulaciju. Rad kao i molitva nije sam sebi svrha već pruža strukturu svakodnevnom životu, formira osjećaj odgovornosti i ima pozitivan učinak na samopouzdanje. Grupni razgovori treći su stup rada Zajednice gdje štíćenici međusobno izražavaju osjećaje i dobivaju uvid u to kako ih drugi vide. Na taj način ostvaruju čvrste veze koje služe kao sredstvo podrške. Međuodnos i kvalitetno funkcioniranje molitve, rada i grupnih razgovor preduvjet su uspješne rehabilitacije na biološkom, psihičkom i socijalnom planu.

Što se tiče društvene reintegracije, Zajednica Cenacolo surađuje s sestrinskom organizacijom Pontes Salutis preko koje je od 2012. do 2016. godine zaposleno 27 bivših štíćenika, s tim da je godišnje u prosjeku program koristi 6 osoba. Bivši štíćenici nisu imali izraženije iskustvo stigmatizacije, ali svjesni su da su na neki način drugačiji i ne znaju kakva će biti reakcija drugih na njihovu ovisničku prošlost. Niti jedan bivši štíćenik nije imao problema s pronalaskom zaposlenja s tim da treba istaknuti veliku podršku Zajednice i Zadruge Pontes Salutis, dok štíćenici koji su radili izvan Zadruge iznose pozitivna iskustva s poslodavcima. S ciljem postizanja konkurentnosti na tržištu rada, tri štíćenika su završila programe prekvalifikacije – uz potporu Ureda za suzbijanje zlouporabe droga Vlade Republike Hrvatske, Zadruge Pontes Salutis i vlastitom trošku. Izlazak u vanjski svijet nakon dugotrajnog boravka u izoliranom okruženju može rezultirati kulturnim šokom. Svi su ispitanici doživjeli kulturni šok po ulasku iz Zajednice. Svi ispitanici na neki način, u većem ili manjem intenzitetu, sudjeluju u radu Zajednice nakon izlaska. Osim što se stavljaju na raspolaganje i pomažu drugima, kontakt s Zajednicom pozitivno utječe na njih.

Udovičić (2020) daje fenomenološki uvid u subjektivno iskustvo i značenje molitve tijekom oporavka od ovisnosti na temelju iskaza šest, tada, trenutnih štíćenika Zajednice Cenacolo.

Srž subjektivnog iskustva molitve je *odnos s Bogom koji im govori kroz njihovu savjest i pruža im savršenu i bezuvjetnu ljubav*. Molitvom traže odgovor na konkretne životne situacije, opuštaju se, nalaze mir i snagu. Vrlo je konkretna jer prožima svaki aspekt njihovog života i u svemu što rade tijekom dana vide molitvu. Ima važnu ulogu u njihovom iskustvu oporavka od ovisnosti. Ispitanici izjavljuju kako su doživjeli iskustvo vlastite promjene

zahvaljujući molitvi na način da se mijenja njihov odnos prema sebi i drugima. Kroz molitvu upoznaju i prihvaćaju sebe, stavljanjem Boga na prvo mjestu „krote“ vlastiti ego, nadomještaju manjak ljubavi i osjećaje samoće što ispunjava život smislom. Budući da se radi o bivšim ovisnicima, važno je istaknuti da im molitva drži ustrajnim i jakim na putu oporavka. Osobna promjerna prelijeva se na odnose s drugima prema kojima postaju osjetljiviji i žele im pomoći. Nestaje sebičnost, usmjerenost samo na sebe, a sukobima se pristupa iz bitno drugačije pozicije. Principi poniznosti i poslušnosti prožeti molitvom predstavljaju temelj rješavanja sukoba s drugima. Na kraju, molitvom se bore protiv ovisnosti tako da uče predavati svoje probleme Bogu, traže ga pomoć i zahvaljuju mu.

Azinović (2020) svoju pažnju usmjerava na korištenje društvenog poduzetništva s ciljem uključivanja osoba s problemima u ponašanju na tržište rada. Provodi kvalitativno istraživanje s osam predstavnika/organizatora iz pet društvenih poduzeća kako bi istražila iskustva i mogućnosti društvenopoduzetničke djelatnosti u zapošljavanju osoba s problemima u ponašanju u Republici Hrvatskoj. Zadruga Pontes Salutis i Neos zapošljavaju osobe s problemima ovisnosti i bivše ovisnike, dok se druga poduzeća bave zapošljavanjem zatvorenika, beskućnika ili osoba iz romske zajednice.

Zadruga koje su zapošljavale osobe s problemom ovisnosti i bivše ovisnike susretale su se s prelijevanjem stigme s bivšeg ovisnika na proizvod na način da su kupci gledali proizvod kao manje kvalitetan, očekivali su manju cijenu ili su ga odbijali kupiti. Organizatori napominju kako su trebali konstantno brinuti o mentalnom zdravlju zaposlenika, a svjesni su manjka vlastitih kompetencija i nemaju resursa za pružanje potrebne psihološke podrške. Česta je nestabilnost radne snage zbog recidiva ili samoinicijativnih otkaza. Zadruga bivšim ovisnicima pružaju podršku u rehabilitaciji i resocijalizaciji tako da održavaju rehabilitaciju stalnom, smanjuju broj recidiva, pružaju konstantno savjetovanje i nadzor rehabilitacijskog učinka i osnažuju zaposlenike za život izvan zajednice. Štićenicima su na raspolaganju mogućnosti za doškoloavanje, napredovanje, stjecanje radnih navika ili uključivanje u radionice – jedna od njih je usmjerena na stjecanje vještine upravljanja osobnim financijama.

Gideon (2010) istražuje iskustvo i značenje društvene reintegracije 39 bivših zatvorenika, uz to i ovisnika, koji su sudjelovali u terapijskoj zajednici u sklopu izraelskog zatvora Sharon.

Jedan od velikih problema su financijskih problemi bivših zatvorenika ovisnika, konkretno dugovi, zbog kojih dolazi do obeshrabrenog povlačenja u mertonovskom smislu

riječi. Posao i čvrsta dnevna rutina je ono što im osigurava stabilnost, potiče odgovornost i predanje, a bez čega dolazi do praznine u svakodnevnici – ova praznina neke vodi natrag u ovisnost. Problem je u tome što nije tako lagano naći posao s statusom bivšeg zatvorenika ovisnika. Mnogima su zatvorena vrata zbog kriminalne evidencije (blokira pristup određenim poslovima) i manjka povjerenja od strane poslodavaca. Također, dvije trećine uzorka bilo zaposleno prije zatvora, ali samo 38,5% ispitanika ima neki oblik formalnog obrazovanja (srednja škola, visoko obrazovanje, certifikati za određeno zanimanje). Zbog boravka u zatvoru, osim tvrdih vještina, nedostaju i meke vještine poput komunikacije, motivacije, sposobnosti za efikasno rješavanje problema, radne etike i timskog rada. Imajući na umu spomenute poteškoće u pronalasku zaposlenja, ono što bivšim ovisnicima zatvorenicima ostaje su niže plaćeni poslovi, a neki na granici iskorištavanja.

Obitelj može biti izvor živote potpore, ali i mjesto nesigurnosti. Skoro svi ispitanici su doživjeli neki oblik zlostavljanja ili emotivne deprivacije od strane roditelja i drugih članova, što je igralo bitnu ulogu u nastajanju ovisnikom. Nakon terapijskog procesa i izlaska iz zatvora, ispitanici su očekivali obiteljski potporu u reintegraciji. Umjesto potpore ispitanici su nailazili na nerazumijevanje od strane obitelji, posebno partnera, jer nisu znali na kako postupati s bivšim ovisnikom. Napetosti u partnerskim odnosima proizlazile su iz promjene obiteljskog sustava – bivši ovisnici su očekivali veće sudjelovanje u donošenju odluka. Različiti pogledi na situacije i kronični manjak povjerenja uslijed propalih obećanja ovisnika da će se primijeniti također su generirali stres, što je često vodilo povratku sredstvu ovisnosti kao načinu nošenja s napetim situacijama. Ovo ukazuje na potrebu uključivanja obitelji u proces liječenja koju su iskazali i sami ispitanici. Uvjetno puštanje na slobodu uvjetovano je periodičnim javljanjem nadređenim autoritetima i testiranjem preko urina. Zanimljivo je da je više od 60% ispitanika naglasilo važnost nadzora nakon izlaska iz zatvora od strane nadređenih institucija kao pozitivne kontrole za suzbijanje recidiva. Ističu kako ih je ova vrsta nadzora to poticala na samokontrolu.

Česte su izjave ispitanika da sam program nije dovoljan za uspjeh u rehabilitaciji i reintegraciji. Razina motivacije za promjenu bila je ključni faktor u razlikovanju između pada i uspjeha. Snaga volje da se napravi što je god potrebno za oporavak od ovisnosti karakteristika je onih koji su se oporavili od ovisnosti. Malo manje od trećine ispitanika (26%) navodi kako je problemu zaposlenja pristupila beskompromisnom željom za uspjehom – ovo se očitavalo u konstantnoj potrazi i prijavi na bilo koje radno mjesto. Navode kako su, bez izbirljivosti, radili na širokoj lepezi radnih mjesta. Visoka motivacija za promjenom najzornije

se vidjela u želji da sami uspiju u reintegraciji bez pomoći obitelji, rođaka ili prijatelja s ciljem razvoja neovisnosti i odgovornosti za vlastiti život. Jedan od izvora motivacije definitivno su nalazili u pomaganju drugima. Pomaganje drugima bio je jedan od načina iskupljivanja društvu i ljudima oko sebe kako bi povratili izgubljeno povjerenje i uključili se u društvo. Osjetili su da je to zadnja postaja s kojom su završili svoje putovanje. Malo manje od tri četvrtine ispitanika koji su održali apstinenciju pripisuju uspjeh angažmanu u kućama na pola puta, hostelima, grupama za samopomoć i edukacijama u školi. Postajanjem uzorom preuzimaju odgovornost, bivaju predani cilju, iskupljuju se i pomažu drugima.

U stranoj i domaćoj literaturi osjeti se manjak istraživanja usmjerenih na društvenu reintegraciju bivših štićenika terapijskih zajednica, a posebice kvalitativnih istraživanja usmjerenih na proživljeno iskustvo i značenje tog iskustva za bivše štićenike. Budući da štićenici borave par godina (prosjek je 3 godine) u izoliranoj terapijskoj zajednici, da izlazak može biti vrlo stresan događaj i da se radi o osjetljivoj društvenoj skupini, važno je dobiti uvid subjektivno iskustvo i značenje društvene reintegracije. Svrha je identificirati ono što pomaže, ali i moguće prepreke, punom uključivanju bivših štićenika u širu društvenu okolinu i suočavanju s izazovima, koje donosi svakodnevni život. Prema tome, istraživanje će istražiti iskustvo i značenje svakodnevnog života za bivše štićenike Zajednice Cenacolo

Teorijsko-konceptualni okvir istraživanja

Primarna i sekundarna socijalizacija

Ovaj dio rada ima svrhu razviti širu teorijsku perspektivu na društvenu reintegraciju bivših štićenika terapijskih zajednica nadahnuto idejama poznatog djela iz sociologije znanja Socijalna konstrukcija zbilje Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna (1985/1992). Na uvodnim stranicama iznose kako se sociologija znanja mora baviti svime što se u društvu smatra znanjem i da je briga sociologije znanja analiza društvene konstrukcije stvarnosti. Prvom tvrdnjom nastoje proširiti predmet istraživanja sociologije znanja time što se ne ograničavaju samo na intelektualnu misao, nego uključuju zdravorazumsko znanje čovjeka na ulici, dok drugom tvrdnjom ukazuju na važnost istraživanja društvenih procesa putem kojih određeno znanje postaje zbilja (str. 17, 29).

Društvo se može razumjeti kao neprestan dijalektički proces eksternalizacije, objektivacije i internalizacije, a društvo i svaki dio društva je u isto vrijeme karakteriziran s

ova tri momenta tj. oni se odvijaju simultano. Ako gledamo društvo na taj način, članom društva zapravo znači sudjelovanje u njegovoj dijalektici. Osoba se ne rađa članom društva, samim time dionikom društvene zbilje, nego to tek mora postati, tek započinje njen ulazak u proces društvene dijalektike. Osoba svoj ulazak u društvo započinje internalizacijom tj. neposrednom interpretacijom objektivnog događaja kao nosioca značenja, manifestacije subjektivnih procesa drugih koji time postaju subjektivno smisleni i za nju. Ne mora nužno doći do podudaranja između subjektivnih procesa drugih punopravnih članova društva i našega kandidata, već je bitno da mu je subjektivnost drugoga objektivno pristupna i postaje smisljena. Ovo je temelj za razumijevanje bližnjih nam osoba i u konačnici zahvaćanja svijeta kao smisljene i društvene zbilje. Ako osoba želi zahvatiti svijet oko sebe, mora ga prvo preuzeti. Preuzimanjem (*internalizacijom*) svijeta osoba ne samo da shvaća trenutne subjektivne procese drugih, već razumije čitav svijet u kojem drugi žive. Sada kandidat za socijalizaciju s drugima recipročno definira čitav niz situacija, uspostavlja zajednički splet motivacija i dolazi do međusobne identifikacije. Do ovako visokog stupnja internalizacije dolazi putem *socijalizacije* koju se može definirati kao sveobuhvatno i dosljedno uvođenje pojedinca u svijet društva ili u neki od njegovih sektora. Tijekom *primarne socijalizacije* u djetinjstvu osoba postaje članom društva, a *sekundarna socijalizacija* je svaki sljedeći proces uvođenja već socijaliziranog pojedinca druge sektore objektivnog svijeta društva (Berger i Luckmann, 1985/1992, str. 155-156).

Vrlo je bitno istaknuti kako je svaki pojedinac rođen u objektivnoj socijalnoj strukturi gdje susreće *značajne druge* ovlaštene za njegovu socijalizaciju. Ti značajni drugi su mu nametnuti i njihove definicije njegove situacije postavljene su mu kao objektivna zbilja. On tako nije urođen samo u objektivnu socijalnu strukturu, nego i u objektivan socijalni svijet. Značajni drugi zaduženi za socijalizaciju pojedinca najčešće su roditelji, iako ovaj posao mogu i rade drugi pripadnici društva. U svakom slučaju, pojedinac ne može birati značajne druge, oni su mu dodijeljeni mimo njegove volje. Značajni drugi biraju dijelove socijalnog svijeta s obzirom na svoj vlastiti položaj u socijalnoj strukturi i biografski ukorijenjene individualne idiosinkrazije. Oni bivaju dupli filter socijalnoga svijeta¹. Bilo bi pogrešno reći da primarna socijalizacija uključuje samo kognitivno učenje. Ona se odvija u uvjetima koji su pod izrazitim emotivnim nabojem izostankom kojega bi učenje bilo teško ili čak nemoguće.

---

¹Autori navode primjer gdje dijete iz niže klase upija perspektivu niže klase obojenu idiosinkrazijama roditelja (ili drugih zaduženih za njegovu socijalizaciju). Ista perspektiva niže klase može potaknuti osjećaje zadovoljstva, rezignacije, gorkog jada ili uzavrelog buntovništva. Time se svijet djeteta niže klase neće samo razlikovati od svijeta djeteta više klase, već će taj svijet nastaniti na drugačiji način od svoga susjeda.

Dijete se identificira s značajnim drugim na razne emotivne načine, a internalizacija se događa samo ako se dogodi identifikacija pa tako dijete preuzima uloge i stavove, čini ih svojim. Identificirajući se s značajnim drugim dijete postaje sposobno identificirati sebe tj. steći subjektivno koherentan i zadovoljavajući identitet. Osoba postaje ono što mu drugi govore, ali nije mehanički proces, već podrazumijeva dijalektiku između identifikacije od strane drugih i samoidentifikacije. Preuzimajući određeni identitet osoba zajedno s njime preuzima svijet u kojem postoji taj identitet, što implicira da je identitet objektivno određen kao lokacija unutar nekog svijeta (Berger i Luckmann, 1985/1992, str. 157-158).

Primarna socijalizacija u svijesti djeteta stvara progresivnu apstrakciju od uloga i stavova specifičnih drugih do općenitih uloga i stavova. Ovo se naziva *generalizirani drugi*, čija formacija u svijesti označava da se osoba počinje identificirati s općenitošću drugih, tj. s društvom². Sada osoba ne samo da ima identitet u odnosu na značajne druge, nego identitet općenito koji se subjektivno shvaća kao trajan bez obzira koga pojedinac susretne i koji u sebi utjelovljuje razne internalizirane uloge i stavove.³ Formiranje generaliziranih drugih unutar svijesti pojedinca tijekom internalizacije podrazumijeva kristaliziranje društva, identiteta i stvarnosti unutar te iste svijesti. Slijedno tome, dolazi do simetrije između objektivne i subjektivne stvarnosti tj. događa se podudaranje vanjske stvarnosti s stvarnošću unutar pojedinca. Dijete internalizira svijet svojih roditelja kao jedini svijet, jedini postojeći i zamislivi svijet, a ne kao jedan od mogućih svjetova. Zato je svijet internaliziran tijekom primarne socijalizacije čvršće ukorijenjen unutar svijesti pojedinca nego drugi svjetovi internalizirani u sekundarnim socijalizacijama. Primarna socijalizacija završava ustanovljenjem generaliziranog drugog unutar svijesti pojedinca, a to znači da je djelotvoran član društva i subjektivno posjeduje sebstvo i svijet (Berger i Luckmann, 1985/1992, str. 159-163). Sada je osoba sposobna interpretirati svijet oko sebe, razumjeti svoj položaj u društvu, stupati u odnos s drugim pripadnicima svoje zbilje i aktivno stvarati zbilju svakodnevnog života.

---

²Autori navode primjer postupne generalizacije društvene norme od „Mama je ljuta na mene”, „Mama je ljuta na mene svaki puta kada prolijem juhu” do „Juha se ne proljeva” koja se događa u interakciji pojedinca s ljudima oko njega. Zanimljivi primjer ove generalizacije prepoznao sam kada je dječak pitao svog prijatelja „Kako to Srbi kažu?”. Dječak doživljava sebe kao Hrvata u odnosu na pripadnike drugih nacionalnih skupina (u ovom slučaju Srbi), što pokazuje identifikaciju s općenitošću drugih tj. društvom.

³Zamislimo da dječak iz prethodne fusnote susretne osobu srpske nacionalnosti. Subjektivno shvaćanje sebe kao Hrvata ostat će trajno unutar svijesti dječaka bez obzira na susrete s pripadnicima drugih nacionalnih skupina.

Sekundarna socijalizacija je internalizacija institucionalnih ili institucijski zasnovanih pod-svijetova, a opseg i karakter su određeni kompleksnošću podjele rada i društvenom distribucijom specijaliziranog znanja. Tijekom sekundarne socijalizacije osoba preuzima znanje specifično za određenu ulogu koje je rezultat podjele rada, a nosioci znanja su institucionalno određeni. Preuzimanjem specifičnog znanja osoba preuzima vokabular što znači da će rutinske interpretacije situacija i ponašanje biti strukturirani semantičkim poljem pod-svijeta u koji se osoba socijalizira. Zajedno s semantičkim poljem dolaze prešutna razumijevanja, vrednovanja i emotivna obojenost tog istog pod-svijeta. Pod-svijetovi internalizirani tijekom sekundarne socijalizacije uglavnom su djelomične stvarnosti u odnosu na temeljni svijet internaliziranu u primarnoj socijalizaciji, što ne znači da nisu više manje kohezivne stvarnosti s pripadajućim normativnim, emotivnim i kognitivnim dijelovima.⁴ Ne treba zaboraviti da internalizacija pod-svijeta uključuje subjektivnu identifikaciju s ulogom i normama koje idu uz nju. Između primarne i sekundarne socijalizacije može doći do problema dosljednosti jer se sekundarna socijalizacija mora nositi s već formiranim sebstvom i internaliziranim svijetom koji ima tendenciju da opstane jer internalizacije u primarnoj socijalizaciji imaju veći dojam da su stvarne. Za razliku od primarne socijalizacije, sekundarna socijalizacija ne zahtijeva visoku razinu emotivne identifikacije s drugima i može se odviti s minimalnom blizinom potrebnom za prenošenje znanja. Nužno je voljeti svoju majku, ali ne i učitelja. Budući da nije potrebna značajna emotivna identifikacija s institucijskim službenicima sekundarne socijalizacije njihova uloga nosi visoku razinu anonimnosti. Jednostavnije rečeno, učitelji su zamjenjivi. Formalnost i anonimnost čine da znanje internalizirano u drugoj socijalizaciji ima manji dojam stvarnosti tj. ne čini se toliko stvarnim i neizbježnim⁵ (Berger i Luckmann, 1985/1992, str. 164-168).

Ovo čini mogućim uspostaviti „distanca između svojeg totalnog sebstva i njegove zbilje s jedne, te uložiti primjerenog djelomičnog sebstva i njegove zbilje s druge strane” (Berger i Luckmann, 1985/1992, str. 169). Kako bi se zbilja sekundarne socijalizacije doživjela kao zbilja moraju se razviti tehnike koje će internalizacije činiti stvarnima (stvarnima kao domaći svijet), važnima (povezati ih s strukturama relevancije domaćeg svijeta) i zanimljivim. One su potrebne jer internalizirana zbilja primarne socijalizacije stalno

---

⁴Svijet adolescenata u srednjoj školi može poslužiti kao jedan primjer više manje kohezivnog podsvijeta koji je dio zbilje svakodnevnog života i ima svoje normativne, emotivne i kognitivne dijelove.

⁵Autori navode kako dijete živi u svijetu svojih roditelja htjelo to ili ne, ali svijet aritmetike može veselo odbaciti čim izađe iz učionice zato što se svijet internaliziran tijekom primarne socijalizacije čini stvarnijim i neizbježnijim.

stoji na putu novim internalizacijama (Berger i Luckmann, 1985/1992, str. 169). Njihovim uspjehom pod-svijet sekundarne socijalizacije uklopit će se u zdravo za gotovo uzetu zbilju svakodnevnog života, njegove situacije dobit će svoje rutinske interpretacije i s stanovnicima pod-svijeta postupat će se po standardnom receptu. Slijedno tome, uspostaviti će se kontinuitet između zbilje primarne socijalizacije i zbilje pod-svijeta sekundarne socijalizacije.

Zbilja par excellence

Zbilja svakodnevnog života u koju svijest osobe ulazi tijekom socijalizacije zbilja je *par excellence*. Pojedinac zbilju svakodnevnog života doživljava u stanju budnosti i nije moguće izbjeći njenu prisutnost jer se nameće stvarajući visoku napetost u svijesti. To stanje budnosti osoba uzima zdravo za gotovo, normalno, samorazumljivo i dio njenog prirodnog stava. Zbilja svakodnevnog života organizira se oko „ovdje i sada” pojedinca i to „ovdje i sada” je *realissimum* njegove svijesti, ali naravno da ne obuhvaća cijelu zbilju jer postoje različiti stupnjevi vremenske i prostorne udaljenosti. U toj zbilji pojedinac se navodi pragmatičnim motivima tj. pažnja je na onome što radi, što je napravio i što želi napraviti. Tu pojedinac nije usamljen jer zbilju intersubjektivno dijeli s drugima i teško može postojati bez konstantne interakcije i komunikacije s drugima. Prirodni stav drugih poklapa se s mojim prirodnim stavom, oni isto kao i ja organiziraju ovaj svijet oko svog „ovdje i sada”, imaju projekte na kojima su zaposleni i iako nam se perspektive o ovom svijetu ne poklapaju postoji podudaranje između mojih i njihovih značenja. Prirodni stav, stav je zdravo razumske svijesti jer se odnosi na svijet koji pripada mnogim ljudima (Berger i Luckmann, 1985/1992, str. 39-41). „Zdravorazumsko znanje je znanje koje dijelim s drugima u normalnim, samoevidentnim kolotečinama svakodnevnog život⁶” (Berger i Luckmann, 1985/1992, str. 41). Zbilja svakodnevnog života jednostavno je uzeta zdravo za gotovo kao zbilja i ne treba dodatnu potvrdu svoje valjanosti osim svoje prisutnosti. Znam da je stvarna, znam da je tu, znam da je zbilja *par excellence* (Berger i Luckmann, 1985/1992, str. 41).

---

⁶U prirodni stav ulazi sve što je dio zdravorazumskog znanja društva. Rukovanje kao način pozdravljanja dio je prirodnog stava jer je samorazumljiva rutina zbilje svakodnevnog života.

Beskonačna provincija značenja

Unutar zbilje svakodnevnog života postoje neke druge stvarnosti koje možemo nazvati konačne provincije značenja. Konačne su iz razloga što su kao enklave obavijene zbiljom par excellence, a svijest se mora vratiti iz njih. Svijest, slikovito rečeno, ode na izlet iz kojeg se mora vratiti kući. Ovo se može vidjeti iz primjera sna, teorijske misli, mističnog i estetskog iskustva. Konačne provincije radikalno odvrćaju pozornost svijesti od zbilje svakodnevnog života transportirajući ju u sasvim drugi svijet obilježen vlastitim značenjem i redom. Iako nam se svijet snova može činiti gotovo stvarnim, njegova stvarnost u usporedbi s stvarnošću svakodnevnog života čini se slabašnom i blijedom čim se probudimo (Berger i Luckmann, 1985/1992, str. 43).

Gradeći na ideji konačnih provincija značenja, zbilja ovisnika gledat će se kao subjektivno i objektivno stvarna beskonačna provincija značenja obavijena zbiljom svakodnevnog života. Zbilja ovisnika beskonačna je provincija jer se pojedinac, za razliku od iskustva teorijskog, estetskog, religijskog svijeta značenja ili svijeta snova, ne mora vratiti iz nje. Izlet svijesti u beskonačnu provinciju značenja može potrajati godinama, a nekada do kraja života.⁷ Ona postoji kao subjektivno i objektivno stvarna zbilja, stvarnosna enklava obavijena zbiljom svakodnevnog života koja ima svoje vlastito značenje i red. Subjektivni (subjektivna stvarnost pojedinca) i objektivni (objektivno stanje izvan pojedinca) dio beskonačne provincije značenja postoje kao jedna stvarnost stvarana dijalektičkim, ne mehaničkim, odnosom pojedinca, društva i sredstva ovisnosti.

Subjektivni dio beskonačne provincije značenja odnosi se ovisničko stanje svijesti. Izlaskom svijesti iz zbilje svakodnevnog života dolazi do asimetrije između subjektivne stvarnosti pojedinca i objektivne izvan pojedinca koja se očituje u promjeni temeljnih doživljaja svijesti uzetih zdravo za gotovo. Gubljenje sposobnosti sjećanja vlastite prošlosti i projekcije u budućnost, koji tvore dinamiku sadašnjeg trenutka i osobnu povijest gdje je identitet stvaran i održavan, rezultira zatočenošću osobe u izobličenom doživljaju sadašnjosti i osobnog identiteta (Reith, 1995). Kako ovisnost napreduje sebstvo biva sve više zatvoreno i definirano odnosom sa sredstvom ovisnosti, stvarano u zbilji odvojenoj od vanjskog svijeta koja se ovisniku čini smislenom, logičnom, organiziranom, produktivnom i osjećajnom. Neautentičan svijet i neautentično sebstvo. (Hirschmann, 1992). Sredstvo ovisnosti pruža

---

⁷Prema godišnjem izvješću o osobama liječenim zbog zlorabe psihoaktivnih droga u Hrvatskoj (2019, str. 36) Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo prosječno prođe više od 11 godina od prvog uzimanja bilo koje psihoaktivne supstance do javljanja na tretman zbog heroinske ovisnosti. Kod liječenih zbog kanabinoide iznosi 6,4 godine.

osobi trenutke sigurnosti uz osjećaje bezbrižnosti prema svakodnevnim problemima (Reith, 1999, str. 104), uzbuđenosti, kreativnosti i energičnosti (Shinebourne i Smith, 2009, str. 165) nakon kojih dolazi pad obojen izmorenošću, prazninom, samosažaljenjem i prekoravanjem (Shinebourne i Smith, 2009, str. 156-157) Nutarnji svijet ovisnika često uključuje konflikt s vlastitim vrijednostima i sposobnostima, krivnjom zbog prošlih padova, tupost, prazninu i nemoć (Banonis, 1988).

S promjenom u subjektivnoj zbilji pojedinca simultano dolazi do promjene u objektivnoj zbilji koja ga okružuje. Sve većim stavljanjem sredstva ovisnosti u centar vlastitog života ovisnik zapušta druga područja u svom životu. Nerijetko, u svrhu zadovoljavanja ovisničkih navika dolazi do obmanjivanja obitelji, prijatelja i radnih kolega, kao i uključivanja u kriminalne radnje, što dovodi do gubljenja povjerenja i odnosa. (Hirschmann, 1992, str. 167) Financijski problemi, fizičko i psihičko propadanje, problemi s poslom postaju dio ovisničke svakodnevice (<https://www.fairparkcounseling.com/>). Ovo rezultira društvenom stigmom od strane šire društvene okoline kao odgovor na devijantno ponašanje (Lloyd, 2013). Na kraju, samoubojstvo postaje jedna od opcija za rješavanje životnih problema (Hirschmann, 1992, str. 168).

Subjektivni i objektivni dio beskonačne provincije značenja spojeni su u jednu zbilju koja postoji unutar zbilje svakodnevnog života kao stvaran svijet nastanjen stvarnim ljudima. Nasuprot konačim provincijama stvarnosti iz kojih se osoba vraća u zbilju *par excellence*, ovisnički svijet predstavlja beskonačnu provinciju jer se pojedinac ne mora vratiti iz nje, ona je beskonačna.

Habitus

Pierre Bourdieu razradio je koncept *habitusa* s namjerom da ponudi odgovor na jedno do temeljnih socioloških pitanja integracije agencije i strukture koje opisuje kao „apsurdnu suprotnost između pojedinca i društva” (1990, str. 31). Njegov glavni cilj bio je „prevladavanje opozicije između objektivizma i subjektivizma” (1989, str. 15). Prema tome, *habitus* je *posrednički konstrukt* koji pomaže da odbacimo zdravorazumski dualizam između individualnog i društvenog imajući na umu internalizaciju društvenih struktura koje se unutar osobe formiraju kao trajne dispozicije uz čije navođenje pojedinac daje kreativne odgovore na ograničenja i zahtjeve okoline (Wacquant, 2016).

Bourdieu (1990) počinje svoje razmišljanje s pitanjem „kako ponašanje može biti regulirano bez da je proizvod poslušnosti pravilima?” (str. 65). Odgovor na ovo pitanje nalazi u habitusu, konceptualnom kompromisu između antropološkog strukturalizma Claudea Levi-Straussa i egzistencijalizma Jeana Paul Sartrea, kojeg definira u knjizi *Outline of a Theory of Practice* (Wacquant, 2016, str. 66) kao „sustav trajnih i prenosivih *dispozicija* koji, integrirajući sva prošla iskustva, u svakom trenutku funkcionira kao matrica percepcija, razumijevanja i akcija i omogućava postizanje beskrajno diferenciranih zadataka zahvaljujući analognom prijenosu shema stečenih prošlom praksom” (Bourdieu, 1972, str. 261, prema Wacquant, 2016, str. 66). Habitus pokazuje kako objektivne strukture, kao institucije, društveni odnosi i resursi, postaju utjelovljene i internalizirane u kognitivnoj strukturi agenta, što se manifestira u praksi (Husu, 2012, str. 3) kroz dispozicije koje predstavljaju uvježbani kapacitet ili sklonost za razmišljanje, osjećanje i ponašanje (Wacquant, 2016, str. 65). Preko kompleksnog sustava dispozicija, internaliziranih mentalnih shema ili kognitivnih struktura, ljudi percipiraju, razumiju, procjenjuju društveni svijet i na kraju djeluju u tom istom svijetu (Ritzer, 2018, str. 627-628). Tako habitus predstavlja beskrajni kapacitet iz kojeg izlaze misli, percepcija, ekspresija, akcija, a ograničen je vlastitim povijesno i društveno smještenim uvjetima proizvodnje (Bourdieu, 1997, prema Husu, 2012, str. 3). Bourdieuovim (1990, str. 61) riječima, habitus je „princip koji se ne bira pri svim izborima” i rješava opoziciju društvenosti i individualnosti u jednom kompromisnom rješenju. Uključuje društvenost stoga što su naše kategorije rasuđivanja, senzibilnosti i ponašanja rezultat podređenost sličnim društvenim uvjetima i uvjetovanjima, ali u isto vrijeme individualnost jer svaki pojedinac ima jedinstveni put i lokaciju u svijetu uslijed čega internalizira jedinstvenu kombinaciju shema (Wacquant, 2016, str. 67).

Polje i kapital

Ako želimo shvatiti habitus potrebno ga je dovesti u vezu s konceptom *polja* jer, Husu (2012, str. 4) naglašava, habitus i polje ne mogu se razumjeti odvojeno. Bourdieu se odmiče od strukturalističkog pogleda na polja i promišlja ga relacijski pa ga određuje kao „mrežu ili konfiguraciju između objektivnih odnosa između pozicija” (Bourdieu & Wacquant, 1992, str. 97). Odnosi između pozicija nisu interakcije ili intersubjektivne veze između pojedinaca, postoje neovisno o volji i svjesnosti pojedinaca, mogu ih zauzeti agenti ili institucije i ograničava ih struktura polja (Ritzer, 2018, str. 629). Polje je kao kartaška igra s određenim ulogom u kojoj vrijede određena pravila, točnije pravilnosti, koja su kodirana i nisu

eksplicitna. Igra, kao i ulozi, nisu proizvod promišljenog čina stvaranja već rezultat natjecanja, borbe između igrača koji imaju veliki interes (*illusio*) za ulog i događaje u polju. Intenzivnost natjecanja ovisi o tome koliko igrači vjeruju (*doxa*) u igru i njene uloge.

Igrači raspoložu s određenom kombinacijom karata, tj. *vrstama kapitala* (ekonomski, društveni, kulturni, simbolički), čija je vrijednost i snaga određena samim poljem (Bourdieu & Wacquant, 1992, str. 98). Ekonomski kapital igrača je materijalna imovina koju je moguće „odmah i izravno pretvoriti u novac i može se institucionalizirati u obliku imovinskih prava” (Bourdieu, 1986, str. 242). Poziciju na polju određuje i društveni kapital igrača tj. „agregat stvarnih ili potencijalnih resursa povezanih posjedovanjem trajne mreže više ili manje institucionaliziranih odnosa međusobnog poznavanja i priznavanja” (Bourdieu, 1986, str. 247). Kulturni kapital manifestira se kao utjelovljeni (u obliku trajnih dispozicija uma i tijela), objektivirani (knjige, slike, glazbeni instrumenti, i institucionalizirani (obrazovne kvalifikacije) (Bourdieu, 1986, str. 17). S akumulacijom raznih vrsta kapitala u isto vrijeme dolazi do stvaranja simboličkog kapitala prepoznatljivog u „stjecanju reputacije kompetentnosti i imidža uglednosti i časti” (Bourdieu, 1979/1996, str. 291). Relativna snaga igrača, pozicija i strateška orijentacija prema igri određena je volumenom i strukturom vlastitog kapitala (Bourdieu & Wacquant, 1992, str. 99) koji nema vrijednost sam za sebe. Ono što je u jednom polju osigurava visoku poziciju u drugom može srozati položaj igrača na dno polja. Slijedno tome „kapital ne postoji i ne funkcionira osim u odnosu s poljem,, (Bourdieu & Wacquant, 1992, str. 101).

Dispozicije, trenirani kapacitet i sklonosti za razmišljanje, osjećanje i djelovanje, koje čine habitus razvijene su, funkcioniraju i valjane su u odnosu na polje jer igrač pokazivanjem vještine u igri otkriva uvježbane dispozicije nastale njegovim angažmanom u polju⁸. Iz ovoga razloga iste prakse poprimaju različita značenja i vrijednost u drugom polju, drugim konfiguracijama ili drugim dijelovima istog polja (Bourdieu, 1979/1996, str. 94). Time habitus i polje stoje u dijalektičkom odnosu i međusobno se određuju. U jedne strane polje uvjetuje habitus, a s druge strane habitus daje polju značenje, osjećaj vrijednosti i čini smislenim ulaganje u polje (Ritzer, 2018, str. 630).

---

⁸Objašnjavajući povezanost polja i habitusa, Hsu (2012, str. 4) tvrdi da uključanje u društveni aktivizam rezultira habitusom koji agenta intuitivno navodi u njegovim praktičnim strategijama. Iste se tiču vremena i načina pristupa državnim agencijama, novinarima voljnim podržati pokret i organiziranja određenog tipa kampanje za određene mete. Ovo pokazuje da aktivist posjeduje određene dispozicije i vještine za prosvjedovanje, a rezultat su socijalizacije i društvenog porijekla.

Teorija društvene stigmatizacije

Erving Goffman je u svakodnevnim akcijama i interakcijama vidio puno toga zajedničkog s kazališnim izvedbama. U svojoj *dramaturškoj teoriji* interakciju gleda kao krhku stvarnost održavanu kroz društvene izvedbe u prijetnji od smetnji ili loših izvedbi koje predstavljaju najveću prijetnju. Goffman ide poprilično daleko s analogijom između pozornice i socijalne interakcije. Sve socijalne interakcije imaju svoj *prvi plan*, kao što ga ima kazališna pozornica, gdje je glumcima stalo do pojave na pozornici, nošenja kostima i rekvizita. Kada se glumci žele odmoriti i pripremiti za sljedeće izvedbe povlače se u *zadnji plan* (backstage) gdje mogu ostaviti uloge i biti svoji (Ritzer, 2018, str. 292). Pretpostavljao je da ljudi tijekom interakcije žele predstaviti određeni osjećaj o sebi koji će drugi prihvatiti. Svjesni su da publika može dovesti u pitanje predstavljeno sebstvo i iz tog razloga se glumci upuštaju u *upravljanje impresijama*, što je njihov glavni interes. Upravljanje impresijama uključuje uporabu raznih tehnika za održavanje stabilnosti impresije i metoda za nošenje s mogućim smetnjama. Glumci pokušavaju kontrolirati publiku na razne načine, a posebno dijelove koji mogu poremetiti izvedbu. Nadaju se da će predstavljeno osjećaj sebe biti dovoljno uvjerljiv i da će time utjecati na ponašanje publike (str. 447). Uspoređujući interakcije licem u lice s kazališnim izvedbama Goffman želi ukazati na to da se ljudi u svakodnevnim interakcijama trude predstaviti određenu sliku o sebi birajući dijelove osobnog identiteta koje će pokazati, a koje sakriti.

Goffmanovo (1963) djelo *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity* predstavlja jedno od temeljnih socioloških promišljanja društvene stigmatizacije. Teorijski pogled na stigmatu započinje osnovnim uvidom kako društvo uspostavlja načine kategorizacije osoba kojima onda pripisuje niz atributa smatranim uobičajenim i normalnim za njihovu kategoriju. U svakodnevnim društvenim okruženjima ispunjenim rutinskim društvenim interakcijama postupamo s očekivanim drugima bez puno truda i pažnje.⁹ Prvi susret s neznancem na ulici omogućuje nam da očekujemo njegovu kategoriju i atribute tj. *socijalni identitet*. Oslanjajući se na ta očekivanja gotovo ih nesvjesno pretvaramo u normativna očekivanja kojih nismo svjesni sve dok njihovo ispunjenje ne dođe u pitanje. Tada bivamo svjesni da smo cijelo vrijeme pretpostavljali što osoba treba biti. *Virtualni socijalni identitet*

---

⁹Društvena zaliha znanja opskrbljuje pojedinca s potrebnim tipizacijskim shemama drugih pojedinaca, događaja i iskustava, socijalnih ili prirodnih, za razumijevanje svakodnevnih rutina. Tako on živi u svijetu tipičnih događaja poput obiteljskih okupljanja, poslovnih sastanaka ili susreta s prometnom policijom i taj isti svijet strukturiran je rutinama koje primjenjuje kada je loše vrijeme, peludna groznica ili kada prašina uđe u oko. On zna kako postupiti s drugima i situacijama u svakodnevnom životu (Berger i Luckmann, 1992, str. 61-62).

sastoji se upravo od tih zahtjeva i karakterizacija napravljenih u afektu, a one kategorije i atribute koje pojedinac zapravo ima predstavljaju njegov *stvarni socijalni identitet*. U susretu s drugima može se pokazati da osobe posjeduju neke atribute koji nepoželjno odudaraju od očekivanih. U ekstremnim slučajevima osobu možemo vidjeti kao lošu, opasnu ili slabu. (str. 2-3) „Takav atribut je stigma, posebno kada je učinak diskreditiranja vrlo opsežan, (...) [i] konstituira posebnu diskrepanciju između virtualnog i stvarnog socijalnog identiteta (str. 3). Važno je istaknuti postojanje drugih diskrepancija između virtualnog i stvarnog socijalnog identiteta, npr. kada procijenimo da je osoba bolja od očekivanog, i da nisu problem svi nepoželjni atributi, nego samo oni u neskladu s očekivanim stereotipom. (str. 3) Prema tome „stigma (...) je zapravo posebna vrsta odnosa između atributa i stereotipa (...) [i predstavlja] duboko diskreditirajući atribut” (str. 3-4). Stigma ima tendenciju da se preljeva na osobe koje su bliske stigmatiziranom. Žena pacijenta psihijatrije, kćer bivšeg zatvorenika, roditelj invalida, prijatelj slijepca, obitelj egzekutora neki su od primjera gdje će bližnji preuzeti dio tereta stigme (str. 30). Ne samo to, bliže osobe mog biti uključene i jako korisne u primjenjivanju strategija upravljanjem stigmom (str. 97).

Goffman želi reći da atribut nije diskreditirajući ili afirmirajući sam po sebi, nego je zapravo riječ o odnosu između atributa i društvenih stereotipa. Istom linijom ide Becker (1963/1966) kada kaže da socijalne grupe stvaraju devijantnost stvaranjem pravila čije kršenje stvara devijantnost što implicira da devijantnost nije intrinzična kvaliteta nekog djela, nego posljedica primjene pravila i sankcija na prekršitelja. Devijant je onaj kome je etiketa uspješno prilijepljena, a devijantno ponašanje ono koje je tako označeno (str. 10).

Goffman (1963) razlikuje tri tipa stigme. Prvi tip tiče se različitih tjelesnih deformiteta. Slijedeći tip odnosi se na nedostatke u osobnom karakteru kao što je slaba volja, neprirodne strasti, opasna i rigidna uvjerenja, neiskrenost, mentalni poremećaji, boravak u zatvoru, različite ovisnosti, homoseksualnost, nezaposlenost, pokušaji suicida i radikalno političko ponašanje. Treći tip su plemenske stigme rase, nacije i religije koje se mogu obiteljski naslijediti i jednako zahvatiti sve članove obitelji. Zajedničko svim oblicima stigme nametanje na pažnju tijekom rutinskih socijalnih interakcija i odvlače druge od onoga koji ju posjeduje bacajući u sjenu ostale osobine. On posjeduje stigmom tj. neočekivanu neželjenu različitost (str. 4-5). Informacija o stigmati prenosi se preko *simbola stigme*¹⁰. Stigma simbol je kao „visoko vidljiv znak koji reklamira manu [osobe] gdje god da ide [i] (. ...) ima karakter

---

¹⁰Rane od intravenoznog uzimanja droge, pokušaja samoubojstva, štap slijepce osobe, torba karakteristična za izvršitelje smrtne kazne, slušni aparatići i Davidova zvijezda samo su neki od simbola stigme koje Goffman (1963) navodi.

stalne dostupnosti za percepciju” (str. 100,101). Simbol stigme prenosi društvenu informaciju o pojedincu privlačeći pozornost tijekom interakcije na ponižavajuću diskrepanciju virtualnog i stvarnog socijalnog identiteta, što rezultira smanjenim vrednovanjem i gubljenjem šire slike o pojedincu (str. 43-44). Kada je diskrepancija između virtualnog i stvarnog socijalnog identiteta znana prije kontakta ili očita u kontaktu licem u lice radi se o diskreditiranim osobama (*discredited person*). S druge strane, ako diskrepancija nije znana u naprijed ili očita u interakciji radi se osobi koju je moguće diskreditirati (*discreditable person*). Oni već diskreditirani suočavat će se s upravljanjem napetih situacija, a kada je diskreditacija mogućnost upravljanje informacijama o stigmatizaciji postaje glavni zadatak (str. 41-42). Upravljanje stigmom jedna je od osnovnih karakteristika društva i može se očekivati gdje god postoje identitetske norme (str. 130).

Goffman (1963) ističe kako normalni i stigmatizirani nisu konkretni pojedinci koje je moguće razvrstati na dvije hrpe, nego na stigmatizaciju gleda kao prožimajući socijalni proces s dvije uloge (normalni i stigmatizirani) gdje svaki pojedinac može zauzeti neku od uloga.¹¹ To su perspektive stvarane zbog utjecaja normi na socijalnu situaciju u mješovitim kontaktima. Pojedinci doživotno obilježeni određenom stigmom vjerojatno će ulogu stigmatiziranog igrati u gotovo svim socijalnim situacijama čineći ga gotovo idealnim tipom stigmatiziranog. Budući da se radi o interakcijskim ulogama, nije čudno da osoba stigmatizirana s obzirom na jedan atribut pokazuje predrasude prema osobama stigmatiziranim zbog drugog atributa (str. 137-138). Često se događa da normalni i stigmatizirani prešutno surađuju na način da će normalni poštovati tajnu, prijeći preko trenutaka otkrivanja ili zažmiriti na dokaze koji otkrivaju stigmatizaciju. Budući da stigmatizirani neće inzistirati na prihvaćanju preko komfornih granica, normalni će si priuštiti češće korištenje ovakvih taktika (str. 130). Davajući pojedincima identitet, bio on diskreditirajući ili ne, šire društveno okruženje je na neki način samo sebe kompromitiralo jer se svatko može pokazati ranjivim (str. 135).

Izuzmu li statistički ekstremi, većina ljudi tijekom svakodnevnih socijalnih interakcija izmjenjuje uloge stigmatiziranog i normalnog tako da ih gotovo spontano zauzima. Spontano zauzimanje uloga rezultat je internalizacije društvenih definicija normalnosti do predreflektivne razine, a učestalost igranja uloge stigmatiziranog ovisi o tome koliku će

---

¹¹Meyerson (1948) je eksperimentalnom gluhoćom htio istražiti iskustvo i značenje gluhoće u svakodnevnom životu. Podloženi uvjetima smanjenog sluha ispitanici su stavljeni u novi odnos s svakodnevnim situacijama gdje su manifestirali gotovo iste reakcije i strategije upravljanja stigmom kao i gluhi ljudi, što ukazuje na spontano ulaženje u ulogu stigmatiziranog.

diskrepanciju između virtualnog i stvarnog socijalnog identiteta napraviti određeni atribut tj. koliko atribut odstupa s obzirom na definiciju normalnosti društvenog konteksta.

Cilj i problemi

Glavni istraživački problem ovog kvalitativnog rada je društvena reintegracija bivših štićenika terapijskih zajednica tj. iskustvo i značenje povratka u širu društvenu okolinu i suočavanje s izazovima koje donosi svakodnevni život nakon boravka u terapijskoj zajednici. Prema tome, potrebno je istražiti iskustvo i značenje svakodnevnog života za bivše štićenike Zajednice Cenacolo, što predstavlja *cilj istraživanja*.

Glavni cilj istraživanja potrebno je detaljnije prikazati kroz više *istraživačkih pitanja* koja prikazuju relevantna područja za svakodnevni život nakon terapijske zajednice. Odgovorom na slijedeća pitanja želi se zahvatiti širina i dubina iskustva i značenja svakodnevnog života nakon boravka u terapijskog zajednici:

- Kako je iskustvo i značenje života bivših štićenika prije Zajednice Cenacolo?
- Kakva je iskustvo bivših štićenika Zajednice Cenacolo s zapošljavanjem, obrazovanjem i stanovanjem nakon izlaska iz zajednice?
- S kojim se izazovima bivši štićenici Zajednice Cenacolo susreću u svakodnevnim rutinama i koje značenje imaju za njih?
- Kakvo je iskustvo uključenosti u mreže međuljudskih odnosa za bivše štićenike Zajednice Cenacolo i koje značenje imaju za njih?
- Kakva su iskustva bivših štićenika Zajednice Cenacolo s stigmatizacijom i koje značenje imaju za njih?

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 6 bivših štićenika Zajednice Cenacolo. Jedini kriterij za ulazak u uzorak bilo je iskustvo boravka u Zajednici Cenacolo. Uzorak se sastoji od 3 bivša štićenika i 3 bivše štićenice u dobi od 25 do 40 godina s duljinom boravka u Zajednici od 3 godine i 10 mjeseci do 6 i pol godina. 2 sudionika su boravila u kućama Zajednice Cenacolo na području Republike Hrvatske, dok su ostali sudionici imali iskustvo boravka u kućama u inozemstvu (Bosna i Hercegovina, Italija, Argentina). Ispitujući iskustvo s sredstvima ovisnosti, jedna sudionica navodi kako nije bila ovisna, ali ima iskustvo korištenja kanabisa. Ostali sudionici navode konkretnu ovisnost. Drugi sudionik navodi ovisnost o alkoholu i kocki, a ostali sudionici (4 sudionika) navode kako su tijekom ovisničke karijere koristili više sredstava ovisnosti (tablete za smirenje, alkohol, trava, speed, kokain, ekstazi, heroin). Duljina života nakon zajednice varira od 10 mjeseci do 2 godina i 10 mjeseci.

Instrumenti

Za potrebe istraživanja konstruiran je vodič za *polu-strukturirani dubinski intervju*. Šira teorijska podloga vodiča nalazi se u teoriji društvenog konstruktivizma Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna prema kojoj ljudi stvaraju subjektivno i objektivno stvaran društveni svijet. Teorija stigmatizacije Ervinga Goffmana drugi je temelj vodiča. Glavni fokus je proces upravljanja stigmom tj. otkrivanju i skrivanju dijelova vlastitog identiteta s ciljem smanjivanja društvene stigme. Teorijski pojmovi habitusa, polja i kapitala Pierra Bourdieua služe razumijevanju načina na koje pojedinci zauzimaju položaj u društvu.

Vodič na intervju sastavljen je od 5 tematskih cjelina od važnosti za društvenu reintegraciju bivših štićenika terapijskih zajednica. Prva tematska cjelina bavi se pitanjem života bivših štićenika zajednice prije ulaska u zajednicu. Nastoji se dobiti uvid u tijek primarne i sekundarne socijalizacije s ciljem identificiranja društvenih utjecaja koji su potakli konzumaciju sredstava ovisnosti i ispitati subjektivnu i objektivnu stvarnost ovisničkog svijeta. Druga tematska cjelina propituje izazove u svakodnevnim rutinama nakon boravka u zajednici gdje se nastoji identificirati probleme u svakodnevnom životu, njihov utjecaj i važnost za život nakon zajednice te načine rješavanja istih. Treća tematska cjelina propituje iskustvo zapošljavanja, pronalaska mjesta stanovanja i obrazovanja tijekom ili nakon boravka

u zajednici. Predmet sljedeće tematske cjelina je uključenost u mreže međuljudskih odnosa ispitanika i nastoji propitati ispitanikov odnos s obitelji, prijateljima, kolegama s posla i Zajednicom Cenacolo kao i značenje tih odnosa za život nakon zajednice. Na kraju, peta tematska cjelina nastoji razumjeti iskustvo i značenje stigmatizacije, a pokriva pitanja vezana za samo iskustvo stigmatizacije u svakodnevnim susretima licem u lice, strategije nošenja u takvim situacijama, otkrivanje ili skrivanje dijelova identiteta s ciljem smanjivanja društvene stigme i odnos stigme i osobnog identiteta.

Postupak

S obzirom da se nastoje istražiti subjektivna iskustva društvene reintegracije konkretnih pojedinaca, istraživanje će biti kvalitativno i temeljit će se na fenomenološkom pristupu.

Prije provođenja intervjua sa sudionicima osigurana je *potvrda o etičnosti* od Etičkog povjerenstva Odsjeka za sociologiju Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Povjerenstvu je predan informirani pristanak, prijava istraživanja etičkom povjerenstvu i vodič za intervju. Nakon što je Etičko povjerenstvo zaključilo sukladnost istraživačkih postupaka i procedure s važećim strukovnim etičkim kodeksom, istraživanje je bilo spremno za realizaciju.

Bivši štićenici terapijskih zajednica pripadaju osjetljivim društvenim skupinama s kojima nije lagano stupiti u kontakt. Prvi plan bio je stupiti u kontakt s sudionicima preko nadređenog osoblja Zajednice Cenacolo, što nije pošlo za rukom. Druga opcija je bila uspješnija. S prvim sudionikom ostvaren je kontakt uz posredovanje privatnih poznanstava, a ostali sudionici regrutirani su preko prvog sudionika *metodom snježne grude* tako da se radi o *prigodnom uzorku*. Nastojalo se ostvariti uzorak od 5 do 6 sudionika s približno jednakim omjerom muških i ženskih ispitanika, što je uspješno ostvareno. Tijekom regrutiranja bila je mogućnost uključivanja osoba koje nisu imale prošlost korištenja sredstava ovisnosti. Na kraju nisu ušli u uzorak tako da je naknadno uveden drugi kriterij iskustva korištenja sredstava ovisnosti. Glavno ograničenje uzorka definitivno je njegova veličina, što ograničava mogućnost generalizacije zaključaka istraživanja. Zajednica Cenacolo nije jedina terapijske zajednica u Republici Hrvatskoj tako da bi sljedeća istraživanja svakako trebala uključiti bivše štićenike ostalih terapijskih zajednica. Nadalje, zbog međunarodnog karaktera Zajednice Cenacolo u uzorak su ušli ispitanici koji imaju iskustvo boravka u inozemnim kućama

Zajednice ili su boravili isključivo u inozemstvu, dok jedan ispitanik ima prebivalište na području Bosne i Hercegovina. Ovo ograničava zaključivanje na bivše štíćenike hrvatskih kuća Zajednice, što će se više razjasniti u sljedećem dijelu rada. Bivši štíćenici su regrutirani uz pomoć jednog od sudionika istraživanja. Budući da bivši štíćenici terapijskih zajednica pripadaju osjetljivoj društvenoj skupini, njegovo mišljenje je uvaženo jer, kao nekadašnji član nadređenog osoblja Zajednice, ima iskustva u radu s ovisnicima. Prema njegovom savjetu i međusobnom dogovoru, u uzorak nisu ušle osobe koje su se vratile starom načinu života jer razgovor uključuje osjetljive živote teme, što može potaknuti neugodne emocije. Tako je uveden treći kriterij za uzorak. Sljedeća istraživanja bi uz poštovanje etike istraživanja trebala uključiti i one bivše štíćenike koji su doživjeli recidiv kako bi se bolje istražile prepreke društvenoj reintegraciji.

Inicijalni kontakt sa sudionicima uspostavljen je preko poruke na mobilnim aplikacijama nakon kojega je uspostavljen termin za provedbu intervjua. Nakon uspostavljanja kontakta istraživanje je krenulo putem onoga što Creswell (2018) naziva „spiralom analize podataka“ (str. 284) gdje je prvi korak prikupljanje podataka. Sudionicima je prije provedbe intervjua priložen obrazac za informirani pristanak u kojem ih se upućuje o problemu i ciljevima istraživanja, provedbi i sadržaju intervjua, rizicima i dobicima istraživanja, njihovim pravima i načinu anonimizacije podataka. Rizici povezani uz istraživanje su negativne emocije povezane s razgovorom o osjetljivim temama i nenamjerno otkrivanje osobnih ili povjerljivih informacija dok sudjelovanjem u istraživanju nisu ostvarili direktnu korist. Obavješteni su da u svakom trenutku mogu obustaviti istraživanje bez daljnjeg obrazloženja i posljedica. Informirani su da će se intervjui snimati, pohranjivati, transkribirati, a materijali koristiti u svrhu rada, prava imena i prezimena ispitanika zamijenjena su pseudonimima i konačni podaci neće uključivati dijelove preko kojih bi ih netko mogao identificirati. Intervjui su provedeni od 12. lipnja do 21. lipnja 2022. godine preko online platforme za video-pozive *Google meet* zato što nije postojala mogućnost sastanka u živo. Planirano trajanje intervjua bilo je od 45 do 60 minuta. Na kraju, minimalno trajanje intervjua bilo je 40 minuta, a maksimalno 1 sat i 41 minutu.

Prvi korak nakon provedbe intervjua bio je preslušavanje snimki i njihovo transkribiranje u programu za obradu teksta *Microsoft Word*. Nakon što su sve snimke uspješno transkribirane, dolazi na red tematska analiza podataka. Prije svega bilo je potrebno sve transkripte ponovo pročitati kako bi se „dobio osjećaj za cijelu bazu podataka“ (Creswell, 2018, str. 287). Također, tijekom čitana bilježile su se početne ideje koje su kasnije uzete u

obzir tijekom kodiranja. Slijedeći korak u analizi podataka „predstavlja srce kvalitativne analize podataka“ (Creswell, 2018, str. 260). Ovaj korak ima svrhu stvoriti detaljne opise, formirati kodove, razviti teme ili dimenzije i razviti interpretacije prema zadanim perspektivama (Creswell, 2018, str. 260). Svaki intervju prvo je kodiran zasebno uz pomoć vodiča za intervju, a podaci su kodirani prema zadanim tematskim cjelinama. Zatim je svaka tematska cjelina kodirana uzimajući u obzir sve intervjue tražeći pravilnosti u podacima dajući im isti kod nakon čega su formirane kategorije i teme. Podacima koji nemaju slična obilježja dan je zaseban kod. Na kraju spirala analize podataka završava s formiranih 5 tema: Život prije Zajednice Cenacolo, izazovi u svakodnevnom životu nakon Zajednice Cenacolo, iskustvo i značenje uključenosti u međuljudske odnose nakon Zajednice Cenacolo, iskustvo zapošljavanja, obrazovanja i pronalaska stanovanja nakon Zajednice Cenacolo i iskustvo i značenje stigmatizacije u svakodnevnom životu nakon Zajednice Cenacolo.

Rezultati i rasprava

Život bivših štíćenika prije Zajednice Cenacolo

U ovom dijelu rada slijedi predstavljanje rezultata istraživanja i interpretacija istih u zadanim teorijskim perspektivama. Također, osvrnut će se na zaključke iz prošlih istraživanja dovodeći ih u vezu s dobivenim rezultatima ovog istraživanja. Prva tema kroz 7 kategorija i 30 kodova opisuje život bivših štíćenika prije Zajednice Cenacolo. U fokus teme stavljeni su uvjeti primarne i sekundarne socijalizacije kao jedni od formativnih čimbenika u njihovoj ovisničkoj karijeri, a koncept beskonačne provincije značenja služit će za opis subjektivne i objektivne zbilje ovisničkog svijeta.

Tablica 1. Kategorije i kodovi teme „Život bivših štíćenika prije Zajednice Cenacolo“

Kategorije	Kodovi
Obiteljski odnosi prije ovisnosti	Laž i nepoštvanje
	Odrastanje bez oca
	Autoritativan otac
	Popuštanje u odgoju
	Antagonizam sa sestrom

	Zapostavljanje
Prijateljski i vršnjački odnosi prije ovisnosti	Odbacivanje
	Vukli smo jedni druge
	Ja sam drugačija
Razlozi za korištenje sredstva ovisnosti	Želim biti vrijedna
	Zabava i praznina
	Nesigurnost i strah
	Bio sam divlji
	Želim biti drugačija
	Našao sam sreću
Kako je biti u koži ovisnika?	Svakodnevni život
	Pogled na život
	Savršeno i odvratno
	Smisao, gdje je?
	Sve sam potrošio
	Droga kao rješenje
Obiteljski odnosi tijekom ovisnosti	Lažni odnosi
	Nepostojeći odnosi
Odnosi s prijateljima tijekom ovisnosti	Prijateljstvo iz interesa
	Maske
	Bilo je normalnih prijatelja ali...
Što je bilo presudno za ulazak u Zajednicu?	Promjena ili...
	Došao sam do zida
	Upoznati sebe
	Spas i bijeg

Prva kategorija opisuje uvjete primarne socijalizacije pojedinca u kojima je stvaran habitus pojedinca – sustav dispozicija kao uvježbanih kapaciteta ili sklonosti za razmišljanje, osjećanje i ponašanje. Institucija obitelji je najčešće zadužena za socijalizaciju pojedinca u društvo, samim time i formaciju habitusa pojedinca, pa su upravo iz tog razloga propitani **obiteljski odnosi prije ovisnosti** kao mogući formativni čimbenik u ovisničkoj karijeri. Svim

ispitanicima zajednički su loši obiteljski odnosi prije korištenja sredstva ovisnosti. Vidljivo je kako su se uvjeti primarne socijalizacije reflektirali na habitus pojedinca u obliku dispozicija kao uvježbanih kapaciteta ili sklonosti za razmišljanje, osjećanje i ponašanje. Inat, bunt, nepoštovanje, laž, osuda, antagonizam kao obrasci razmišljanja, osjećanja i ponašanja djeteta prema roditelju uglavnom su formirani samim odgojnim stilom roditelja.

Tijekom primarne socijalizacije bivših štíćenika u obiteljskim odnosima često se može vidjeti *laž i nepoštivanje*. Đuro Horvat (33, bivši ovisnik o alkoholu i kocki) prisjeća se kako je uvijek imao potporu i uzor u obitelj, ali kao dijete je otkrio laž:

Počelo je negdje s nekih 14 godina, ono s nekim sitnim lažima, pa se počelo je nagomilavati, pa sam primijetio da mogu više, da mogu više i jednostavno. Tako kao neko dijete od 14, 15 godina, maknuvši se od mise i nečega što mi je obitelj prenijela, počeo sam više-manje voditi neki svoj život.

Laž i nepoštivanje mogu se vidjeti i od strane roditelja što se odrazilo na njen unutarnji stav i pogled na roditelje. Tatjana Kovačević (25, bivša korisnica kanabisa) svoju obitelj opisuje kao:

[Normalnu] obitelj od četvoro članova (...) Mislim, bilo je uvijek gdje sam ja primjećivala svađe u obitelji, laži u obitelji, nepoštovanje u obitelji. To je meni zapravo jako rano, zapravo kao već dijete počelo stvarati da ne poštujem roditelje. Tako da reći da je bio neki, da je ikad bio neki normalan odnos, ne.

Emma Babić (31, bivša ovisnica o drogama) opisuje kako je veliki utjecaj na nju imalo *odrastanje bez oca* uz majku, koja je povremeno konzumirala alkohol:

Odrastala sam bez oca, mama je pila i tako...sve je to vodilo nekoj mojoj nesigurnosti i nekakvim strahovima koji su se rodili (...) kako sam odrastala bez tate, to je ono na otoku bio bauk. On je bio čak oženjen i prije tako da nisam ga čak nikad ni upoznala. Tako da su me druga djeca u takvoj maloj sredini zbog tog odbacivala i zezala i tako svašta. I onda ja nisam se znala nositi s tim osjećajima, a mama nije bila tip koji će sjesti i razgovarati. Ona je tip koji radi, ono uči te, budi pošten, nemoj lagati, sve je to super i lijepo, ali fali joj dio da ja s nekim popričam o tome kako se osjećam. I kako se nisam znala nositi s time onda sam počela nju kriviti za sve, i to što je volila pit i nekako sam u biti sve moje nekakve krive odluke opravdavala ih s njom.

S druge pak strane, Vladimir Novak (40, bivši ovisnik o drogama) sjeća se *autoritativnog pristupa* odgoju svojega oca, što je rezultiralo kontra učinkom:

Pa mislim, moj otac je bio jako strog. Ja sam imao oca autoritativnog koji je bio strog, nisam baš puno mogao s njim, nismo imali nekakav odnos, da sam mogao nešto razgovarati. Nisam ja ni želio na kraju krajeva. Ja sam nekako se zaštitio nekim inatom prema njemu (...) Ja sam bio onako živahan, divlji, konstantno u nekim problemima, konstantno se nešto u školi događalo. Štoga god se desilo u školi, ja sam bio uključen direktno, indirektno, moje ime se uvijek provlačilo. Šta god se desilo na ulici, uvijek sam ja bio u tome i to je iritiralo mog oca, a ja koliko god me kažnjavao i bilo šta, ja sam i dalje bio sve gori i gori.

Drugi pol spektra u odgojnim stilovima je *popuštanje u odgoju*. Željko Vuković (39, bivši ovisnik o drogama) ističe kako nije postao narkoman konzumirajući droge, već iskorištavanjem emocija roditelja koji su u iz dobrih namjera popuštali:

Ja nikad nisam podijelio svoje poteškoće s tatom, mamom da sam rekao, ovo mi smeta, ovo me boli, danas sam imao taj neki dan u školi. Uvijek bi igrao da emocije i dobivao bi šta ja želim od njih. Ne znam ni ja, ako tata ne bi dao onda bi udarao na mamu i tako razdvajao bi njih dvoje da bi ja dobio to što je meni trebalo. Ja sam postao narkoman već s 12, 13 godina, nisam ja postao narkoman poslije. Već sam znao iskorištavati tu emociju kod roditelja. Roditelji su oboje radili, bili su preuzeti, možda su oni, nije možda nego sigurno su željeli najbolje i popuštali su. Popuštali su do te mjere da jednostavno nisu imali više nikakav odnos sa mnom, nisu znali tko sam ja niti sam ja znao tko su oni.

Veronika Knežević (35, bivša ovisnica o drogama) navodi kako nikada nije imala odnos s majkom, a prema njenoj izjavi može se razaznati *zapostavljanje* od strane roditelja:

Svaki dan je bio bar jedan bombon, apsolutno svaki dan, ja bi dolazila doma svaki dan na bombonu, iskrivljena, drogirana. No međutim, moja mater je, kad sam krenula u srednju školu ona je počela raditi, radila kao kuvarica i radila je većinom popodne. Ja bi došla doma, sila bi ovako u fotelju da me nitko ne vidi, nekako se namistim, gledaš televiziju, nitko ne vidi, nitko te ne kuži, nitko te ništa ne pita, bitno je bilo samo da si doma. Tako je to trajalo 4 godine.

Odnos s starijom sestrom najbolje se može opisati kao *antagonistički*, gdje nikada nisu ostvarile stabilan odnos:

Mater je tila dobro i meni i sestri, međutim, to je bilo „budi više sa sestrom“, koja je starija, koja je pjevala u crkvenome zboru, bavila se tim nekim finim stvarima ženskim,

ja sam bila cili život u sportu, tukla se sa momcima, igrala nogomet i tako, igrala rukomet, trenirala. I onda nismo se nikad uspjeli, nać' neku zelenu granu nego smo se uvek borili, ja sam se uvek borila za sebe. (Veronika)

Uz obiteljske odnose, važno je propitati **prijateljske i vršnjačke odnose prije ovisnosti**. Ovi odnosi, u kombinaciji s obiteljskim odnosima, predstavljaju bitan kontekst za formaciju razloga za korištenje sredstava ovisnosti. Nerijetko, tijekom školovanja dolazi do vršnjačkog nasilja zbog različitih razloga. Na web stranici Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba stoji podatak da „27% djece svakodnevno ili gotovo svakodnevno doživljava neke oblike nasilja u školi (verbalnog i tjelesnog).“ (<https://www.poliklinika-djeca.hr/>) Neovisno o razlogu, *odbacivanje i verbalno nasilje* snažno djeluju na osobni identitet djeteta:

[poćeli] u srednjoj prije toga društva kada sam se počela jako uspoređivati s curama u srednjoj školi. Bila je jedna grupica koja me nije baš posebno voljela i onda je tu sve počelo, taj osjećaj da sam glupa, manje vrijedna i tako te stvari. (Tatjana)

Ema s druge strane konkretno ističe da je razlog odbacivanja bio taj što nema oca. „Tako da su me druga djeca u takvoj maloj sredini zbog tog odbacivala i zezala i tako svašta. I onda ja nisam se znala nositi s tim osjećajima, a mama nije bila tip koji će sjesti i razgovarati“. Njene nesigurnosti postale su jaće u kontaktu s gradskom djecom tijekom prelaska u srednju školu:

U srednjoj školi išla sam u grad, znaći inaće sam s otoka [ime otoka], u srednjoj školi htjela sam ići u [ime grada] i tako. Mama je to dopustila i tu sam se nekako našla među tom, ajmo reć, gradskom djecom gdje su mi još više te neke moje nesigurnosti izašle i tako. Prva godina bila je ok i onda je sve to mic po mic krenulo nizbrdo jer sam ja počela bježati sama od sebe u taj neki svijet.

Vršnjaćke skupine često su mjesto dokazivanja preko rizićnih ponašanja koja imaju jaku simbolićku vrijednost za grupu. Prema Sakomanu et al. (1999) „eksperimentiranje s bilo kojim sredstvom ovisnosti, uključujući alkohol, potaknuto je u mladih radoznalošću, željom za samopotvrđivanjem, imitiranjem, samodokazivanjem, zbog pritiska skupine i sl. (str. 375). Može se reći da *vuku jedni druge*:

Znaš kako je kad si u ekipi, moraš se praviti važan, moraš raditi stvari koje nitko ne smije, pa tako su krenule i prve krađe i prve cigarete, prvi alkohol, prva marihuana i ne znam ni ja“ (Željko).

„Pa mislim ja sam sam birao društvo. U biti u srednjoj školi sam ja prednjaćio. To se nekako, zlo spontano dođe i počnete se družiti. Jednostavno se počnete družiti, možda

sam nad nekima, ako što je netko nadamnom imao autoritet, ja nad nekim drugim i malo po malo uvlačili smo jedne druge u sve veće stvari, pogotovo u toj srednjoj školi“.

Veronika je u srednjoj školi htjela biti drugačija i prekinuti odnose s prijateljima iz osnovne škole, a u jednoj vršnjačkoj skupini u srednjoj školi vidjela je izvor distinkcije:

Kako sam krenila u srednju školu, prikinila sam trenirati, moji svi su otišli u srednju školu u [ime grada], a ja sam otišla u [ime grada] sama. I meni je to bilo ono vau, onda sam shvatila da, u biti u meni mi je nešto reklo „ja se ne želim družiti ni sa kim od njih. Ja ne želim vezati se za nikoga, ja ne želim imati nikakve bliske odnose ni sa kim“ (...) Nakon prvog tjedna škole sam upala u tu ekipu, znaš one tipične što stoje sa strane i puše travu, ja sam se tu odmah uklopila jer su bili drugačiji, ja sam htjela biti drugačija i tila sam jednostavno ne biti ono što je moja sestra.

Interakcija s obiteljskim i vršnjačkim okruženjem imala je vodeću ulogu u razvoju uvjeta za korištenje sredstava ovisnosti. Važno je primijetiti loše obiteljske odnose kod gotovo svih sudionika (5) i njihov odraz u habitusu preko različitih pogleda i osjećaja inata, bunta, nepoštovanja, laži, osuda i antagonizma. Ovo u kombinaciji s utjecajem vršnjačkih skupina, koje općenito imaju veliki utjecaj tijekom adolescencije, potiče stvaranje razloga za korištenje sredstava ovisnosti.

Razlozi za korištenje sredstava ovisnosti mogu biti mnogobrojni i mijenjati se tijekom vremena, ali iz iskaza sudionika se mogu identificirati oni prevladavajući. Svi ispitanici su imali različite razloge. Tatjana je konzumirala kanabis unatoč tome što je znala da ne utječe dobro na nju, *željela je biti vrijedna*:

Mislila sam da ako dostignem stvari kao drugi da ću biti vrijedna nečega i da ću biti zadovoljna i da će moj život imati smisla. Našla sam društvo koje je ono, pušili su travu i onda sam se njima priključila čisto radi želje. Izgledali su slobodni i da ih nije briga šta drugi misle. Ja sam htjela dostići tu razinu koju nisam uspijevala u svakodnevnom životu i onda sam ja to počela raditi s njima.

Veronika je u vršnjačkoj skupini i konzumaciji sredstava ovisnosti vidjela ono što će joj osigurati distinkciju u odnosu na druge, posebno sestru. Njezin razlog može se dočarati riječima *želim biti drugačija*:

(...) kako sam krenila u srednju školu, prikinila sam trenirati, moji svi su otišli u srednju školu u [ime grada], a ja sam otišla u [ime grada] sama. I meni je to bilo ono

vau, onda sam shvatila da, u biti u meni mi je nešto reklo „ja se ne želim družiti ni sa kim od njih. Ja ne želim vezati se za nikoga, ja ne želim imati nikakve bliske odnose ni sa kim.“ Nakon prvog tjedna škole sam upala u tu ekipu, znaš one tipične što stoje sa strane i puše travu. Ja sam se tu odmah uklopila jer su bili drugačiji, ja sam htjela biti drugačija i tila sam jednostavno ne biti ono što je moja sestra. Prvi tjedan srednje škole sam počela pušiti travu, odmah. Nakon par mjeseci, znači tamo drugo polugodište sam počela uzimati bombone.

Đuro navodi *zabavu i prazninu* kao razloge za konzumaciju alkohola i kocke:

Izgledalo je sve divno, bajno, krasno, no međutim ja sam bio osoba koja je društvena, koja je voljela izlaziti, voljela tulumariti i onda se to prihvaćalo jer to su bili neki vikendi, pa su kasnije vikendi prešli u svakodnevno i onda sam počeo raditi kao konobar gdje je krenulo svakodnevno pijenje i neka praznina koja me dovela do kocke. I onda sam kockao bio, pio sam velike količine alkohola jer sam radio to, kao u profesiji (...) Ta kocka je bila došla kao neki dodatak, da čovjek se ispuni s nečim gdje sam ja počeo s nekim sitnim listićima, pa je krenula sve do nekih cifri, online, Internet, klađenje, kasina (...)

Emine *nesigurnosti i strahovi* dolaze do izražaja dolaskom u srednju školu, kasnije je našla rješenje:

Prva godina bila je ok i onda je sve to mic po mic krenulo nizbrdo jer sam ja počela bježati sama od sebe u taj neki svijet (...) Mislim kad si ti tako puno strahova i to i onda upoznaš taj neki lakši put onda biraš uvijek njega (...) Pa već sam ja s 12 zapalila prvi joint čak na otoku dolje i onda tako malo sam tu travu pušila. Veće ovisnosti, da, negdje oko 16 je počelo onda ekstazi, ne znam kokain ovo ono, onda s 18 heroin do 23.

No, Ema nije usamljena u nošenju s neugodnim emocijama uz pomoć sredstva ovisnosti. Željko se prisjeća trenutka kada je *našao sreću*:

Želio sam biti popularan, želio sam biti netko i nešto, na kraju, kad bi ostao sam sa sobom, bio sam tužan i sam. Nisam to mogao nikome reći, jer kako ću to reći roditelji, a kako ću to reći prijateljima, ono mislit će da sam čuda u najmanju ruku. I već tada je počinjem s 18 godina da sam prestao aktivno se baviti karateom i onda počinje prvo preprodaja droge sitnije od marihuane, speeda, kokaina i onda degustacija svih tih i onda ne znam ni ja, poslije nekih 6, 7 godina takvog života dolazim do heroina. Tada sam mislio to je to, našao sam sreću konačno, ugasio sam sve osjećaje u sebi, nije me

više ništa smetalo, nije me ništa bolilo, bilo mi je svejedno tko šta mislio, odnos s roditeljima, odnosi s braćom, sve je šljakalo super.

Vladimir govori kako je uvijek bio u problemu, uključen u sva događanja, *bio je divlji*:

Štoga god se desilo u školi, ja sam bio uključen direktno, indirektno, moje ime se uvijek provlačilo. Šta god se desilo na ulici, uvijek sam ja bio u tome i to je iritiralo mog oca, a ja koliko god me kažnjavao i bilo šta, ja sam i dalje bio sve gori i gori. Bio sam baš divlji, kako bih rekao. Tako da stvari su se samo gomilale. Moj odnos prema roditeljima zahlađivao. Već u osnovnoj školi sam počeo konzumirati alkohol, onako 7., 8. razred. Malo po malo, tu i tamo bih se napio, nije to bilo onako bezazleno, prva zaljubljuvana, ali već ono u srednjoj školi je to ozbiljno postalo, to su baš bila opijanja i već je tu krenula i trava. I poslije toga je samo išlo prema gore i gore.

Sudionici su išli različitim putevima, ali su završili u istom svijetu. Tijekom razvoja ovisničke karijere sudionici su stvarali subjektivno i objektivno stvaran svijet, ovisničku enklavu, obavijen zbiljom svakodnevnog života i karakteriziran vlastitim redom i značenjem. Subjektivna stvarnost enklave odnosi se na stvarnost unutar pojedinca tj. njegovo stanje svijesti, dok objektivni dio enklave označava stvarnost izvan pojedinca. Često će se oba dijela isprepletati u iskazima sudionika.

Kako je biti u koži ovisnika? pitanje je za sudionike istraživanja. Za razumijevanje ovisničke enklave, prije svega, potrebno je ući u tipičnu ovisničku svakodnevicu. Tipični dan počinje problematikom nabave droge i može trajati kroz cijeli dan:

Znao sam da sam u problemu velikom, već mi se gadio taj život koji je, ujutro sam se dizao s grčem u želucu, znam da je dan ispred mene, da moram raditi stvari koje mi se više ne rade, da moram iznova tražiti ljudi koji su meni dužni novce, da bih ja vratio drugima, to su već bile dosta velike količine novaca. Isto tako sam bio ovisnik koji je sam sebe sam morao namiriti kako bi uopće funkcionirao, ali više nisam imao kontrolu nikakvu nad tim i to je znali trajati danima da uopće nisam spavao, da sam bio...ne znam u alkoholiziranom stanju, pod teškim drogama. Znao sam da moram izaći da je to katastrofa život, u depresijama sam znao biti, nekakvim tjeskobama, ali mislio sam da nema izlaza. (Vladimir)

Probudiš se ujutro odmah trebaš nešto nabaviti, cijeli dan se svede na pozivanje, kupovanje, prodavanje da bi mogao ti za sebe imati. Naravno, ne radiš, nemaš novaca i to sve tako da to, stvarno je jedan užasan osjećaj. (Ema)

Đuro svjedoči kako mu svakodnevica često bila obilježena konzumacijom velikih količina alkohola i gubljenjem značajnih iznosa financijskih sredstava:

Jednostavno ono druženje i sve to i čak se znalo poslije posla cijelu smjenu ostati u lokalu, biti sa gostima, mislio sam da su mi to neki prijatelji i tako. Tako da su tu bile neke cifre po, po gajba pive, boca žestokog dnevno pod neku normalu. Ta kocka je bila došla kao neki dodatak, da čovjek se ispuni s nečim gdje sam ja počeo s nekim sitnim listićima, pa je krenula sve do nekih cifri, online, Internet, klađenje, kasina, gdje sam se počeo gubiti od uništavanja svoje osobne imovine, štednje obiteljske. Tu su bile cifre po 100, 200, 300 tisuća kuna.

Veroniki je pošlo za rukom da neopaženo, 4 godine života, gotovo svaki dan konzumira barem jednu tabletu ekstazija. Opisuje kako je svaki dan dolazila kući iz škole:

Svaki dan je bio bar jedan bombon, apsolutno svaki dan, ja bi dolazila doma svaki dan na bombonu, iskrivljena, drogirana. No međutim, moja mater je, kad sam krenula u srednju školu ona je počela raditi, radila kao kuvarica i radila je većinom popodne. Ja bi došla doma, sila bi ovako u fotelju da me nitko ne vidi, nekako se namistim, gledaš televiziju, nitko ne vidi, nitko te ne kuži, nitko te ništa ne pita, bitno je bilo samo da si doma. Tako je to trajalo 4 godine.

Svakodnevni način života ima pripadajući *pogled na život*. Može se reći da je životni većine sudionika (5) bio *All day all night*. Ulaskom u ovisničku enklavu zbilja svakodnevnog života nestaje u svijesti pojedinca i dolazi do kristaliziranja novog svijeta s vlastitom logikom:

Ovako, ja ću se drogirati do 2012., ako onda bude kraj svijet baš me briga, ako ne bude onda ću se promijeniti. Govori koliko je mozak (...)

Svoj život sam zamišljala da ću do kraja života živjeti na party-ima, da ću se priseliti u neku šumu, osnovati svoje malo selo di ćemo, znaš ono, biti hipijevski i to. To mi je bio životni san tada. (Veronika)

Izražen je životni stav koji se može izraziti jednadžbom novac + zabava + društvo = sreća uz odbacivanje konvencionalnih načina penjanja po društvenoj ljestvici:

Imala sam drogu, imala sam novce, imala sam sve, tako reć'. Zato sam se smatrala kraljicom jer sam uspijevala sve. Imala sam posao ko' konobar, imala sam, dilala i onda sam mogla to sve i onda sam bila puna ko' brod. (Veronika)

Gledao sam, iskreno sam mislio da su ljudi koji rade i koji privređuju, koji se bore za život i pošteno žive, rade, meni je to bila sitna plaća u ono vrijeme kada sam gledao. Mislio sam da su budale (...) baš sam tako smatrao da ja tako ne želim živjeti, ne želim živjeti kao moji roditelji koji su nekako živjeli pošteno, krpali kraj s krajem (...) Ja sam mislio da ću ja drugačije sebi steći nekakav život i da ne želim biti prosječan, običan, ne želim živjeti život, želim imati novaca. Smatrao sam da ni ne treba ni škola, ni obrazovanje, ni posao, nego da ću živjeti lagodan život (...) Želim biti mlad, želim živjeti život, ne želim biti rob ničijim ni kod nikakvog poslodavca, kamoli kod svojih roditelja, želim živjeti život slobodan, onako kako ja mislim da je dobar. Postavke nisu bile dobre na kraju. (Vladimir)

Prema Udovičić (2020, str. 56) ovisnost postaje patološka „ljubav“ između ovisnika i sredstva ovisnosti. Centar ovisničke enklave možemo gledati kao patološki ljubavni ples ega ovisnika i sredstva ovisnosti, koji rezultira brigom isključivo za vlastite interese:

Ljude i svoje bliženje i svoje tadašnje djevojke i tadašnju suprugu gledao samo kroz interes. Neću da govorim o paranojama, o tko šta misli o meni, mene nije bilo briga za to. Ja sam bio samo bitan sam sebi i meni je bilo bitno da ja namirim svoju potrebu, da ne kriziram, da nađem drogu. (Željko)

Pogled na sebe, smatrala sam se kraljicom, najvećom na svijetu. Ja sam imala osjećaj ja kad dođem negdje da je to, da se svi ono, tako, na dlanu bi me nosili. Zato što rijetko vidiš jednu žensku koja ima novce, koja ima pare i u svom je svijetu. I onda se svi ono nekako drugačije gledaju, ima auto, ima sve. (Veronika)

Polu ispitanika ovisnički svijet obilježava kroz kontrast između *savršenog i odvratnog*. Tijekom djelovanja supstance osoba se osjeća slobodno, jako, dolaze osjećaji ljubavi, nema boli i sve je savršeno. S druge strane, trenuci trijeznosti obilježeni su očajem, osjećajima manje vrijednosti i zbunjenošću:

Teško. U tom trenu odlično. Iskreno ti kažem, u tom trenu je odlično zato šta mene je, ja sam bila jako onaj đir ljubav, sloboda, volimo se, grlimo se, tako da je u biti, u tim trenucima sam bila jaka, slobodna. A u biti kad pogledam, kad se sitim sada, imala sam toliko puta kad bi očajna bila. Sićam se jednom sam sidila na srid stana, sila sam gola na srid stana i samo sam vrištala, nisam znala zašto. Jednostavno ono aaaaaa, gotovo, gori ti, život ti gori. Ne znaš kako, šta se događa, šta bi ti treba napraviti, šta

ne bi, ali dok sam odala po parku, onda sam, sve to takav neki život imala, meni je bilo znači savršeno. (Veronika)

Joj grozno je. Mislim naravno da je, kad uzmeš drogu, nemaš nikakvih strahova, ti si najjači, sve je super, potpuno si slobodan. Ali treba taj životni stil održavati, to je odvratno“ (Ema).

Željko se sjeća šokantnog susreta sa vlastitim odrazom u staklu poslovnice jedne banke:

Droga je mene vodila i oblikovala moj život di sam ja iz jednog momka koji je bio sportski građen, ono, ljudi su mi govorili „Pa na šta ličiš?“, ja govorim „Pa na šta ću ličiti, normala“. Sjećam se dobro jednom, išao sam u banku i pred bankom onaj stakleni zid znaš, i kad sam se ja pogledao, nisam mogao vjerovati da sam to ja. Prljav, zgužvan, narkoman, razumiješ, narkoman. I ne znam, osjećaj je manje vrijednosti, jednostavno nisam želio postojati.

Kao krajnji rezultat ovisnosti Udovičić (2020, str. 58) navodi potpuni besmisao i „duševnu smrt“. Život u ekstremima između savršenog i odvratnog na kraju je doveo do velike egzistencijalne krize. *Smisao, gdje je?* Polovina sudionika ističe kako ih je sve duža i intenzivnija ovisnička karijera dovela do gotovo potpunog gubitka smisla pa čak i želje da ne postoje:

Ostao sam totalno sam bio destruktivan, totalno više nisam mogao kontrolirati sebe, napravio sam kaos od života, moje psihičko stanje je bilo rasulo. Na van možda tako nije izgledao, ali tko me poznao dobro je znao da je, kako se kaže, da sam skrenio totalno i da nisam više vidio smisao u životu. Jedino, ta moja ovisnost je u biti bila toliko već izražena, ja sam toliko bio duboko u tome, meni više nije bilo uopće mi je bilo svejedno za moj život, za bilo šta, meni je bilo samo da budem, da sebe namirim. (Vladimir)

Znači to je nešto, bilo bi se lako ubiti, ja sam se i probao ubiti poslije, to bi bilo puno lakše, jednostavno nisam želio postojati, nisam želio da itko žali za mnom, da ima bilo kakav rep iza mene. To je ono, ne bi poželio to nikome (...) To je znači tuga, lom, praznina, osamljenost, jad. Eto, ne znam kako bi ti opisao kako sam se osjećao, osjećao sam se kao pas, napušteni pas, eto tako sam se osjećao (Željko)

Stil života ovisnika potrebno je financirati velikim količinama novca tako da ne čudi što je pola ispitanika upalo u značajne financijske dugove prema obitelji, prijateljima, poznanicima ili kamatarima. *Sve sam potrošio:*

Ta kocka je bila došla kao neki dodatak, da čovjek se ispuni s nečim gdje sam ja počeo s nekim sitnim listićima, pa je krenula sve do nekih cifri, online, Internet, klađenje, kasina, gdje sam se počeo gubiti od uništavanja svoje osobne imovine, štednje obiteljske. Tu su bile cifre po 100, 200, 300 tisuća kuna. I onda u jednom trenutku, imao sam jednog prijatelja [ime prijatelja] koji je bio u zajednici, kad sam došao do samog ruba, dok nisam imao gdje izaći, proći, neku varijantu da se ja izvučem iz svega toga, da posudim od nekoga sasvim desetoga, da vratim...jer su tu bili kamatari, familije, svi su bili umiješani u tu moju priču.

Znači prodao sam auto, prodao sam vjenčane prstenove, potrošio sam sav novac, jednostavno supruga me izbacila iz kuće, 3 godinu braka, tako nekako. Tada sam se probao ubiti i ne znam ni ja. (Željko)

Zanimljivo je da su neki ispitanici (2) vidjeli *drogu kao rješenje* za vlastitu životnu situaciju. Droge su se periodično izmjenjivale s nadom da će svakodnevni problemi ići na bolje:

6 mjeseci sam koristila mdma, 6 mjeseci samo droga za silovanje, 6 mjeseci mrma, 6 mjeseci samo speed, periodično je bilo jer sam se nekako pokušavala skinuti sa svega, maknuti sa svega, ali jedno vuče drugo i nema tu stanke. (Veronika)

Nekad bih se malo primirio pa bi mi bilo bolje, pa ne znam. Mijenjao bih te vrste droge, maknuo bih se, ne bih pio više, ali bih koristio kokain i meni je to bilo zadovoljavajuće „To dobar sam, ne radim gluposti, šmrčem koku i pušim travu, ali to je dobro, to nije strašno“. Znači baš jedno zavaravanje samog sebe jer nisam mogao izaći iz stoga i katastrofa od života u biti. (Vladimir)

Kategorije **obiteljski odnosi tijekom ovisnosti** i **odnosi s prijateljima tijekom ovisnosti** razradit će detaljnije odnose sudionika s obitelji i prijateljima. Većina ispitanika govori kako su obiteljski odnosi tijekom ovisnosti bili *lažni odnosi*:

Eto tako da, odnos s njom, pogotovo u tom periodu kad sam bila ovisnica bio je jako lažan. Uvijek smo mi bile jako bliske, a ja sam njoj uvijek lagala, uvijek „evo učim, evo ono, evo ono“, uvijek neke muljaže samo. (Ema)

Ona je mislila da ja pušim travu, da sam malo življi, ja sam njoj sve to krio, još jedna maska. I je li živimo 3 godine u braku, znači mogu reći totalno lažnom braku di nije bilo istine između nas nikako. Ona je vidla da nešto nije u redu tu, ali ona je kontala

šta će selo reći, kužiš, šta će reći ljudi, neću ništa govoriti, dobro je ovako, šuti.
(Željko)

Ako obiteljski odnosi nisu lažni onda su gotovo *nepostojeći*:

Imam dvije starije sestre koje su u tom trenutku kad je sve to krenulo, vidjele su da ne mogu doprijeti do mene i onda su nadigle neki zid prema meni tako da nismo imali neku ni komunikaciju više ni ništa. (Đuro)

(...) Davno otišla od njih tako da, s obitelji samo jednom u 4, 5 mjeseci bi se vidjeli na 2, 3 sata, mada sam sa sestrom živjela u istom gradu, ne bi se viđale jednostavno, moj je život je bio na jednoj strani, njezin na drugoj i to je to, ima obitelj i djecu, ja nisam u [ime grada], bila bi više [ime grada], [ime grada], [ime grada] non-stop negdje. Odradila bi smjenu i otišla bi odma ća. Tako da nisam imala nikakve odnose.
(Veronika)

Više od pola sudionika govori da su njihovi odnosi s prijateljima bila *prijateljstva iz interesa* i uglavnom su se svodili na zabavu, novac ili drogu. Takvi odnosi su često kratkog roka trajanja:

U tim društvima sam se naučio kako dolaziti do novca, kako da namirim tu svoju ovisnost i moj krug ljudi je bio u biti ovisan o tome koliko su oni meni bili, koliko sam mogao od njih izvući i oni od mene. To je vrlo nekakvo prijateljstvo iz koristi.
(Vladimir)

Prijatelji, nisam imala nikoga u svom životu više od misec dana. To je sve bilo, znači dok meni odgovara, družimo se, kad ne mogu više pratiti moj sistem, moje sve, ja idem dalje. I tako stalno, mislim da ja nikad nisam imala prijatelje koji su trajali više od pola godine. (Veronika)

Više od pola ispitanika (4) iznosi kako je u njihovom životu *bilo normalnih prijatelja*, ali uglavnom nisu bili u skladu s njihovim interesima, što je dovelo do prekida kontakta:

To je jedan momak kojeg sam je prekinuo zato što je on meni bio rekao, negdje pola godina prije nego što sam ušao u zajednicu 2016., meni rekao neke stvari koje se meni nisu sviđale. Zapravo mi je bio jedini pravi prijatelj koji je rekao ispravno što napraviti u životu, kako se maknuti iz ludila, ali ja sam njega prekrižio. (Đuro)

U slučajevima gdje su kontakti s normativnim prijateljima ostali sudionici (2) opisuju kako su svakodnevno stavljali *maske*. Željko nekada jednostavno nije znao tko je:

Znači ja sam živio tako, imao sam posao, vodio sam i dalje tu djecu na treninge, održavao sam odnose, znači bio sam lažan pred svima njima. Stavljao bi maske, ne znam ni ja, ja više nisam znao u neko doba tko sam ja. Ono kad bi ostao sam nisam znao tko sam ja, šta sam kome rekao, šta trebam reći ovome, šta trebam reći onome. Jednostavno se pogubi čovjek. Nisam imao pojma više, kad bi se probudio obično čovjek, ti kad se probudiš znaš šta trebaš raditi, ideš se umiti, ideš, ja nisam znao šta treba raditi, nisam znao gdje mogu otići, gdje ne mogu otići, gdje sam dužan, gdje nisam dužan.

Zadnja kategorija **Što je bilo presudno za ulazak u Zajednicu Cenacolo?** razrađuje trenutke koji su imali presudni ulogu za donošenje odluke za ulazak u Zajednicu Cenacolo. Polovina ispitanika ušla je u Zajednicu jer su doživjeli neki oblik prisile od strane obitelji. *Promjena ili:*

Rekli su ili će me izbaciti iz kuće ili ću početi nešto raditi na sebi. A ovaj, ja sam pokušala na više načina kao popraviti stanje u kući, ali nisam popravljala nego pogoršavala. Tako da, dođe to te jedne stvarno očajne razine u obitelji, gdje stvarno izgleda kao pakao i gdje znaš da će te izbaciti, gdje stvarno nema ljudskosti. (Tatjana)

Na kraju sam osjetio da ostajem sam i tu mi je i obitelj okrenula leđa. To je ta bila prekretnica što sam ostao sam i što mi je obitelj okrenula leđa i oni su isto uvjetovali ako ne odem u Cenacolo da mogu iz zaboraviti. To me ono dosta potreslo. To je ono što me potaklo i ta ustrajnost. Pogotovo majka, ona nije htjela popustiti i ona je osjećala da jedino me može zajednica vratiti i da mogu tu opet biti onaj koji sam bio, da mi drugo ništa ne pomaže i ona je već stupila u kontakt sa zajednicom i počela slušati njih kako da dopre do mene. (Vladimir)

Ja u principu nisam uopće shvatila da imam problem. U tom trenu sam se selila i stala sam kući javiti se mojima. Dočekala me cila moja obitelj u mojoj kući, rođaci, ujko, tetke, svi i sili su me i rekli su „ [ime sudionice] mi znamo sve“, ujko je bilo najbolji prijatelj s načelnikom policije u [ime mjesta], „Mi znamo sve, iz policije su zvali“, taj njegov prijatelj, „da će u utorak biti pretres obiteljske kuće jer te pratimo dvije godine, gotovo je znači sjela si na zadnju crtu, to je to“. Kako je taj načelnik skonta da sam ja njegova nećakinja, onda je on predložio zajednicu Cenacolo. Onda jednostavno u tom trenu kad kad su mi to rekli, ja sam se rasplakala, shvatila sam da imam problem, da sam dotakla dno, da jednostavno nema izlaza, ili to ili zatvor, nema druge. (Veronika)

Đuro je jednostavno *došao do zida*. Nakon dugogodišnje ovisnosti o alkoholu i kocki nije više vidio smisao u životu. Uz to se toliko zadužio da nije više imao od koga posuditi kako bi vratio stare dugove:

I onda u jednom trenutku, imao sam jednog prijatelja [ime prijatelja] koji je bio u zajednici, kad sam došao do samog ruba, dok nisam imao gdje izaći, proći, neku varijantu da se ja izvučem iz svega toga, da posudim od nekoga sasvim desetoga, da vratim...jer su tu bili kamatari, familije, svi su bili umiješani u tu moju priču. Onda sam došao do zida, nazvao prijatelja, rekao znam da si bio negdje, ne znam gdje, čuo sam da si bio u toj zajednici Cenacolo i ja bih volio probati jer nemam više smisla u životu nekoga. Znači od samoga toga alkoholiziranja, kocke, izgubio sam zapravo taj smisao.

Ema je svoju ovisnost pobijedila uz pomoć supstitucijske terapije i jednim važnim događajem u njenom životu. Došla je kod doktora s ciljem da se uz pomoć supstitucijske terapije pomalo odvikne od heroina, što je i uspjela. Navodi da je odlučujuću odluku da prestane s terapijom donijela nakon snažnog duhovnog iskustva u Međugorju koje joj je dalo hrabrost da ostavi ostatak svakodnevne terapije. Također, u Međugorju je posjetila Zajednicu gdje je čula svjedočanstva tadašnjih štićenika. Činili su joj se slobodniji od nje, iako žive u zatvorenoj zajednici. Nakon unutarnjih dvojbi, ulazi u Zajednicu kako bi *upoznala sebe*:

Makar sam onda već u tom periodu prestala se drogirati i borila se jako s time i to je bilo uspješno i onda do mog samog ulaska u zajednicu nisam više ništa uzimala. I onda je u meni naravno borba bila jaka da ne uđem, pa šta će mi to, pa sad sam dobro, pa ovo pa ono, ali opet sam shvaćala da je nešto puno veće od samo prestati se drogirati. Ono što mi je zajednica nudila, to je da upoznam sebe jer sam shvatila u tom periodu da uopće ne znam sebe, da od sebe bježim i znala sam da tamo to mogu naučiti i eto tako i onda sam zbog toga odlučila ući.

Nakon što ga je supruga izbacila iz kuće, Željko je pokušao napraviti samoubojstvo, ali nije uspio. Poslije toga otišao je u apartman gdje je bilo droge. Opisuje da te tada doživio snažni i duboki osjećaj praznine srca na koji droga nije imala utjecaj. Zbog snage iskustva zavapio je Bogu „Daj da prestane, daj ono, evo, evo me“. Govori da je 20 godina (od 12 do 32) proveo u laži. Sljedećih dana odlučio je priznati sve svojoj obitelji i supruzi nakon čega dobiva mir i snagu za promjenu. Mjesec dana provodi u kućnoj izolaciji, a za Zajednicu doznaje preko tetke. Na kraju, ušao je da se *spasi i pobjegne*:

Međutim, kad sam otišao u zajednicu prvi razlog bio je da spasim sebe, drugi razlog je bio da pobjegnem od njih (...) Ja sam bio zatvoren mjesec i pol dana u izolaciji. Kad bi išo' pišat, išo' bi netko sa mnom pišati, ludilo jedno, gore od zatvora.

Izazovi u svakodnevnim rutinama nakon Zajednice Cenacolo

Druga tematska cjelina pod nazivom **Izazovi u svakodnevnim rutinama nakon Zajednice Cenacolo** kroz 4 kategorija i 9 kodova prikazuje iskustvo i značenje izazova u svakodnevnom životu nakon Zajednice Cenacolo.

Tablica 2. Kategorije i kodovi teme „Izazovi u svakodnevnim rutinama nakon Zajednice Cenacolo“

Način izlaska iz Zajednice Cenacolo.	Izlazak kroz molitvu i razgovor
	Iskustvo života izvan Zajednice Cenacolo
Tipični problemi u tipičnoj svakodnevici	Kulturni šok
	Nerazumijevanje
	Susret s prošlošću
	Samoća
	Zatvaranje i loše raspoloženje
Načini nošenja s problemima	Sustav vrijednost Zajednice Cenacolo za svakodnevni život
	Potpura bližnjih osoba
Pogled na svakodnevne probleme	Problemi su tu da se riješe

Prema Da Silva Souza et al. (2016) mehanizme za pripremu štíćenika za izlazak ima 90.7% terapijskih zajednica i uključuju praćenje, savjetovanje od strane multidisciplinarnog tima, posjete obitelji i resocijalizaciju. Sudionici navode da štíćenici 2 godine ne izlaze iz

Zajednice nakon čega obavljaju prvu posjetu u trajanju od tjedan dana obitelji ili drugima. Svaka slijedeća provjera slijedi nakon godinu dana. Svi sudionici su obavljali periodične posjete bližnjima. Zajednica Cenacolo u Republici Hrvatskoj, osim jedne kuće na području Grada Zagreba, nema opciju kuće na pola puta, ali se način izlaska nastoji skrojiti individualno po potrebama svakog štićenika. Također, zadruga Pontes Salutis služi za uključivanje bivših štićenika na tržište rada.

Što se tiče pripreme štićenika za izlazak, ustanovljena su dva načina pripreme za izlazak. Svi sudionici su se pripremali za izlazak iz Zajednice *kroz molitvu i dogovor s nadređenim osobljem i bližnjima*, samo što većina (4) nije imala neku vrstu postepenog izlaska:

Inače ima taj program pripreme. To je naš glavni duhovnik [ime svećenika] pokrenuo kao neko rješenje da bude bliže momcima i djevojkama koji izlaze van. No, nisam nekako osjećao da je to to i nije ni zajednica, nije ni don osjećao da je to taj moj korak. Ja sam nekako s 3 godine mislio izaći van. Onda sam razgovarao s našim duhovnikom, on je rekao „Ne nije to taj trenutak, najbolje bi bilo da ti živiš dan u punini i vidjet ćeš s vremenom kad je trenutak za tebe“. Onda je prošlo nekih godinu i pol dana, opet sam bio došao doma na nekoliko dana (...) Onda sam imao dosta dvojbi unutar sebe, ostati, ne ostati, ali razgovarajući sa svećenikom našim glavnim, i starijima u zajednici, napravio sam taj korak na način da sam podijelio. (Đuro)

Dva ispitanika imala su više *iskustva života izvan Zajednice Cenacolo*. Vladimir navodi kako je bio dio osoblja zaduženog za razne poslove izvan Zajednice i ističe da mu je to bilo do velike pomoći za izlazak:

Tako da sam ja iskusio i već 2 godine sam imao mobitel, koristio sam auto, nekad sam išao sam po gradu. Pogotovo zadnjih godinu i pol dana sam stalno bio u [ime grada]. Davala mi se odgovornost i povjerenje jer vjerovala mi je zajednica onda sam puno stvari radio po [ime grada]. Ja sam već tu osjećao malo po malo da se stvari poslaguju, da mi više nije ta teškoća kako mi je bilo na tim provjerama kada sam dolazio doma, onda mi je baš bilo teško [ime grada], emocije i budile su se te rane i tako (...) Međutim, tako je ova providnost Božja htjela i meni je to bio veliki, veliki test, to što sam imao priliku svaki dan u biti Zagrebu, prije nego što sam izašao.

Željko je tijekom boravka u Zajednici našao posao koji je radio gotovo 8 mjeseci prije izlaska. Može se reći da je bio jednom nogom unutra, a drugom vani. Također, kao i Vladimir ističe prednost postepenog pristupa:

(...) Ali a sam radio već iz zajednice, izašao sam van raditi, već možda 7, 8 mjeseci vani. Pa evo ja sam imao tu sreću što sam živio u zajednici i išao vani raditi. Tako da mogu reći da je to jako bitan korak za sve dečke. Meni je puno lakše bilo jer sam ja oženjen bio, već sam bio usmjeren ajmo reći, i žena je, znaš kako, žena je žena. Kad ideš krivo, ona te ispravi. Ali pričajući s mnogim momcima koji izlaze iz zajednice, jako im je teško, jako im je teško odjednom tako izaći iz jednog života di je sve po nekom protokolu, redu u svijet gdje ništa nije kako treba.

Nakon izlaska iz Zajednice Cenacolo, bivši štíćenici su se susretali s **tipičnim problemima u tipičnoj svakodnevici**. Sa sigurnošću se može se reći da zbilja unutar terapijske zajednice odudara od zbilje svakodnevnog života vanjskog svijeta jer ima vlastita pravila, vrijednosti, vjerovanja, obrasce ponašanja i način života. To je svijet ispunjen svojim redom značenja i osjećajem za protok vremena. Budući da su sudionici više godina (od 3 do 6 godina) boravili u uvjetima izolirane terapijske zajednice, došlo je do temeljite resocijalizacije habitusa štíćenika – internalizacije novih pravila, vrijednosti, vjerovanja, obrasce ponašanja i načina života u obliku relativno trajnih dispozicija. Napetosti u svakodnevnom životu često dolaze upravo iz razlike između habitusa šireg društvenog okruženja i habitusa bivšeg štíćenika:

Na različite načine gotovo svi sudionici doživjeli su *kulturni šok* nakon izlaska iz Zajednice. Nalazi Trbojevićenog istraživanja (2017, str. 38) govore o razlikama u dnevnom ritmu između Zajednice i vanjskog svijeta. Polovina sudionika suočavanje s *urbanom užurbanošću* smatra značajnim stresom jer Zajednica ima vlastitu temporalnost života:

Bilo mi je možda ajmo reći teško prihvatiti da jer [ime grada] je grad koji uvijek u sebi ima neki ritam, pritisak, stres, žurba negdje, negdje zadnjih 4 i pol godina sam živio na taj način da nije toga bilo ne. To su baš dva različita svijeta, kao da si pod nekim staklenim zvonom i onda sad uletiti nakon 4 i pol godine van i sve odjedanput, žurba, svi letaju stres se prebaci na tebe. Ono, na pravu mi je bilo teško to nekako hendlati. (Đuro)

Trenutno istraživanje je identificiralo dodatne izvore kulturnog šoka. Štíćenici mogu provesti godine bez doticaja s novim tehnologijama kao Ema. Ušla je u Zajednicu 2014. godine, a izašla 2020. godine. Govori kako je *tehnologija* „(...) toliko napredovala u tih

godina zajednice. Mi to nismo imali nikakvog doticaja, znači mobiteli na touch (smijeh).“ Trebalo joj je vremena da se snađe s *modnim standardima vanjskoga svijeta*. „Neke ženske gluposti. Odjeća, kakvu odjeću kupiti, pa tamo smo se kroz oblačili zatvoreno, pa nekako naći to svoje mjesto u svijetu“. Veroniki je u početku bilo teže:

(...) Naći zajednički jezik sa ljudima. Ljudi su mi bili preglupi, teme su mi bile besmislene. Znači odvikla sam se od tračeva, odvikla sam se od priče koji ću puder staviti na lice, hoću li obojati kosu i tako. Meni je sve to bilo ajme, ajme.

Prema iskazima sudionika *kršćanske vrijednosti* se žive vrlo intenzivno i ostavljaju duboki utisak na pojedinca. Željko kaže da skoro 6 godina nije:

Psovao, nisam rekao ništa ružno. Neki dan sam se uhvatio kako sam rekao ***** u kući jer se u mom okruženju to priča. Ne znam, okruženje, druga stvar koja je jako teška, koja je jako teška za prihvatiti.

Kada je došao u Zajednicu impresionirao ga što su ga tadašnji štićenici i osoblje prihvatili bez traženja vlastitog interesa. Interes im je bio njegovo dobro, dok je vani nešto drugačije:

(...) Bitan čovjek, bitno je u biti ono što treba biti, normalno, znači bitna je osoba. A vani, već i vani radim 3. posao sam promijenio vani, nisi bitan uopće ti, ti si samo broj, bitno je koliko ćeš sati odraditi, koliko ćeš kamena naklesati, koliko već ovoga, bitno je samo da zaradiš, samo ti donosiš novac. I šta ćeš ti biti manje plaćen, to nije bitno uopće. (...) Jednostavno ako nemaš nekoga tko je uz tebe u tim teškim trenucima, ono normalna stvar je da ćeš pasti.

Trbojević (2017, str. 27) identificira postojanje temeljnih principa terapijskih zajednica u Zajednici Cenacolo. Prema principima permisivnosti i sučeljavanja s stvarnošću štićenici su slobodni izražavati vlastite misli i emocije bez negativnih posljedica i stalno ih se sučeljava s vlastitom slikom kako ih percipiraju drugi štićenici i osoblje zajednice (Vanderplasschen et al., 2014, str. 18). Sudionici govore da je u Zajednici jako bitno govoriti *istinu*. Vladimir primjećuje da vani:

Ako neku golu istinu kažeš o nečem, to je onda katastrofa, svatko ima svoj vid, relativizam, svatko svoje govori, svatko svoje mišljenje. Nema tu nikakvog prihvaćanja, kad meni netko kaže, pa sad ćemo se složiti i to je tako.

A sad kad sam izišao vani, jako je teško vani. Meni koji sam bio u zajednici na primjer, di si ti navikao da pričaš istinu, ali vani nije to, nije čak poželjno (...) Druga stvar je

što nitko nije iskren, što je malo ljudi iskreno. Znači govore ovo, svaka ti čast, ti si bio u zajednici, gledali smo tvoje svjedočanstvo u [ime programa], kako ste divni i onda samo čeka sa vilama i ne znam ni ja s čime, kad ćeš neku grešku napraviti da te nabode ta ista osoba. (Željko)

Tatjani je u početku bio problem naći *granice u komunikaciji* upravo zato što je otvoreno dijeljenje vlastitih misli i osjećaja sastavni dio načina života Zajednice. Govori kako je puno puta:

Ispala naivna u stvaranju novih odnosa. Naivna, preotvorena. Znaš kad ti netko na prvu priča odmah sve, nešto intimno iz svog života, onako ne znaš tu granicu gdje ne trebaš više pričati o svom privatnome, to jednostavno nisam imala. I onda jednostavno možda se stvori neka loša slika o meni, neka malo naivna glupa osoba, dok sam ne naučiš gdje je ta granica (...) Ali to je jedna stvar koja mi je jako falila. Jer na kraju ta istina o životu je bilo ono nas je spašavalo u zajednici.

Svi ispitanici primjećuju da se njihov novi način života razlikuje od načina života šire društvene okoline. Ovaj kontrast često može biti izvor *nerazumijevanja*:

Ja vidim sad, to društvo staro koje se nije drogiralo ajmo reći, radimo preko tjedan, cijeli tjedan radim, ja jedva čekam kad će vikend doći dok budem sa ženom, sa djecom. Oni zovu ajmo na roštilj, ajmo ovdje, ajmo ondje, ja im govorim "Ljudi moji žao mi je, ali ja želim biti sa ženom i djecom". Vidim da sam im već čudan po tom pitanju. Mislim što ću ja to, jako je teško, jako je teško, ali eto Bogu fala ima tih momaka koji su prošli sličan put ko' i ja i ono s njima se družim. Napokon shvaćam ono evanđelje, novo vinu u nove mješine. Ne mogu ja sad taj koji sam prošao sve to ići opet sa starim društvom. Nismo na istoj valnoj duljini, samo bi ja patio, kužiš. (Željko)

Pa nekako, ja sam kroz zajednicu prestao psovati. Prije sam strašno puno psovao i onda sam se trudio, s obzirom na okruženje kakvo je i svugdje kroz, cijeli svijet to nekako malo drugačije gleda, onda je tu teško držati neku stabilnu crtu. Ako si puno okružen s ljudima koji psuju ili se vidiš onda ti ostane to u memoriji. Ali meni je nekako bilo ono, oduvijek sam volio vidjeti se sa starijim društvom svojim, da vidim kako to diše, malo sam sebe preispitati i vidim da to društvo koje je, da nije to više moje društvo, da sad bez obzira što smo mi bili godinama dobri, da me većina njih ne razumije na način na koji ja sad želim živjeti. (Đuro)

Osim napetosti koje proizlaze ih razlike u habitusu šire društvene okoline i bivših štićenika, pola sudionika je imalo neugodne *susrete s prošlošću*:

Na pravu nije bilo lako doći u svoj grad iz vedra neba, sad te ljudi vide kroz grad, pitaju gdje si šta si. Ja sam još uvijek imao iza sebe, kako sam puno dugova napravio, onda sam imao onaj osobni bankrot pokrenuti, tako da sam u tom bankrotu godinu i pol dana, pet godina to traje. I među ostalim tu su i neki dugovi privatni prema poznanicima, rodbini, prijateljima i onda je bilo ono teško na prvi pogled se susresti s ljudima koji zapravo ne znaju godinama gdje si ti i reći mu ono „Evo počeo ću raditi pa ću sad ja pomalo“. Ajmo reći, pola njih je reklo „Ma dobro, daj zaboravi to, bitno je da si ti dobro“, a pola njih je reklo „Dobro, dobro samo ti meni vrati. Vrati ti meni moje i to je to. (Đuro)

Sigurno mi je i, onako, hoću li nekoga sresti, šta ću reći ljudima kada ih sretnem, šta oni sada misle, znaš sram zbog svega što sam napravio, pa se pojavljuju slike, pa hodam po gradu pa na svakom semaforu, svako raskrižje, svaki kružni tok, svaki kiosk, svaki kafić, svugdje filmovi su mi se vraćali. Baš mi je bilo teško i jedino mi je kroz, u molitvi sam to, da nisam molio odustao bih od svega, baš mi je bilo teško. Ta prilagodba, taj izlazak, taj susret sa svijetom, sa svojom prošlošću, sa svojim strahovima, sa svojim stidom i baš je ono trebalo dugo. (Vladimir)

Samoća kao problem nije poteškoća za skoro sve sudionike osim Veronike. Navodi kako joj je bilo teško prihvatiti to da nema prijatelja:

I onda mi je vrlo brzo došlo problem u samoći jer nekako bila sam sama, nisam mogla steći prijatelje, ni sad ne mogu, ali sam sad već prihvatila samoću i volim biti sama, volim raditi stvari sama, što prije nikad nisam radila. Bilo mi je teško prihvatiti činjenicu da nemam prijatelje ovdje.

Izazovi u svakodnevnim rutinama su u početku doveli gotovo sve sudionike do *zatvaranja i lošeg raspoloženja*. U početku je samoće puno utjecalo na Veroniku:

Pa u početku puno jer sam se počela zatvarati, počela sam biti loše volje, počela sam, nisam mogla shvatiti zašto. A poslije, mogu samo Bogu zahvaliti na toj mojoj iz zajednice prijateljici da uz nju sam naučila stvarno prihvatiti. Vrlo brzo sam ja prihvatila da svaki dan odem prošetati sama, da svaki dan da se natjeram. Znači zimi, bura dere, uzmem pasa, imala sam pasa, imam pasa i idem. Znači nisam se dala, nije, nije puno utjecalo. Baš sam se borila protiv toga da me ništa to ne pokoleba.

Vladimir iznosi da mu je nerazumijevanje okoline donosilo veliki stres:

Ma to me lomilo baš. Sad sam ja to nekako već je to, već sam prihvatio, ali to me lomilo. Pogotovo kad bih bio sam, mislio bi, pa šta ja sad moram, sad ja moram se prilagoditi, jel ja sad moram mijenjati, jel ovo što sam ja naučio to ne valja, sad ja moram se prilagoditi svemu.

Slično prolazi i Željko zbog nerazumijevanja i kulturnog šoka izazvanog manjkom iskrenosti i ubrzanom načinom života:

Vidi, otežavaju, otežavaju. Recimo, ja ako se zatvorim u svoje misli i razmišljam o tim problemima, automatski sam isključio suprugu i djecu. I znači dan mi ono težina živa. Ne pričam, posvađamo se i tek kad se ispovjedim, kad dobro podijelim onda sve ispočetka.

Važno je istaknuti da unatoč tome što su u početku izazovi u svakodnevnom životu dovodili do zatvaranja i lošeg raspoloženja sudionika ipak su se uspjeli prilagoditi na novonastalu životnu situaciju. Sudionici su razvili nove **načine nošenja s problemima**. Služeći se teorijskim modelom odnosa religioznosti i zdravlja Lorena Marksa, Trbojević (2017) opisuje kako međuodnos molitve, rada i grupnih razgovora ima rehabilitacijski učinak na biološko, psihičko i socijalno zdravlje. Resocijalizacija Zajednice Cenacolo se temelji upravo na međudjelovanju molitve, rada i grupnih razgovora iz kojih izvire čitav *sustav međusobno povezanih vrijednosti Zajednice Cenacolo za svakodnevni život*. One se internaliziraju u habitus šticećenika kao relativno trajni, utjelovljeni kapaciteti za razmišljanje, osjećanje i ponašanje, konkretnije, kao dispozicije za vjeru, prijateljstvo, rad, disciplinu, iskrenost, skromnost, poniznost, upornost i nužno se moraju eksternalizirati tj. manifestirati preko konkretnih vanjskih znakova. Trenutno istraživanje ukazuje na trajnost stečenog sustava vrijednosti i njegovu važnost u organiziranju svakodnevnog života.

Udovičić (2020) iznosi da se šticećenici bore protiv ovisnosti tako da uče predavati svoje probleme Bogu, traže ga pomoć i zahvaljuju mu. Molitvom traže odgovor na konkretne životne situacije, opuštaju se, nalaze mir i snagu. Trenutno istraživanje ustanovljuje trajnost ovih nalaza u vanjskom svijetu. Molitva i sakramentalni život, kao usvojeni kulturni kapital, koriste se za suočavanje s izazovima svakodnevnog života. Svi ispitanici su naglasili važnost održavanja molitvenog i sakramentalnog načina života. Molitvom Željko započinje dan:

Nešto najdivnije što sam otkrio u zajednici je ta priprema za dan. Kad ti ustaneš prije svih, ja sam jutros ustao 15 do 6 i kad ti imaš 15 minuta za sebe, da razmisliš o danu

jučer, i o danu danas i koje obaveze imaš i sve to predaš Isusu, Mariji, Alahu, neću ulaziti tko u šta vjeruje, za mene je sve to isto. Ono može mi se, odmah je dan lakši, ima poteškoća, ali ono znam da nisam ja ja, razumiješ, da nije sve u snagama da je, u mojim snagama ne bi ništa od ovoga bilo.

Veronika, kao i Željko, često prakticira molitvu predanja vlastitih poteškoća Bogu i sakrament svete ispovijedi:

Povjerenje u Boga, ispovid, ispovid mi je pomogla najnajviše, povjerenje u svećenike (...) Cilo to vrime, samo sam, znaš ono kad u sebi kažeš „Bože u tvoje ruke, u tvoje ruke, sve je u tvojim rukama, u tvoje vrime, kako ti kažeš, tako će biti“, ja samo moram imati strpljenje koje sam naučila imati u zajednici i sve sam, apsolutno sve sam prepustila Njegovom vremenu, ne mome.

Ema sudjelovanjem na svetoj misi i duhovnim susretima za mlade vraća snagu za novi početak nakon životnih padova:

Naravno, naravno da sam ostala u molitvi. Naravno odlazak na misu, pa nekakvi susreti mladih kojih u [ime grada] ima dosta. Da, to definitivno je utočište gdje ja, znaš ono, kad zezneš, kad padneš, kad uvidiš taj svoj jad, normalno da je Bog onaj kojem ideš i pitaš oprost i od koga tražiš snagu da više tako ne radiš.

Đuro je tijekom boravka u Zajednici zavolio duhovnu glazbu i duhovne obnove, što je odlučio nastaviti pratiti po izlasku u vanjski svijet jer mu donosi mir i sreću:

Znači zavolio sam pjesmu duhovnu kroz zajednicu, onda sam odlučio pratiti to, pa sam se aktivirao u instagramu, pa sam pratio te razno razne svećenike, [ime svećenika], često sam znao ići kod njega tamo na [ime Crkve]. Sad idem tu u [ime Crkve], tu dolje na, kod [ime gradske četvrti] blizu, isto ima duhovna obnova. Recimo te stvari mene drže da se ja osjećam sretnim, zadovoljnim i da sam u miru sam sa svima oko sebe i što mi se događa.

Predstavnici društvenih poduzeća napominju kako su trebali konstantno brinuti o mentalnom zdravlju zaposlenika, a česta je nestabilnost radne snage zbog recidiva ili samoinicijativnih otkaza (Azinović, 2020). Niti jedan ispitanik nije pokazao znakove ovakvih problema, ali nije moguće opovrgnuti ovaj nalaz zbog veličine uzorka. Nadalje, ovisnicima koji su uz to zatvorenici često nedostaju meke vještine poput komunikacije, motivacije, sposobnosti za efikasno rješavanje problema, radne etike i timskog rada (Gideon, 2010). Govoreći o vrijednosti *rada*, sudionici ističu da su stekli meke vještine tj. pristup radu. Nije

bitno što se radi, već kvaliteta obavljenog posla, što zauzvrat rezultira osjećajima zadovoljstva i samopouzdanja:

I posao, posao je isto bio jako bitna stvar, kako radiš posao, više je kako radiš stvari, sa srcem i kvalitetno i dobro ili sve radiš onako ofrljaka, to je zapravo i bio i naš proces cijeli u zajednici. (Tatjana)

Ja sam sada sretna što imam svoj posao. Radim da zaradim tu plaću. Naučila sam raditi, naučila sam cijeniti, ne znam, ako mogu oprati suđe koji nije opis mog posla, ako bi ja mogla oprati, pomoći nekome, onda ću to napraviti. Sve te stvari koje se nauče u zajednici da radiš možda, kako ono ide „kad postiš, posti za sebe, nemoj za druge“, ne treba nitko znati da ti postiš, „kad radiš stvari, radi za sebe ne radi za druge“, te stvari svakodnevno primjenjujem i stvari koje te ispunjavaju. (Veronika)

Pomoglo mi je jako puno jer dečki koji iziđu iz zajednice i kad krenu raditi, to se odmah vidi. U zajednici prođeš te neke obaveze čišćenje, ne znam ni ja, sve što postoji ti prođeš. Jednostavno kad dođeš to je u mehanizmu u tebi. Ako nemaš šta raditi, uzmi metlu počisti, ako nemaš šta raditi. I to se ljudima svidjelo, ljudi govore „Jel moguće? Ima li još ovakvih? (Željko)

Đuro opisuje svakodnevni život Zajednice riječima „red, rad i disciplina“. Štićenici se bude u 6 ujutro nakon čega je čitav dan isplaniran prema rasporedu. Takva čvrsta svakodnevna struktura stvara osjećaj i potrebu za *disciplinom* u vanjskom svijetu:

Znaš kad dobiješ račun za mobitel pa ga ti ne platiš par mjeseci. To je nered. A ne platiš ga zato što ne znam, ti bi si nešto drugo kupio. A ovako sam naučio ja nešto dobijem, a to odmah odradim. Ujutro se probudim, idem na posao, prvo si složim krevet jer je to bilo prvo i osnovno u zajednici. Složi krevet sebi, složim krevet svome bratu, pomoz mu dok pere zube, na brzinu mu složim krevet. Tako da ono držim se toga, od samoga jutra i to me gura naprijed. (Đuro)

Naučila sam se ustajati rano iskoristiti cijeli dan. To sve radim sada, ja se ustajem u 6 ipo sati zato što smatram da je dan važniji od noći. Noć je za spavanje, dan je za stvari koje se žele raditi. (Veronika)

Sudionici navode da im je u prijašnjem životu nedostajalo *poniznosti*. Mislili su da znaju sve. Danas se trude imati drugačiji pristup:

Gdje god idem, gdje god će biti, Isus će uvijek biti sa mnom. I molio sam i držao se toga i držat ću se vrijednosti u zajednici i nekih stvari koje mi je don Ivan rekao da budem, šutim, da budem ponizan u novu zajednicu da ne govorim šta ja mislim, šta ja želim i to mi je puno pomoglo u prilagodbi. (Vladimir)

Ne znam puno sam nekako drugačija sad, prije bih se miješala u svem jer ja sve znam, ja sam sposobna, ja ću pomoći, a sad sam nekako naučila zaustaviti se, znati koje je moje mjesto, poštovati druge, biti tu, slušati naredbe, nekakve, ono biti poslušna, biti. To je to. Puno znači jer te onda drugi, ja sam jako teška osoba jer sam oduvijek živjela sama, ne treba meni nitko, a ono sad se znam u tom zaustaviti i nekako biti pristupačnija drugima. (Ema)

Svakodnevne poteškoće u tijekom tipične svakodnevice ponekad dovode do „manjih“ padova u vidu gubitka mira, nezadovoljstva, lošeg raspoloženja, zatvaranja i drugih poteškoća. Naučili su da ne treba stati na padovima, nego biti *uporan*, ustati se i krenuti iznova:

Najveća vrijednost zajednica je po meni što sam naučio treba uvijek krenuti iznova. Kad se desi i da si pao, ne govorim sad u drogu, bilo kakvu napast da si pao. Jednostavno se dignesh i da kreneš isponova, kužiš. I ne razmišljaš o tome jer puno puta razmišljajući o tome, o toj svakodnevnicu, o tome kako je teško, gubim, gubim svoj mir, gubim svoj život, život ode. Dijete ode u školu ja nezadovoljan, umjesto da sam proveo vrijeme sa njim ili da sam se igrao. Tako da mogu reći da jako dobra stvar ta koja sam naučio ono digni se i krenuti odmah dalje. (Željko)

Uz vjeru i rad, vrijednost *prijateljstva* u redefiniranom obliku postaje bitan temelj života. Ono se prije svega temelji na iskrenom odnosu. U intervjuu je Željko ispričao zanimljivu anegdotu sučeljavanja sa stvarnošću preko čega je naučio što je prijateljstvo:

I nakon par dana tu, je li, ja sam opet stari ja, ja sam govorio krivi su mi ovi, krivi su mi oni, kriv je, tada je bio Sanader na vlasti pa sam govorio bio i Sanader kriv što je to tako. Međutim, moj anđeo čuvar me pogledao i to je taj bio prva osoba u mom životu koja mi je zabila nož u prsa, koji mi je rekao „Stari moj pa ti si jedan obični lažov, narkoman, pionista“. Meni je to bilo čuti, kako mi to može reći. Ali ostao je uz mene, znači nismo pričali možda 2, 3 dana, ali on ostao u uz mene cijelo vrijeme, nije bježao od mene, pomagao mi šta mi je god trebalo tu je bio. I ja sam tada, evo iskreno me jeza prolazi, osjetio šta znači pravo prijateljstvo.

Prijateljstvo za sudionike prije svega predstavlja odnos temeljen na istini. Ako zabiti nekom nož u leđa označava neiskren odnos, zabiti nekom nož u prsa znači bezuvjetno iskren odnos:

Jako je bitno da imaš nekoga tko te voli, tko će ti reći istinu, tko će ti zabiti taj nož u prsa, ne iza leđa. Mislim da je za mene to pravo prijateljstvo, netko tko će ti reći „Taki si, taki si, taki si, ali će ostati tu kraj tebe.“. E to je prijateljstvo. (Željko)

Uz utjelovljeni kulturni kapital vrijednosnog sustava i načina života Zajednice Cenacolo – pohranjenog u obliku relativno trajnih, utjelovljenih dispozicija – neizostavan je društveni kapital očitovan u *potpore bližih osoba* poput obitelji i prijatelja. Svi sudionici su nakon izlaska imali neki oblik potpore bližnjih osoba, bilo da se radi o članovima obitelji, prijateljima ili oboje. Na prošlim stranicama rada, vidno je da su kvalitetna prijateljstva prekinuta jer su sudionici od prijatelja čuli ono što nije u skladu s njihovim interesima. Sada to izgleda malo drugačije:

I vidim koliku podršku imam od nje u vezi svega. Ja kad se sa njom čujem u vezi bilo čega, jednom sam poslala link jedne pisme s tehno partyia ovo ono, ona meni „da ti nije palo na pamet“. A ja njoj „samo ti šaljem pismo, sitila sam se“, „Ne, ne“, kaže, „da ti nije palo na pamet“. Tako da drago mi je da imam takve prijatelje. Bez obzira što sad kad pomislim otići na tehno party pomislim samo na umor, na glasnu muziku, tko bi to trpia, drago mi je da imam prijatelje koji mi neće reći „ajmo“, nego će reći „da ti nije palo na pamet. (Veronika)

Potpore drugih nekada dolazi u kombinaciji s molitvom kao kod Đure koji je nakon izlaska iz Zajednice našao veliku potporu u drugim bivšim štićenicima:

Ono znali smo po 3, 4 puta tjedno otići na misu, znali smo prošetati [ime parka], izmoliti kronicu, popričati malo, podijeliti kako mi je bilo kroz dan, gdje se loše osjećaš jer, jer neke uspomene se otvore i onda se čovjek na prvu zaprepasti, ne znam, šećeš gradom susrećeš kamataru kojem si bio dužan i onda sad unutar tebe su ti neki razno razni osjećaji koji ono, koje je najljepše podijeliti s nekim tko te razumije i tko je to sve prošao s tobom, tko je bio svaki korak s tobom, svaku neku patnju, svaki neki pomak koji si ti imao na tom putu, on je bio tu. Tako da mi je to zapravo velika pomoć bila kroz njih.

Sudionici većinom (5) iznose da se najbolje razumiju s ostalim štićenicima jer su prošli kroz slične životne situacije kako prije, tako i tijekom Zajednice. Time postaju bitan izvor potpore:

Ova s Kosova, da nije bilo nje vjerojatno bi se vratila u zajednicu ili ne znam ni ja šta. Ona je svaki dan pričala sa mnom, svaki dan mi je govorila „Polako, polako, polako,“, a ja cilo vrijeme „Meni je 35, meni je 35“, ona je samo govorila „[ime sudionice] polako, sve će biti, sve će doći“. Tako da ona mi je bila kamen temeljac jer ona je bila već dvije godine vani (...) (Veronika)

Prije su sudionici skrivali svoj život od vlastite obitelji, ali sada su prvi s kojima se dijele životne poteškoće:

Pomogla mi je [majka] realno financijski kad sam se doselila tek u Zagreb, dala mi je kao jednu mjesečnu plaću da mogu platiti stan jer ipak sam kretala od 0. I pomogla mi je, definitivno, moralno. Zato što je tu uz mene, uvijek čujemo, mogu joj se požaliti, tako da, prva je koju zovem. Prije je bila zadnja i sve sam od nje skrivala, a sada je prva kojoj podijelim ono šta živim. (Ema)

Ali taj odnos sam održala, te vrste, s roditeljima. Tako da ipak je bio neki izvor, potrebna je bilo koja osoba s kojom možeš doći do te razine, do te dubine. A pošto s roditeljima prije nije bilo, sada je bilo super što je bar s njima. (Tatjana)

Kategorija **pogled na svakodnevne probleme** prikazuje novi pristup prema svakodnevnim izazovima. Kategorija je jednoglasno kodirana stavom *problemi su tu da se riješe*. Prema Gideonu (2010) ključni faktor u razlikovanju između pada i uspjeha je razina motivacije za promjenu. Trenutno istraživanje ne može potvrditi ili odbaciti ovaj nalaz zbog veličine uzorka, ali svi sudionici pokazuju izrazito optimističan stav prema životnim izazovima:

Smatram samo da su ako ja odlučim se suočiti s tim problemom i prihvatiti ga i istrpiti nekad nešto da će me jednostavno učiniti, kako da kažem, većom osobom. Osobom koja će biti zadovoljnija sa sobom i osoba koja će se izgraditi u sve zreliju. Ili više kao normalni sastav života, da je patnja nešto normalno u životu. (Tatjana)

Primio sam se u koštac s time, s nekim svojim dugovima, podvukao sam crtu koju imam i idem naprijed s time. Rekao sam si da ću to pozatvarati što imam, posložiti te sve rupe da pokažem da nisam toliko crn nego da imam i ja svoju lijepu, svjetlu točku. I kroz dosta tih nekim stvari se to vidjelo, najviše među nekim poznanicima, prijateljima kojima sam ili vratio novce ili se malo družio s njima. (Đuro)

Nema više. Drugačije je na primjer, ja kad vidim na primjer ljudi oko mene, oko male sitnice što je znam šta. Ja više nemam tih takvih problema. Bio mi je problem u

početku, imala problem kad bi prošla negdje di se čuje trava, bilo bi mi „Joooj kako dobro miriše“. Ali isto tako sam sebi cilo vrime govorila „Ja to više ne želim, to više nisam ja.“. Tako da sam sve to što je bio problem, samo sam sebi rekla „To više nisam ja“, znači nema problema. (Veronika)

Obrazovanje, zapošljavanje i pronalazak mjesta stanovanja nakon Zajednice Cenacolo

Sljedeća tematska cjelina je **obrazovanje, zapošljavanje i pronalazak mjesta stanovanja nakon Zajednice Cenacolo**. Kroz 3 kategorije i 9 kodova bavi se iskustvom bivših štićenika s sticanjem znanja tijekom i nakon boravka u Zajednici Cenacolo, zapošljavanjem i pronalaskom mjesta za stanovanje.

Tablica 3. Kategorije i kodovi teme „Obrazovanje, zapošljavanje i pronalazak mjesta stanovanja nakon Zajednice Cenacolo“

Iskustvo obrazovanja tijekom i nakon Zajednice Cenacolo	Znanje stečeno u Zajednici Cenacolo
	Samostalno plaćanje
	Potporna zadruga Pontes Salutis
Iskustvo zapošljavanje nakon Zajednice Cenacolo	Neformalne veze Zajednice Cenacolo
	Formalne veze Zajednice Cenacolo
	Samostalno
Iskustvo nalaska mjesta stanovanja nakon Zajednice Cenacolo	Povratak obitelji
	Najam
	Samostan

Znanje stečeno u Zajednici Cenacolo uglavnom nije institucionaliziranog karaktera s nekim oblikom potvrde (npr. diploma ili certifikat), ali ne znači da nije koristan kulturni kapital za pronalazak posla. Samo jedna štićenica je ostvarila takav oblik znanja. Između ostaloga, dan u Zajednici strukturiran je *raznim poslovima* od kojih neki mogu biti direktno primjenjivi na tržištu rada. Polovina sudionika, uglavnom muškog spola, steklo je vrlo dobro poznavanje poslova u poljoprivredi:

U zajednici sam samo dobio neke osnove, tipa kako živimo u tim kućama koje imaju veze s poljoprivredom, s životinjama onda sam strašnu puno naučio kroz druga ljude koji su dolazili pomagati, od svinji, krava, kokoši, kako barati s njima. (Đuro)

Ja sam se obrazovao, za poljoprivredu sam bio tata mata. Nisam nikakav papir dobio, ali sam u 4 godine izučio poljoprivrede i to su tamo agronomi prepoznali i toliko su nam pomagali i ja sam postao zaljubljenik u poljoprivredu. Došao sam iz [ime grada], nisam imao pojam o ničemu, postavio sam zaljubljenik, vodio sam tamo kući s par hektara zemlje, plastenika. To je ono što sam u zajednici baš naučio, raditi i uživao sam u tome koliko god mi je bilo teško. Ali prvi put u životu da sam nešto zavolio, da sam radio sa srcem. (Vladimir)

Osim poljoprivrede tu su i ostali svakodnevni poslovi:

Argentini su otvorili novu kuću za žene, prvu kuću Cenacola tako da ja sam se obrazovala u košenju trave, u tim fizičkim poslovima. Baš sam rekla [ime prijatelja], ja znam promijeniti cijelu struju u kući, ako ti treba, eto me. Krov, minjanje krova i tako te stvari. (Veronika)

Zajednica mi je dala sve tako da sam baš naučio sam raditi zanimanja ova, ona, ne znam ni ja, poljodjelstvo, zidarstvo, kuhanje (Željko).

Dvije pripadnice ženskog spola navode dugogodišnje iskustvo u *čuvanju djece* od kojih jedna ima certificirani potvrdu. Također, jedna je završila autoškolu:

To što sam vjeroučitelj bila. Tamo sam išla na neki tečaj, nekakve posebne metode, to je Maria Montessori, e znaš, to se školuješ pa znaš. Na tom principu smo učili djecu i to. Tako da je to nešto bilo. A isto bi definitivno uzela u obzir to što sam djecu čuvala dvije godine. Dvije godine biti s djecom od jutra do večeri, pogotovo jednu malu sam čuvala od 4. mjeseca života do njene 2 godine. Tako da tu sam jako puno naučila. Možda nešto najvrijednije. (Ema)

Autoškolu sam završila u zajednici. (Ema)

Išla sam tražiti posao ono što bi, a ljudi me mogu prihvatiti. Ja sam u zajednici čuvala djecu dvi i pol godine. Tako da sam otišla, najjednostavniji način, dadilje.hr i našla sam si tri obitelji gdje sam babysitala. (Tatjana)

Štićenici imaju prilike naučiti novi jezik, ali to je ograničeno na štićenike u inozemnim bratovštinama. Više od pola sudionika naučilo je pričati barem jedan novi jezik, a jedna sudionica navodi da joj je od toga imala direktne koristi tijekom zapošljavanja:

Jedino, ajmo reći obrazovanje, što nam je dolazila profesorica iz španjolskog, tako da španjolski sad znam pričat, čitati, pisat, talijanski također, eto jedino to. (Veronika)

Engleski sam znao jer sam slušao tu stranu glazbu, ali imao sam uvijek strah pričati, ali u zajednici je službeni talijanski, a dok ne naučiš talijanski, nabadaš s engleskim pa ono naučiš tako. (Željko)

Znanja institucionaliziranog karaktera, odlučili su ostvariti nakon izlaska. Pola sudionika navodi da su obrazovanje *samostalno platili*:

U zajednici sam zavolio raditi oko zemlje i ne znam ni ja, svega toga. Cijelo vrijeme dok sam odrastao bio sam pogrešno usmjeren, nisam znao šta volim, upisao sam ajmo reći dif, pa ekonomiju jer sam mislio to moram, a na kraju, čovječe ja volim zemlju, volim raditi nešto, volim take neke stvari (...) Tako da eto, sad nakon 20 godina bit ću možda najstariji student, ali šta ima veze (...) Upisat ću ekologiju i zaštita okoliša. (Željko)

Radim taj posao, volio bih ga raditi i dalje i cijeli život samo, evo, položio sam sa bager, položio sam za kamion, sad idem u prometnu školu isto, da imam i onaj da sam profesionalan vozač. Svidio mi se taj dio posla, iskopi, odvoz, dovoz, to mi se baš nekako svidjelo, tu sam se pronašao i dobio nekakvu volju raditi (...) Pa to kad radim onda si ušparam, prišparam i onda platim. (Đuro)

Talijanistiku i germanistiku u [ime grada]. (Tatjana)

Jedna sudionica položila je tečaj za profesionalnu oblikovateljicu keramike uz *potporu Zadruga Pontes Salutis* (sestrinska organizacija Zajednice Cenacolo), a drugom sudioniku obrazovanje financira *redovnička zajednica*:

To kad sam radila u Ponte Salutisu onda smo tu imali baš profesionalni tečaj na Veleučilištu za oblikovatelja keramike. Tamo smo radili s keramikom i radili smo i druge neke stvari, ali tu smo baš dobili od Ministarstva i to. I taj tečaj smo završili, to mi isto u radnoj knjižici piše. (Ema)

E pa to, prvi semestar sam, a onda mi je [naziv redovničke zajednice] pošto sam sad u [naziv redovničke zajednice] onda mi [naziv redovničke zajednice] plati jer sam kandidat za bogoslova. (Vladimir)

Zbog razlike u tipu istraživanja i ograničenjima trenutnog istraživanja, moguće je donijeti ograničene usporedbe s kvantitativnim istraživanjem Da Silva Souza et al. (2016). Iako samo 39,5% terapijskih zajednica u Brazilu ima neki oblik radionica za obuku, one se održavaju redovito tijekom tjedna. Štićenici koji borave u bratovštinama na području Republike Hrvatske ne mogu očekivati da će naučiti novi jezik. Nadalje, čuvanje djece nije dostupan posao u svakoj bratovštini, što ova dva oblika znanja čini vrlo ograničenim za većinu štićenika. Blizu četvrtine uzorka (23,3%) brazilskih terapijskih zajednica pruža informatičku nastavu i većinom se održava svakog tjedna. Ovo nije dostupno u Zajednici Cenacolo zbog njenog načina rada. Iskustva stečena u raznim poslovima, posebno u poljoprivredi, čine se perspektivnija za uključivanje na tržište rada jer su dio svakodnevnog života većine štićenika. Ono što će većini štićenika pomoći na tržištu rada su meke vještine, što je Đuro istaknuo izjavom da su u Zajednici naučili „teoriju“ rada. Treba istaknuti da je ovo istraživanje, kao i istraživanje Trbojevića (2017), utvrdilo potporu Zajednice štićenicima u obrazovanju.

Kategorija **iskustvo zapošljavanja nakon Zajednice Cenacolo** opisuje 3 puta do zapošljavanja. Bivši zatvorenici ovisnici imaju velikih problema u pronalasku posla zbog kriminalne evidencije i manjka povjerenja od strane poslodavaca (Gideon, 2010). Prema Trbojeviću (2017, str. 37) Zajednica i Zadruga Pontes Salutis pružaju veliku pomoć u zapošljavanju bivših štićenika. Radi se u tome da Zajednica ima gusto razvijenu mrežu neformalnog i formalnog društvenog kapitala koji se koristi za potrebe štićenika. Prijevoz štićenika u bolnicu u slučaju ozljeda na radu je jedan od primjera kako roditelji štićenika direktno sudjeluju u radu Zajednice. Osim ovog primjera, neformalni društveni kapital se koristi pri zapošljavanju kao što je u Đurinom slučaju, koji je prvi posao našao preko *neformalnih veza* unutar Zajednice:

Nikad mi nije palo na pamet da bi ja sad mogao kad iziđem van, javiti mu se raditi kod njega jer ja ne bih nikad radio taj posao. Ali ono, došao sam iz tog razloga jer je on rekao „Pa ajde dođi nešto si zaradi za mjesec dana, pa si nađi neki posao u svojoj struci.“ I tako sam ja došao na mjesec dana i svidjelo mi se, ostao sam i evo danas planiram nešto kroz taj posao možda imati stalni život za obitelj i za sve.

Dva sudionika našla su prvi posao preko *formalnih veza*:

Znači kad sam izašla, bila sam kući, onda je bio taj jedan susret zajednice, to bude 2,3, puta godišnje se skupe svi roditelji, pa svi oni koji su u zajednici i tako, svi koji imaju veze sa zajednicom. Išla sam tamo i tako sam podijelila svećeniku našem tamo kako se osjećam, da imam želju doći u [ime grada], da tu nisam nikad živjela, planiram neki posao i tako. Onda su mi oni ponudili zašto ne bi došla raditi gore. (Ema)

Od sudionika koji su našli posao preko društvenog kapitala Zajednice, jedan je ostao zaposlen na istom radnom mjestu, dok je drugima više služio kao odskočna daska za stjecanje inicijalnog ekonomskog kapitala. Većina sudionika (5) je ipak *samostalno* našla posao, bez većih poteškoća – jedna sudionica je izgubila priliku za posao zbog stigmatizacije – i pola ih je koristilo online platforme:

Ja sam izašla iz zajednice i nakon tjedan dana vidjela sam na internetu da se traži u slastičarni koja je 5 minuta pješke od moje kuće, da se traži radnica na pultu. Napravila sam životopis, otišla sam tamo, zvali su me natrag nakon tjedan dana i rekli da ostajem, pored još tri žene, mene su izabrali, bez ikakve veze, bez ikoga, bez ičega. Ja nisam pitala ni za plaću, ni koliko radim, ništa, samo sam rekla „Meni treba posao“. (Veronika)

A ovaj posao koji inače radim je agent u korisničkoj podršci na talijanskom i njemačkom. To je na kraju isto, znam talijanski, znam njemački idem izvući najbolje od onoga što znam, na taj način (...) A jedino što sam koristila je ono aplikacije, Moj posao.hr. (Tatjana)

Iskustvo nalaska mjesta stanovanja nakon Zajednice Cenacolo opisuje sljedeća kategorija. Obitelji, kao osobni društveni kapital, se pokazala bitnom u ostvarivanju inicijalnog mjesta za stanovanje. Svi sudionici su se po izlasku *vratili* svojim *obiteljima*:

Inače nam zajednica preporuča da se ne vraćamo roditeljima, ne vraćamo u rodno mjesto, u sva ta sjećanja, ali meni je rekla da idem zato što moji roditelji su bili, dobro radili put u zajednici, bili odlučni i oni su me jako držali na nogama kada bih ja možda popuštala u nečemu. Tako da meni je preporučila da se vratim kod njih. (Tatjana)

I dan danas sam tu u kući obiteljskoj gdje su mi roditelji. Imam svoj kat i trenutno sam s njima. Planirao sam ići na stan, malo razmišljao s njima kako bi, htio sam zatvoriti te neke svoje dugove i dovesti, privesti život u pozitivu neku i položiti te neke kategorije

koje sam imao, onda su rekli „Nema problema, budi tu, živi s nama, jeftinije ćete izaći nego da ideš na stan.“. (Đuro)

Nakon određenog vremena, dvije sudionice su se ipak odlučile *unajmiti* stan koristeći osobni društveni kapital kao Tatjana koja je našla stan „preko ćaćinih veza“ ili neformalni socijalni kapital Zajednice:

[Ime grada] nisam znala uopće, u stanu u kojem ja sad živim, živio je jedan dečko koji je već isto bio u zajednici i radio tamo, a vlasnik kuće je isto jedan koji je bio u zajednici. Tako da se sve poslužilo, dobila sam tu sobu za 100 eura, mislim nas dvoje smo dijelili svatko svoju sobu i to je stan 40 kvadrata i cijena za [ime grada]. I tako da su mi puno na taj način pomogli. (Ema)

Vladimir je otišao u samostan, dok Željko i Veronika trenutno žive kod obitelji, s tim da imaju planove osigurati drugi smještaj:

Znači ja sam prije zajednice sam živio u [ime grada] i nakon zajednice smo živjeli u [ime grada] i sad živimo trenutno u biti, pravimo taj stan u [ime mjesta], to je mjesto pored [ime grada]. Možda nekih 5 minuta s autom. (Željko)

Problem je što tražim stan i ne mogu ga naći zato jesam tu gdje jesam. Zato što je u [ime grada] jako teško naći stan pogotovo preko lita. Tako da, moja neka odluka, ako ne nađem stan do, u roku od neka dva tri mjeseca gdje mogu naći taj stan gdje bi mogla početi stvarati neki život

Uključenost u međuljudske odnose nakon Zajednice Cenacolo

Uključenost u međuljudske odnose nakon Zajednice Cenacolo je četvrta tematska cjelina i kroz 3 kategorije i 14 kodova prikazuje iskustvo i značenje uključenosti u obiteljske, prijateljske i radne odnose u svakodnevnom životu nakon Zajednice Cenacolo.

Tablica 4. Kategorije i kodovi teme „Uključenost u međuljudske odnose nakon Zajednice Cenacolo“

Iskustvo i značenje obiteljskih odnosa nakon Zajednice Cenacolo	Puno boli nego prije
	Nerazumijevanje
	Temeljna podrška
	Bitno je da su tu

	Iscjeljenje odnosa
Iskustvo i značenje prijateljskih i radnih odnosa nakon Zajednice Cenacolo	Nismo u kontaktu
	Obnovljeni odnosi
	Novi odnosi
	Duh Zajednice Cenacolo
	Podrška
	Učimo jedni od drugih
	Zdrava okolina
Iskustvo i značenje odnosa s Zajednicom Cenacolo	Održavanje kontakta
	Životni kompas
	Povratak mira
	Ne treba zaboraviti

Obitelj može biti izvor životne potpore, ali i mjesto nesigurnosti pa je stoga važno dobiti uvid u **iskustvo i značenje obiteljskih odnosa nakon Zajednice Cenacolo**. Gideon (2010) ukazuje na potrebu uključivanja obitelji u proces liječenja, što su iskazali i njegovi ispitanici. Umjesto potpore nailazili su na nerazumijevanje od strane obitelji, posebno partnera, jer nisu znali kako postupati s bivšim ovisnikom. Nadalje, Silva Souza et al. (2016) navode da većina terapijskih zajednica ima mjesečne obiteljske posjete s određenom strukturom i pravilima uz zajedničke aktivnosti, ali se osjeti manjak stručne psihološke skrbi. Članovi obitelji štíćenika Zajednice Cenacolo uglavnom par puta godišnje sudjeluju na susretima strukturiranim duhovnim obnovama, svetim misama, molitvama, euharistijskim klanjanjima, katehezama i druženjem. Nekada se roditelji odluče doći na iskustvo života u Zajednici. Zajednica Cenacolo nema stručne psihološke skrbi, ali ovaj vid pomoći se ostvaruje preko nadređenog osoblja, koje ima iskustva rada s ovisnicima. Također, pružaju savjetovanje o načinu postupanja s štíćenikom.

Đuro govori kako je „[Majka Elvira] uvijek rekla da su obraćeni roditelji, spašeno dijete. Ona je uvijek rekla da je zajednica dvije noge, jedna noga su momci i djevojke koji koračaju, a druga noga su roditelji znači oni paralelno moraju hodati.“ Ovo paralelno hodanje znači da zajedno s resocijalizacijom štíćenika dolazi do resocijalizacije drugih članova obitelji u skladu s vrijednosnim sustavom Zajednice. Članovi obitelji razvijaju sličan sustav

dispozicija kao i štíćenici. Svi sudionici, i oni čije su obitelji bile uključene u manjem intenzitetu, navode da su njihovi obiteljski odnosi *puno bolji nego prije*:

Pa, ajmo reći da je prije ono sve bilo puno laži i maski i skrivanja, a sada nema toga više. Sada smo iskreni, transparentni, slušamo jedni druge i kad netko nešto ima za reći nađemo se svi zajedno, nedjeljni ručak. Ja sam dosta često prije izbjegavao te nedjeljne ručkove, nisam uopće htio prisustvovati tome. Ali sad je nedjeljni ručak baš dobar jer pričamo o tuđim planovima, o jedno drugome, kako šta se dogodilo kroz tjedan. Znači postali smo obitelj napokon. Zahvaljujući zajednici, kako si u oni pratili zajednicu, i sestre i roditelji i svi i tako se kroz molitvu obitelj stabilizirala i vratila na zdrave postavke. (Đuro)

Odnos u mojoj obitelji se poboljšao. Napokon je došlo do toga da se priča o problemima, da se ne laže, da se ne skriva. Zapravo najviše, (...) molitva zajednička u obitelji je ono što je najviše nas spasilo jer nas je povezala, a ujedno, ne znam, povezala nas je na neki način. Ali konkretno, priča se o problemima. Nije više da netko ode iz kuće, nije više da se laže nego se priča, ali sad smo svi ono zreliji, ja i braća smo sada odrasliji i sposobniji za to. (Tatjana)

Sudionici (2) čiji su članovi obitelji bili manje uključeni u rehabilitacijsko-resocijalizacijski proces su češće doživljavali stresne situacije uzrokovane *nerazumijevanjem*:

S majkom imam problema zato šta nismo nikad imale neki odnos, jako smo različite. Ja nju ne mogu shvatit nikako, ja se sad počnem dizati u 6 ipo, ona me svako jutro pita „A štaš' se dizati, spavaj još“, ja joj uporno govorim da ne spavam dalje od 6 ipo, „otkad to?“ i tako konstantno, svaki dan. Nekako, šta ja znam, ne želi čuti, stvari koje joj ja govorim, a ja strpljenja imam sve manje i manje, tako da se stalno, vidim živciram ju. Kako prije nismo imale odnos, nemam osjećaj da ga trebam stvoriti sada, s njom (...) Tako da jednostavno ne možemo nikako naći taj prijateljski odnos. Ali to jednostavno prihvatim, tako je kako je, jednostavno smo različite i to se nikad neće prominit. Ona je starija žena, ja imam svoja neka uvjerenja i to je to. Naučit praštat u sebi i to je to. (Veronika)

Unatoč nekim neugodnim iskustvima, za sve sudionike obitelj ima važno značenje, ne samo za uključivanje u društvo, nego općenito u životu. Uglavnom, obitelj je tu kao *temeljna podrška*:

Meni je bio temeljan zato što sam imala samo njih koji su me dočekali i podržavali kada sam izašla. Tako da meni je bilo temeljno u svakom pogledu, sve što mi je trebalo, oni su me odgajali kako se snalaziti, kako se ponašati i održavali su to moje stanje dobro. Ali to je sve zahvaljujući tome što su i oni 5 godina radili put i oni su 5 godina išli na susrete i njih je zajednica pripremala za trenutak da mogu funkcionirati sa mnom. (Tatjana)

Mojoj sestri znači puno jer vidim, sad kad sam radila zube, nisam mogla tjedan dana i to je to. Bila mi je u svakom trenu, moš' mi donijeti jogurt, moš' mi donijeti ovo ono, bez ijedne „ne mogu“, samo je bilo „evo me, eto me“. Tu sam vidjela koliko mi je, koliko mi znači u životu imati nju. Kad sam trebala ići u [ime grada] kod doktora, samo su mi rekli „uzmi auto“, tu smo jedni za druge. Da imamo neki pretjerani kontakt, razgovore ili ne znam ni ja šta, nemamo, ali smo tu jedni za druge. I to mi je važno da ja znam da imam njih i rođaka, jednostavno da kad pošaljem poruku „ej tako i tako“ oni su tu i ja sam tu za njih. (Veronika)

Ili je jednostavno samo *bitno da su tu*:

Pa meni osobno je dovoljno da znam da su oni tu, da se čujemo, da razgovaramo, da odemo kod, ne znam, ja i sestra kod mame na ručak. Meni je to, ta sigurnost da su mi oprostili i da mi vjeruju. Ma ne treba mi više ništa i da znam da su tu kad treba. Više nije napeta situacija nego da je sam ono dobro došao i ja i da su mi oprostili i da imaju povjerenja u mene. To mi je najbitnije. (Vladimir)

Željko se svakodnevno kroz razgovor ili zajedničke aktivnosti trudi *iscijeliti* obiteljske *odnose*:

To neka ljubav koja ti je falila, koja je meni falila u djetinjstvu sad na neki način ne mogu reći da je sebično ja uzimam, ali uzimam je. Kroz neki razgovor, kroz neki posao zajednički i tako. Jako je bitno za zacijeliti mnogo je rana. Prvo sam kleo zašto sam se morao vratiti ovdje, ali sad vidim da je to isto svrha bila da je zacijelim neke svoje rane koje sam imao s njima i jako bitno opet kažem kad sam ja u dobrom raspoloženju, kad sam u ispovijedi, ja mogu vidjeti sve to dijelove kako se slagaju, kako moje srce ozdravlja, ozdravlja od svega.

Slijedeća kategorija **iskustvo i značenje prijateljskih i radnih odnosa nakon Zajednice Cenacolo** opisuje iskustvo uključenosti u odnose s prijateljima stečenim prije, tijekom i nakon zajednice. Također, dotaknut će se iskustva odnosa na radnom mjestu.

Uglavnom sudionici nisu u *kontaktu s prijateljima prije Zajednice Cenacolo* vezanim uz buran život u prošlosti:

Ne, imala sam na početku jer uvijek ti ostane u glavi neka, neke neriješene stvari i onda se ipak čuješ s njima da kao završiš sve i onda se opržiš i onda sad više nemam. Ali zajednica je ta koja je preporučila da im se više ne vraćaš, to je bila moja osobna pogreška. (Tatjana)

Ne, ne, ne, ma kakvi. Ne, ne to moja najteža je ta faza bila u [ime grada] zato sad više ne mogu izaći na onu [ime dijela grada] iz autobusa ako putujem, koliko sam to sve loše doživjela (...) Gdje smo stali, aha ti odnosi s prijateljima, da. Znači ta prijateljstva prije ne, ne uopće, me ne zanimaju. (Ema)

Samo su u iznimnim slučajevima (2) obnovljeni kontakti vezani uz prošli način života i radi se o jednoj osobi:

Imam jednu prijateljicu, ona mi je bila prijateljica prije zajednice, drogirale smo se zajedno. Ja kad sam ušla, više prijateljica, ali s razlogom tim da jednostavno ona me tražila kad sam bila u zajednici, ona je poslala mail zajednici u vezi mene, meni je zajednica pokazala taj mail. (Veronika)

Jedan prijatelj mi je otprije iz prijašnjeg života, radili smo zajedno gluposti cijeli život, ali evo obratio se, ima obitelj, živi baš vrijednosti, trudi se i baš pravi obraćenik. Tako da nekako i Bog nas je dotakao, ostali smo u kontaktu. (Vladimir)

Polovina sudionika je obnovila neke prijateljske odnose koji nisu bili povezani s ovisničkim svijetom:

Pa mogu reći da jesam, ali samo s onima koji su kad sam ja ušao u zajednicu došli do mojih doma i pitali gdje sam ja, kako sam ja, svako malo, par puta godišnje su nazvali i pitali. To su meni bili prijatelji. Nema ih baš puno, ima ih možda 4 ili 5. To su neki momci koji su bili isto na mom putu, ali s vremenom sam i ja njih odbacio jer nisam htio, vidio sam da mi hoće dobro, a meni to dobro nije pasalo i onda sam ih odgurnuo iz svog života, ali oni nikad nisu otišli, oni su uvijek bili tu. Tako da ono, s njima sam u kontaktu i vidimo se. (Đuro)

A moji prijatelji otprije s otoka, oni koji su normalni, s kojima sam se bila udaljila u tom svom periodu, naravno više nemaš zajedničkih točaka pa s njima sam recimo sad opet u super odnosima. (Ema)

Iskustvo dugogodišnjeg zajedničkog suživota s ostalim štićenicima, obilježeno brojnim situacijama od velike emotivne važnosti, urodilo je novim prijateljskim odnosima:

Pa eto, Zajednica. Donijelo mi je [ime štićenika], donijelo mi je tog anđela čuvara, donijelo mi je još par momaka što sam upoznao kroz zajednicu dosta ih je izišlo u [ime grada] i stranaca i nas domaćih tako da, tako sam upoznao nove prijatelje koji su prošli sličan put ko' i ja i eto. Najbolje se razumijemo, nema tu, ja mogu tebi lagati, ali njima ne mogu lagati. (Željko)

Pa novi prijatelji, [ime štićenika], [ime štićenika] i tako. Momci koji su sa mnom prošli dio zajednice i koji me isto razumiju s kojima i da ništa ne pričam znaju što ja živim unutar sebe i tako da ono. To su dečki koji mi puno znače u mom životu, njih dva. (Đuro)

Osim štićenika Zajednice, pola sudionika je sklopilo nove prijateljske odnose na radnom mjestu:

Kolegica često zna ono „Ajde idemo prošetati pasa“, ona ima pasa, ja imam pasa, pa me zna zovnit da idemo prošetati zajedno navečer. Ova jedna, sad kad sam radila te zube, moji nisu bili u, nije bilo nikoga, ja sam joj posala gdje je, jer može doći slučajno po mene, eto me. Ono tu su. Za šta god da mi treba, tu su. (Veronika)

Pa najviše to na poslu recimo. Nema tu sad nekih više izlazaka, nema, ne znam idem na te susrete molitve, ali opet nisam baš taj tip ekstroverta da ću ići s nepoznatim ljudima početi pričati i to. Tako da najviše na poslu (...) S kolegicama s kojima sad radim sam dobra, s onima s kojima sam radila u HT-u isto sam super, viđamo se često i tako. (Ema)

Iskustva međuljudskih odnosa na radnom mjestu uglavnom idu u pozitivnom smjeru. Dva sudionika koja su našla posao preko formalnih i neformalnih veza Zajednice govore da je radna atmosfera bila u *duhu Zajednice Cenacolo*. Emin prvi posao bio je u zadruzi Pontes Salutis, što je bilo dobar oblik prilagodbe:

Uglavnom puno se živio taj duh zajednice, mi bi izmolili krunicu pa na taj način razgovora o tim dubokim stvarima kako smo pričali u zajednici i to, i uvijek se vrati ta tema zajednice tako da imaš osjećaj kao da si još uvijek osjećaj da si u zajednici, em ti tek izašao pa ne hodaš puno okolo, ideš na posao, tamo si vratiš se kući i to.

Đuro je našao posao na gradilištu koji i danas radi. Njegov poslodavac njeguje iste vrijednosti pa mu je to bilo od velike pomoći:

Zapravo to okruženje koje je tamo bilo je meni bila moja zajednica. Znači u okruženju tome, to je mala građevinska firma od 4, 5, ljudi, nit se psovalo, nit se pušilo, nit se pilo i te stvari su mi puno pomogle.

Za polovinu sudionika odnosi na drugim radnim mjestima uglavnom idu u pozitivnom smjeru, ali osim pozitivnijih iskustava budu i neka negativna:

Iskrena. Jednostavno nemam nikakvih više usručavanja pred ikim. Imam super odnos sa svima. I ne samo s njima, nego i s ljudima koji te prihvate imaš takav odnos. Kolegica često zna ono „Ajde idemo prošetati pasa“, ona ima pasa, ja imam pasa, pa me zna zovnit da idemo prošetati zajedno navečer. Ova jedna, sad kad sam radila te zube, moji nisu bili u, nije bilo nikoga, ja sam joj posala gdje je, jer može doći slučajno po mene, eto me. Ono tu su. Za šta god da mi treba, tu su. Malo nas je, 10 žena i ja jedina mlađa među njima, tako da smo ono baš, one su mi kao matere. (Veronika)

Površno, priča se o poslu. U početku „Kako je divno, Bogu fala šta si to prošao“, ali to se brzo zaboravi i onda idu, onda krenu i prve kopanje i pravljenje zamki za tebe da upadneš u njih, ogovaranje, ali mislim ja čitam njih sve i kad dogovaraju, mene ono, ja se pomolim za njih, to je to. Ono odradiš posao, ideš kući, šta ja znam, to je to. (Željko)

Jedna poslovice kaže da dobar prijatelji zlata vrijedi. Čvrsti prijateljski odnosi pokazuju se u danima kada je potrebna *podrška*:

Tako da podrška su mi, podržavaju moj način života i vidim da to mijenja i njih. To što ja ne psujem ili nešto, onda to mijenja i njih i da i oni se trude biti bolji samo ne govore oni to i ne pokazuju, ali primijetiš da stvari idu na bolje. Oni su mi bili oduvijek podrška samo ih ja nisam htio na početku kao podršku. (Đuro)

Jako jako jako bitna stavka su ti prijatelji isto, osobe kojima ti možeš doći kad ti je teško, da možeš jednostavno podijeliti svoje osjećaje, a da te nitko ne osudi, da se nitko ne smije, da te saslušaju, jako bitno. Znači, bez toga ne bi mogao zamisliti život. (Željko)

Nekada smo tu da *učimo jedni od drugih*. Vladimiru je životna borba njegovih prijatelja primjer koji ga uči i potiče da nikada ne odustane:

Bitni su sigurno ako su kvalitetne osobe. Od svakoga od njih ja učim, oni uče od mene duhovno i zanima ih i pitaju, s druge strane ja od nekih od njih učim kako se boriti u životu i oni su mi primjer da nikad ne odustanem. Kad vidim kako se oni bore, imaju žene, djece, poslove, ne znam šta sve ne, biznise i još uz to i u molitvi su i trude se biti u molitvi i žele svoju djecu odgajati u kršćanskom duhu, onda je to veliki poticaj za mene i jako su bitni, barem meni.

Veronika voli biti okružena dobrim ljudima, imati *zdravu okolinu*, nekoga za ugodne razgovore na poslu:

Znači mi puno zato što je važno da si u nekom dobrom okruženju, da ne ideš s grčom, da idem, meni je drago, ja volim ići na posao, ja volim svoj posao, ja volim s njima proćakulati, baš s guštom. Guštam s njima, sviđa mi se posao kakav je. Tako da važno je jako imati zdravu okolinu oko sebe. I s tim da se ja trudim okružiti sa zdravim ljudima. (Veronika)

Uslijed nekih nesuglasica s drugim štićenicima, Veroniki su prijateljstva s posla pomogla da stekne *samopouzdanje*:

Pa znači mi puno, znači mi puno. Pogotovo zbog tih nekih poteškoća koje sam imala u odnosima s nekima iz zajednice, pa onda sam počela gledati loše na sebe, misleći da možda ne znam graditi prijateljstva, da možda jer ono dok si u zajednici sve je to jer si tu, pa ajmo reći moraš. Ali ovako kad si vani, kad si slobodan, nisi dužan, pa ono tako nekako, pa sam si ta nekakva pitanja postavila. Zato su mi puno ta prijateljstva na poslu značila jer sam vidjela da me nekakvi normalni, mladi ljudi izvana cijene, vole, žele biti sa mnom u društvu. Tako da mi je to pomoglo nekako da imam isto neko povjerenje u sebe i nekako samopouzdanje. (Veronika)

Kategorija **iskustvo i značenje odnosa s Zajednicom Cenacolo** opisuje povezanost bivših štićenika s Zajednicom Cenacolo i koje to značenje ima za život u vanjskom svijetu. Prema Trbojeviću (2017) sudionici su u većem ili manjem intenzitetu održali kontakt s Zajednicom, što ima važnost za trenutne štićenike, ali i za njih. Sudionici trenutnog istraživanja također su održali kontakt u većem ili manjem intenzitetu, bilo u obliku telefonskih poruka, razgovora, godišnjih susreta, povremenih druženja ili pružanja pomoći u radu. Polovina sudionika uglavnom održava kontakt preko povremenih razgovora i godišnjih susreta, dok ostali ponekad odlaze na druženja ili pomažu u radu:

Znači zbog troškova ne mogu ići u Italiju. Ići ću sada na ljeto feštu života, to je dan kada je osnovana zajednica. Ali ovaj, čula sam se kada sam izašla svaki mjesec sa svojom odgovornom. To je jednostavno žena koja je bila moja odgovorna i ja sam se borila da se svaki mjesec čujem s njome. I onda sam se vidjela s njome, nakon godinu dana, kada sam se zaručila, htjela sam da upozna moga zaručnika jer mi je izgledalo kao bitna stavka u životu jer žena me ipak odgojila i tako. (Tatjana)

Nedavno kad je bilo 30 godina zajednice, sad prije mjesec dana u Sinju, otišli smo dva dana u Sinj, bilo je predivno vidjeti sve te stare prijatelje, svećenike, baš predivno Zovnem nekad pitam, recimo, kad će misa, kad će nogomet, šta vam treba, ako imam neku providnost za njih odnesem i to. Pa ne znam, pa zovnem nekad, upitam za nekog momka kako je i tako. Čujem se, nije sad da, ajmo reći mjesečno da zovnem nekoga ili netko zovne mene tako da. (Željko)

Možda bih rekao ovako duhovno više kad dečki odlaze iz Zajednice van pa ih nekako sam tu za njih i ti koji se pripremaju za izlazak nekako sam više s njima pa im možda želim prenijeti iskustvo svoga izlaska i nekih stvari koje ih čekaju i više onako duhovno. (Vladimir)

Prije svega, Zajednica Cenacolo služi kao *životni kompas* za svakodnevni život. Vrijednosti pohranjene u habitus kao sustav dispozicija tu su da šticećenika usmjere kako živjeti, gdje treba ići, a gdje ne:

Važno je nju nositi u srcu, imati je u sebi. Bez obzira, jer ti ako u zajednici počneš prihvaćati ono što te oni uče i počneš živjeti taj život srcem svojim, kao dio tebe, onda je isto tako važno to nastaviti vani (...) ove stvari koje su meni pomogle da stanem na svoje noge i to sve, važno mi je nositi u sebi i svjedočiti, to ću uvijek s ponosom reći bez obzira na sve, da baš to što sam naučila tamo me učinilo ovim sada. (Veronika)

Zajednički godišnji susreti provedeni u okruženju zajedničke molitve i druženja vrata izgubljeni mir zbog užurbanog načina života:

Pa najviše mislim, tu nekakvu duhovnu. Život te ponese, posao, kuća, borba, ovo ono i onda ti trenuci nekakve zajedničke molitve, druženja, vrata ti mir da se malo zaustaviš, da se, jako je lijepo prisjetiti se tih trenutaka jer su to bili stvarno posebni trenuci u životu, nešto potpuno drugačije od bilo čega što ćeš vani doživjeti. I tako da jako je važno. (Ema)

Dok nekada jednostavno ne treba zaboraviti one koji su pomogli u teškim životnim trenucima:

Zajednica je bitna uloga sigurno da zato što je to, koja te prihvatila i bilo bi malo glupo kad bi čovjek to odbacio od sebe i rekao „Aha, sad sam ja dobro i sad mi nitko više ne treba“, znači opet si onaj stari, opet nije dobro. Nismo mi ti koji smo se uspjeli sami spasiti nego je netko drugi, Duh sveti, vjera, Isus je u toj cijeloj priči bio. Nismo mi ti, sad da smo nešto mogli sami. Ali evo, preko zajednice smo spašeni eto sigurno. (Đuro)

Stigmatizacija bivših štićenika Zajednice Cenacolo

Zadnja tematska cjelina **Stigmatizacija bivših štićenika Zajednice Cenacolo** kroz mikro-interakcijsku analizu razrađuje iskustvo i značenje stigmatizacije u svakodnevnim situacijama licem u lice. Preko 5 kategorija i 21 kod dotaknut će se pogleda štićenika na same sebe i vlastitu prošlost, što je najviše utjecalo na promjenu pogleda i što im danas pomaže u prihvaćanju sebe i osobnih problema.

Tablica 5. Kategorije i kodovi teme „Stigmatizacija bivših štićenika Zajednice Cenacolo“

Manifestacija stigmatizacije u interakciji licem u lice	Komentari
	Pogledi
	Izbjegavanje
	Sažaljenje
	Preljevanje stigme
	Osjećaji povezani s stigmatizacijom
	Otpornost na stigmatu
Načini upravljanja stigmom	Upravljanje napetih situacija
	Tehnika kontrole informacija
	Predstavljanje stigme
Stigma i osobni identitet	Prihvaćanje prošlosti
	Prihvaćanje sebe
	Poštovanje u životu

	Ne žalim ni zbog čega
	Sreća i ponos
Što je najviše utjecalo na promjenu pogleda na sebe?	Suočavanje s poteškoćama
	Argentina
	Ne sve ide kako treba
	Mir i zadovoljstvo
Što pomaže u prihvaćanju sebe i problema danas?	Odnos s Bogom
	Unutarnji kompas Zajednice Cenacolo

Prema Goffmanu (1963) društvo uspostavlja načine kategorizacije osoba kojima se pripisuju atributi smatranim uobičajenim i normalnim za njihovu kategoriju. Prvi susreti s neznancima omogućuje nam da očekujemo njegovu kategoriju i attribute tj. njegov *socijalni identitet*. Ova očekivanja se nesvjesno pretvaraju u normativne zahtjeve kojih nismo svjesni dok ne dođu u pitanje. Tada primjećujemo da smo cijelo vrijeme pretpostavljali što osoba treba biti. *Virtualni socijalni identitet* sastoji se upravo od tih zahtjeva i karakterizacija napravljenih u afektu, a one kategorije i attribute koje pojedinac zapravo ima predstavljaju njegov *stvarni socijalni identitet*. Stigma je zapravo atribut koji „konstituirá posebnu diskrepanciju između virtualnog i stvarnog socijalnog identiteta“ (str. 3). Društvo pred bivše štíćenike stavlja određene definicije normalnog člana društva. Kada se ova očekivanja ne ispune, jer bivši štíćenici posjeduju atribut bivšeg ovisnika, dolazi do stigmatizacije koja se manifestira na različite načine, što opisuje slijedeća kategorija **Manifestacija stigmatizacije u interakciji licem u lice**.

Prema Trbojeviću (2017) sudionici istraživanja nisu doživjeli izraženija negativna iskustva u pogledu stigmatizacije. U trenutnom istraživanju samo jedan sudionik nije doživio neki oblik stigmatizacije, a većinu sudionika (4) nije česta pojava. Prema iskazima ostalih sudionika, stigmatizacija u interakciji licem u lice pretežitó se manifestira kroz razne komentare, poglede, izbjegavanje ili sažaljenje od strane prijatelja i poznanika:

Mi smo društvo kao društvo kao što sam rekao u početku, svi će u početku reći „Ok, super, kako si to, dobro, svaka čast“ i onda poslije kreću te osude. Međutim, kao što

sam ranije rekao, Bogu fala svaki put kad netko kaže da si bio u zajednici, da si narkoman. (Željko)

Pa ne baš sad da netko ti u lice ide rugati s tim ili nešto tako, nego je više ono, osjetiš neko odmjeravanje i odgurivanje pogledom od sebe. Znači kako si bio u zajednici dosta dugo onda neke stvari drugačije proživljavaš i osjetiš i vidiš kad netko nešto krivo te pogleda ili kad netko ima neki loš pogled prema tebi onda ti ostane to, kad napraviš korak prema van, u vanjski svijet (...) (Đuro)

Nekako kako sam otišla, starim prijatelja se ne želiš vratiti je li, a ljudi te dosta šuška recimo. A ja također odmah ponosno kažem gdje sam bila, šta je bilo, kako je bilo, a onda prva reakcija je „Jao super, jao kako dobro, svaka čast, ajde javi se za kavu, javi se za kavu“. I ja ono, ajde par puta bi se javila, „A ne mogu, a ovo, a ono...“. Onda sam shvatila da misle imam neku zaraznu bolest ili nešto. I onda sam jednostavno počela prepuštati Bogu u ruke (...) Najčešće se događaju putem kad se sretnemo, ono skontala sam ili pređe ulicu ili se prave da te ne vide. (Veronika)

Srela sam jednom u [ime grada] svoju najbolju prijateljicu iz srednje škole i ona me ono „Pa bok, di si, kao“. A ja sva ponosna „Ja ti sad živim u zajednici, znaš tamo sam naučila, znaš sad sam totalno drugačije osoba, ovo ono.“, ona „Ahaa, ajde baš mi drago. A ja sam ti završila dva faksa i sad radim u Erste banci, a dobro je ajde bit će dobro“ i ona mene kao tapše po ramenu. A to mi je bilo najbolja prijateljica u srednjoj školi. Tako da to je jedna stvar koja me zabolila. Ovako inače ne. (Ema)

No, stigmatizacija nije ograničena na ove slučajeve. Ponekad se može doživjeti od članova šireg i užeg obiteljskog kruga:

Ja sam kod obitelj, šire rodbine, osjetio da to „aha bio si u komuni, kak ti je bilo u komuni“ i tako, ne možeš vjerovati. I onda ja kažem „Super mi je bilo!“ (smijeh). Primijetim da nije trenutak da pričamo o tome na taj način. Ali kod rodbine sam to osjetiti, a ovako na ulici i to, više bude ono odstojanje „aha promijenit ćemo temu idemo nešto drugo“. (Đuro)

I imala sam situaciju kad mi je sestra rekla, kad smo pričale o traženju stana i to sve, i onda je rekla „Je, i onda si ti išla živjeti sama pa si živjela neuredno, neurednim životom“ i onda sam rekla „Ako ćemo tako, ja ću se vratiti u zajednicu“, „Ako ćemo tako, ako vi meni neće dati šansu, ja ću se vratiti u zajednicu“, „Ali dobro nisam

mislila tako...“. Vidim da sve u svemu ima u daljini ta neka bojznost od toga života nekadašnjeg. Ono dogodi se u par situacija. (Veronika)

Iako većina sudionika nije imala iskustvo stigmatizacije na radnom mjestu, u nekim slučajevima je došlo i do takvih situacija:

Jedan od najvećih problema, rekla bih to što sam uočila da s ljudima ne mogu pričati otvoreno o svemu zato što će to neki zloupotrijebiti, imati predrasude i tako to. Nije više to, zajednica je bila moj život i moj radost i to uopće vani ne možeš pričati o tome jer će ljudi automatski imati etiketu na meni što je meni osobno zatvorilo neke mogućnosti za posao. (Tatjana)

Pa imala sam situaciju na poslu s novom kolegicom, koja je pokušavala na primjer, svaliti na mene cijelu narudžbu. Onda je bila rečenica „Ko' da ona zna šta ona govori“, ali sam imala sreću što je s nama bila još jedna kolegica taj dan tako da mi je rekla. Ja sam samo na to rekla „Meni je ža šta se mogu dogoditi takve situacije da će ti ljudi reći to“. Međutim ja znam da nisam, ako ja znam da nešto nisam onda nisam. (Veronika)

Prema Azinović (2020) zadruge koje su zapošljavale osobe s problemom ovisnosti i bivše ovisnike susretale su se s prelijevanjem stigme s bivšeg ovisnika na proizvod na način da su kupci gledali proizvod kao manje kvalitetan, očekivali su manju cijenu ili su ga odbijali kupiti. Slično iskustvo opisuje polovina sudionika trenutnog istraživanja, samo što se prelijeva s štićenika na ostale članove obitelji:

Na primjer, cijela moja obitelj, znalo se i onda se znalo u cijelom gradu gdje sam šta sam. I naravno da su mislili da su ljudi što su me poslali tamo (...) Mislim da je zapravo tvoja odluka koliko ćeš tome pridodati pažnje. Moji su odlučili tome ne pridodavati pažnje. Ja sam valjda još malo osjetljiva pa meni nije svejedno, meni bude žao, ali ne bih rekla da ima neku jako bitnu ulogu. (Tatjana)

Više neko sažaljenje, pokvareno sažaljenje, nije to, u biti ni jedno sažaljenje nije dobro, ni jedno. Šta ću ja žaliti bilo šta, to treba prihvatiti da je tako da je bilo i ideš dalje. Baš ono licemjerno sažaljenje „Jooooj jadni vi, jadni vi“ i onda odu, onda ispričaju vama, tko će to više pohvatati. (Željko)

Zbog iskustva stigmatizacije sudionicima u sudionicima su se budili različite neugodne emocije. Opisuju da su se *osjećali su se loše, diskriminirano, povrijeđeno* ili im je jednostavno je *bilo krivo* što su to doživjeli:

Diskriminirano, ali imam i razumijevanja za ljude. Ja smatram da je ono opravdana na prvu, razumljiva je zašto. Mislim da je to stvarno normalna ljudska pojava, da to dođe automatski čovjeku da ima neku misao o nečemu, neku predrasudu o nečemu, tako da ne uzimam uopće za zlo ljudima zato što ljudima ako kažeš da si 5 godina bio u jednoj zajednici gdje su uglavnom ovisnici, i kako je opće ono poznato kako je poznato da ljudi ono idu možda na 2, 3 mjeseca negdje, da je to ono znači već da si propao. 5 godina mislili se da si baš dno dna koje se nikad neće promijeniti i ja razumijem ljude. (Tatjana)

Pa bude mi krivo zato što, volio bih da sazna kako je to mjesto. Volio bih da sazna kakvo je to mjesto, a ne znam nekad onda ni sam kako pristupiti, jer svojim primjerom i riječima ne mogu, a vidim da ne možeš do te osobe. I onda mi zato bude krivo. (Đuro)

Sad se vraćam na ono. Ako nisam ispovjeđen, ako ne molim, osjećam se jako loše. Osjećam se, opet jadan ja, kako ću to, ali onda čim se ispovjedim, čim krenem ponovno, čim izmolim, čim podijelim, to je to ideš dalje. (Željko)

Odglumila sam, zatvorila sam se nekako, pustila sam da budem povrijeđena, šta sad. Ostala sam, neću reći, posrana (smijeh). (Ema)

Unatoč iskustvima stigmatizacije i neugodnim osjećajima, koji su se javljali tijekom tih iskustava, za većinu sudionika ovo nije igralo veliku ulogu svakodnevnom životu. Može se reći da su razvili *otpornost na stigmatu*:

Znači ja znam tko sam ja i meni nitko ne treba govoriti tko sam ja. Nitko od njih mi ne može uništiti dan sa svojim ponašanjem, nitko od njih me ne može. Jednostavno ja sam odlučila čvrsto biti to što jesam, doći do svojih ciljeva u životu, znači ja sam uspjela u manje od godinu dana si srediti zube, uspjela sam u manje od godinu dana pokrenit se s treninzima, znači sve neke stvari za koje nisam mislila da ću uspjeti. Tako da nitko od njih ne utječe na mene toliko, koliko ja sama sebe pokrećem prema tome. (Veronika)

Bogu fala svaki put kad netko kaže da si bio u zajednici, da si narkoman. To je za mene podsjetnik tko sam bio i šta sam sada. Znači ja sam stvarno zahvalan tim ljudima što me osuđuju jer oni mi daju snagu da se nikad više ne vratim tamo. Jer me non-stop bude. A Bože moj, netko te voli, netko te ne voli, ne mogu ja natjerati nekoga da me voli. To je tako. (Željko)

Da bi došlo do diskrepancije između identitetskih zahtjeva okoline i bivših štíćenika u interakciji licem u lice, informacija o neželjenoj karakteristici mora biti znana drugima. Ova informacija se može prenijeti preko simbola stigme tj. vanjskog znaka koji upućuje na posjedovanje neželjenog atributa. Sudionici ne posjeduju neke vidljive vanjske znakove stigme tako da informacija o prošlom načinu života nije očita, ne nameće se na pozornost, ali to ne znači da nitko ne zna njihovu prošlost ili da ne dolazi do napetih situacija u interakcijama licem u lice. Sudionici su razvili **načine upravljanja stigmom** kao dijela šireg mikro-interakcijskog aparata zaduženog za upravljanje impresijama u svakodnevnom životu. Prva potreba za upravljanjem stigmom javlja se zbog napetih situacija licem u lice kada je neželjena karakteristika bivšeg štíćenika znana. Tatjana je pokušala *educirati* svoje sugovornike:

Ja sam pokušala objasniti da nije tako striktno crno-bijelo kako oni vide, htjela sam kao malo proširiti obzor, ali uglavnom sam naišla na nezainteresiranost i onda samo sam prestala pričati o tome i pustila ljude da kažu što misle.

Dva sudionika *ne pričaju dalje* ako osjete neku nelagodu tijekom razgovora jer su podijelili sugovorniku svoja iskustva:

Kada vidim da nekoga ne interesira onda ne želim nekoga možda ni tlačiti sa time. Vidim da ima drugačiji pogled na to sve i onda ne idem u tom smjeru. Mene netko pita nešto gdje sam ja bio zadnjih par godina i ja odmah otvorim priču „Gle, imao sam te i te probleme, ono ušao sam u zajednicu Cenacolo“ i onda ako vidim da ga interesira onda pričam o tome. Ako vidim da mu je to sve onako, ne bi o tome pričao, onda pustim.

Nakon što ju je prijateljica otvoreno sažaljevala, Ema je odglumila kao da ju ništa nije pogodilo:

Pa nikako. Odglumila sam, zatvorila sam se nekako, pustila sam da budem povrijeđena, šta sad. Ostala sam, neću reći, posrana (smijeh).

A Veronika se jednostavno makla kada je čula komentare kolegice s posla:

S tom kolegicom, ja sam se samo jednostavno makla, jedno vrime i rekla sam pred cilom, da se smatra da je najlakše prebaciti nešto na mene. Ali tu kako je bila ova druga kolegica onda je ona rekla kako je bilo šta je bilo i ja sam shvatila stvarno kad sam ja čista, kad je meni savjest čista, da imam i potvrdu da je čista. Znači

jednostavno, ja se maknem i ne idem goniti pravdu, ne idem goniti svoje, ne znam ni ja šta, samo šuti.

Kada informacija o prošlom načinu života nije znana tada štíćenici koriste razne *tehnike kontrole informacija*. Ustanovljena su dva načina upravljanja informacija o vlastitoj prošlosti. Dvije sudionice tijekom svakodnevnih interakcija ne govore nikome o sebi, osim ako ne dođe do dubljeg prijateljstva. Ističu da to nije zbog srama, rado pričaju o vlastitom iskustvu, ali ne žele izgubiti povjerenje drugih ili zatvoriti neke životne prilike:

Ne jer uglavnom sam pustila ljudima da me upoznaju i onda nakon toga bi im ispričala taj drugi dio, da si ne stvaraju predrasude. Ali doduše, na ovom poslu gdje sad radim, tu radimo u dućanu i s novcima i prodajemo mobitele i to, prije je sve bilo telefonski. Tu recimo nekako, s njima sam si super, čak bolje nego s ovima iz HT-a, ali me nekako tu je recimo imam taj strah. Imam strah ispričati im to jer uvijek se bojim što god bude da će možda reći, a ona je bila neka narkomanka sigurno je ona, ne znam da nestanu pare, mobitel, nešto (Ema)

Ostali sudionici vrlo *otvoreno*, ali ne nametljivo, *pričaju* o svom boravku u Zajednici:

Ja sam otvoren, ja uvijek kažem i možda je to ljudima, možda ih to šokira što ja to tako odmah kažem i to je to kod mene (...) Kad me netko pita, otkud tebe, moram reći da sam bio u zajednici. Znači najčešće je kad upoznam ljude. Kad se s nekim upoznam i kad „kako si ti došao do poziva, kako si ti u [ime redovničke zajednice]“ najčešće je tad kod upoznavanja ljudi. Kad me pita otkud tebe u [ime redovničke zajednice]“, ja im kažem otkud mene u [ime redovničke zajednice]“, tako da možda ih to šokira. (Vladimir)

Kada sudionici dijele s drugima iskustvo boravka u Zajednici Cenacolo koriste različite načine *predstavljanja stigme*. Uglavnom se radi o *osobnom svjedočanstvu vjere*, o tome kako su preko Zajednice došli do Boga:

Pa počnem najviše s time šta je zapravo zajednica, kako je to počelo, tko je ta časna sestra koja je pokrenula cijelu tu priču, na kakav način, da dožive samu jezgru zajednice, da dožive samo srce zajednice, kako je počela ta priča. Onda znam, ne pričam sad o nekoj tami u kojoj sam bio nego više da sam bio pogubljen i tako, da sam možda imao malo problema s kockom, s alkoholom, s tim nekim noćnim životima i tako. Ali više pričam o onome što sam dobio kroz zajednicu i kako sam zapravo ja upoznao vjeru i Isusa kroz zajednicu. To mi je najbitnije u svemu. (Đuro)

Nadalje, boravak u Zajednici predstavlja se kao *mjesto unutarnje promjene* gdje nema distrakcija vanjskih utjecaja i gdje osoba može upoznati samu sebe:

Ko' plesku koju sam trebala dobiti u životu. Da, ko' buđenje, jednostavno nešto pozitivno. Sva neka iskustva, ono vrijeme kada mi je bilo teško u zajednici pa sam se osjećala kao da trgam kožu sa sebe i to, jednostavno objasniš ljudima kao trenutak suočavanja sa sobom koji ti je bio potreban. Jednostavno bez toga, ne bi bilo ovoga sada. (Veronika)

Bivši štíćenici su u prošlosti napravili puno životnih pogrešaka, a neke osjete i danas. Zbog toga dolazi do stigmatizacije od strane njihove društvene okoline tj. izvana. Važno je ispitati vanjske stigmatizirajuće utjecaje, ali je isto tako važno propitati one unutarnje, pogled na sebe i vlastitu prošlost. Uočava se da su štíćenici uglavnom *prihvatili svoju burnu prošlost*:

A to sam naučio prigrliti i prihvatiti da je to dio mog života i neki problemi koji su se morali, ono vratiti dugovi, trebalo se uhvatiti u koštac s time, stisnuti, ušparati i vratiti, a neki su mi ostali. Recimo, dobio sam bankrot na 5 godina, još 2 godine sam u bankrotu, godinu i pol dana još točno. Znači to mi je ostala kao neka rana da mi bude još kao podsjetnik kroz taj period, ali nemam ja šta tu, to je moj život, ja ga volim takvog kakav je, dobio sam tu novu priliku da pokažem šta zapravo Bog može djelovati kroz moj život i kako i sretan sam sa svim tim. (Đuro)

Njihov prošli način života je na njih imao formativni učinak. *Ne žale ni zbog čega* jer da nije bilo toga ne bi postali osobe koje su danas:

Pa drago mi je, nije mi žao zbog ničega. Nije mi žao zbog ničega jer mogla sam biti osoba, mogla sam biti neke zatvorena u svoje strahove, možda da se nisam nikad drogirala. Ovako sam ono, ja sam uvijek to u životu i osjećala da će to tako biti, ako nekakva sudbina. Ja sam znala da ću u životu past i iz toga ću se izdignuti. To sam od malena nekako osjećala, kao da je to negdje zapisano, šta ja znam. Tako da ni ne žalim zbog ničega. (Ema)

Neke stvari je možda još teško prihvatiti, ali Vladimiru prošli padovi *daju poštovanje prema životu*:

Pa gledam nekako, ne mogu vjerovati da sam u svemu tome bio. To mi je baš ono, čudno da sam toliko zaglibio i toliko ne kritički prema životu pristupao i prema tom svom problemu. I ono teško mi je neke stvari još prihvatiti, ali malo po malo to sve

blijedi, te slike i to što sam si od života prošlog napravio kaos i malo po malo to blijedi, ali s druge strane daje mi jednu dozu respekta prema životu, da ne srljam.

Kao što su prihvatili svoju prošlost, prihvatili su i sami sebe. Svjesni su da su ljudi s vlastitim nedostacima, što se trude prihvatiti:

Kao osobu koja će u životu i griješiti i padati, ali nikad nije kraj, uvijek se mogu dignuti, uvijek se mogu promijeniti, uvijek mogu ići naprijed. I to je bila meni glavna točka u koju nisam vjerovala da se može, a sada znam da se to može. (Tatjana)

Trebalo je vremena da se oprostí samom sebi neke stvari, ali ipak se sve posložilo kako treba:

Pa evo mogu reći da sam jako zadovoljan sa svojim životom. Neke stvari sam sebi uspio oprostiti koje su se dogodile u mom životu. Znaš kad ono odeš na ispovijed pa ti svećenik kaže „A idi, otpušteni su ti grijesi“, a ja sam to imao u zajednici na način da sam rekao „Ok super, neka su oni oprošteni, a ja sebi nisam oprostio“. I tako sam se s tim borio negdje godinu i pol dana i onda nekako nakon zajednice. Gle sve se posložilo. (Đuro)

I na kraju, kada se pogleda na lijepe i teške trenutke, na sve što se dogodilo tijekom godina, bude se osjećaji *sreće* i *ponosa*:

Pa sretan sam i radostan što vidim da mogu i da mi raste samopouzdanje, da mogu i fakultet završavati i sve stvari koje život nosi i da za sve ima način i odgovor. Evo zadovoljan sam s tom borbom i što ne odustajem nekako, to mi je ono (...) (Vladimir)

Ja sam iskreno, pričala sam s ovom curom s Kosova, ja govorim, čovječe ja sam ponosna što sam ja uspjela realizirati stvari baš ono koje sam htjela. Ponosna sam na sebe šta se držim svoga uvjerenja bez da me itko može pokolebati, smatram samu sebe, tako reć, ne znam kako bi to opisala, osobom koja je sad sigurna u sebe. (Veronika)

Na pitanje „Što je utjecalo na promjenu pogleda na sebe?“ većina sudionika je dala vlastiti odgovor. Tatjana naglašava da je na nju najviše utjecalo *suočavanje s poteškoćama*, umjesto bijega:

Najviše je utjecalo to kada bi u zajednici imala neke probleme, makar ne bili problemi iste veličine kao možda ovdje u svijetu, ali su ipak bile situacije koje su mi izazivale neugodne emocije i od tih emocije bih ja uvijek našla način da pobjegnem. Kada sam se morala suočiti s tim emocijama, s tom situacijom i kada sam morala prijeći preko

toga i izaći iz toga na zreo način, zapravo ti postupci su me naučili kako hendlati situaciju u životu.

Đuro i Ema su u Zajednici naučili zavoljeti samoga sebe:

Utjecao je najviše taj put. Došla sam prihvatiti sebe takvu kakva jesam. To je ono govorili su mi godinama „Moraš se voljeti, moraš se prihvaćati“, ja nisam znala kako i čak mi je to izazivalo frustraciju, pa šta da radim. I onda se jednoga dana to jednostavno promijenilo. Jednostavno sam rekla „Pa čovječe, takva sam kakva jesam, volim sebe, vidi put koji sam napravila, iz čega sam se iščupala, želim sad i dalje biti poštena, ne želi živjeti takav život“. I onda sebe prihvatiš. (Ema)

Na prijašnje pitanje Veronika odgovara riječju Argentina. Na njeno prihvaćanje sebe i svoje prošlosti najveći utjecaj imala je osoba zadužena za nju i suživot s drugim djevojkama, čiji su se životni problemi činili veliki u usporedbi s njenim:

Ona nam je svaki dan govorila „Prošlost nikad nemoj zaboraviti, uvijek ćeš je nositi sa sobom jer ona te dovela do ovoga što si sada.“. Jedna predivna osoba, kad ti netko to stalno govori to jednostavno počneš shvaćati da to je tako. Znači da to što sam napravila u svome životu da me izgradilo osobom koja sam sada, ona me dovela do toga razmišljanja. Tamo kad vidiš cure koje prvi puta vide mašinu za robu, isto tako počneš shvaćati da problemi koje si ti imala u životu, su 0. I onda ti počneš lagano. Znači kompletno to okruženje tamo me sastavilo tako reć, napravio od mene ovo što sam sada. Jedini odgovor za mene je Argentina, u Argentini me okrenilo skroz.

Vladimiru je drago da *sve ide kako treba*:

Pa evo to što sve ide onako kako bi trebalo ići. Ono da sam ja planirao sam ne bi ovako isplanirao kako to ide, moja formacija, moj studij, moji odnosi, moj odnos s Bogom, to je najviše utjecalo. Ja sam se odazvao i ovo ostalo je sve posloženo, bolje ne može.

Željko ističe *mir i zadovoljstvo* koje dolazi od Boga:

Ako ima Boga, zadovoljan si s tim i ti si presretan, tko će zaustaviti ego muški, ne muški nego bilo čiji, jedino Bog, jedino Bog ga može zaustaviti. Jer uvijek je malo, šta god da uradiš uvijek malo, a to je tako jednostavno. Dato svima, tako jednostavno, biti sretan sa svojom obitelji, biti u miru, pa to je, pa Bogu fala što sam sve to prošao.

Ono što pomaže gotovo svim sudionicima da i dan danas prihvate sebe i svoje probleme je upravo *odnos s Bogom i unutarnji kompas Zajednice*, koji se trude održati i nakon boravka u Zajednici Cenacolo:

Krunica. Zato što svaki put kad, ono što sam naučio, naučio sam da je lijepo svaku večer preispitati sebe šta si loše napravio kroz dan, šta si dobro napravio kroz dan, jel si mogao nešto popraviti, znači napraviti kao neki ispit savjesti svaki dan, lagano. Tako da sam na taj način me to drži u nekoj ravnoteži da se svaki dan mijenjam i da se svaki dan trudim biti bolji. A krunica je ta koja me uvijek vrati u neku normalu ili žena, zaručnica ona je sad preuzela komandu (smijeh). (Đuro)

Pa pomaže mi ta borba koju sam našao načine u zajednici i moj osobni odnos s Bogom. Najviše mi pomaže da ne odustanem i da idem i da se borim kroz taj odnos s Bogom da uvijek nađem nekakav mir i da u miru rješavam probleme, da ne gubim se u problemima i moji problemi postaju sve manji i manji (Vladimir)

Pomaže mi ta zajednica što nosim u sebi, to šta znam tko sam sada i tko ne želim više biti. Ponekad ti dođe da bi bilo jednostavnije biti ono što si bio, ali znaš da jednostavno, ja sam sada sretna, sada sam ispunjena, sada svoj dan, sretna sam kada mogu pogledati televiziju, sretna sam kad sebi mogu platiti, ne znam dođe mi pojest ne znam ni ja šta, uzmem si to, pojedem, sretna sam što imam apsolutno sve šta želim imati. I to mi pomaže svaki dan da se borim sa time. (Veronika)

Zaključak

Ovaj rad je na primjeru bivših štićenika Zajednice Cenacolo, zajednice koja je poznata po svom djelovanju na području rehabilitacije i resocijalizacije ovisnika, imao cilj istražiti iskustvo i značenje društvene reintegracije. Sumnall i Brotherhood (2012) definiraju društvenu reintegraciju kao:

[Svaku] aktivnost s ciljem sprječavanja ili poništavanja socijalne isključenosti bivših i trenutnih problematičnih korisnika droga. Aktivnosti socijalne reintegracije rješavaju potrebe koje nisu povezane s drogom, kao što je pristup stanovanju, obrazovanje i strukovno osposobljavanje, zapošljavanje, ponovna izgradnja osobnih mreža i odnosa, i smanjenje diskriminacije. (str. 145)

Nadalje, prethodna definicija prepoznaje da se društvena reintegracija tiče umnažanja ljudskog, društvenog, ekonomskog i institucionalnog kapitala ranjivih pojedinaca kako bi svi članovi društva imali jednake prilike za sudjelovanje u društvenom životu (str. 145). S obzirom na manjak domaćih i stranih istraživanja, postojala je potreba za uvidom u iskustvo i značenje uključivanja bivših štićenika u različita društvena polja od važnosti za društvenu reintegraciju.

Prije toga, propitan je život bivših štićenika prije Zajednice Cenacolo, konkretnije, uvjeti primarne i sekundarne socijalizacije kao jedni od mogućih formativnih čimbenika u ovisničkoj karijeri. Odnosi u obitelji su se odrazili habitus sudionika preko različitih pogleda i osjećaja inata, bunta, nepoštovanja, laži, osuda i antagonizma. Ovo u kombinaciji s utjecajem vršnjačkih skupina, koje općenito imaju veliki utjecaj tijekom adolescencije, potiče stvaranje razloga za korištenje sredstava ovisnosti, što ne znači da opisuje fenomen u cijelosti.

Iako su imali različite putove, sudionici su završili u istom svijetu. Gradeći na ideji konačnih provincija značenja, zbilja ovisnika se promatrala kao subjektivno i objektivno stvarna beskonačna provincija značenja stvarnost stvarana dijalektičkim odnosom pojedinca, društva i sredstva ovisnosti. Beskonačna iz razloga što se za razliku od konačnih provincija značenja svijest ne mora vratiti iz nje. Ona nije konačna, izlet u nju može potrajati godinama, a nekada do kraja života. Ova epistemološka ljuštura ispunjena je odgovorima sudionika na pitanje „Kako je biti u koži ovisnika?“. Tipičan dan počinje problematikom nabave, što se može protezati kroz cijeli dan. Sudionici su svakodnevno koristili sredstva ovisnosti, a nekada u velikim količinama. Prema Đuri „tu [su] bile neke cifre po, po gajba pive, boca žestokog dnevno pod neku normalu.“ Ili Ema koja govori da je svaki dan „(...) bio bar jedan bombon, apsolutno svaki dan, ja bi dolazila doma svaki dan na bombonu, iskrivljena, drogirana.“ Oni čije sredstvo nije legalno upuštaju se svakodnevno u nezakonite radnje nabave i prodaje droga. Ovisnički svijet karakteriziran je zanimljivom oprekom između savršenog i odvratnog. Tijekom djelovanja supstance osoba se osjeća slobodno, jako, dolaze osjećaji ljubavi, nema boli i sve je savršeno. S druge strane, trenuci trijeznosti obilježeni su očajem, osjećajima manje vrijednosti i zbunjenošću. Pogled na život može se dočarati riječima *all day, all night*, život kao jedan veliki party, a pojam sreće izraz nalazi u jednadžbi novac + zabava + društvo = sreća. Prema Udovičić (2020, str. 56) ovisnost postaje patološka „ljubav“ između ovisnika i sredstva ovisnosti. Centar ovisničke enklave je kao patološki ljubavni ples ega ovisnika s sredstvom ovisnosti, koji rezultira brigom isključivo za vlastite interese. Bitan sam samo ja i moja potreba. Sve duži i intenzivniji boravak u beskonačnom ovisničkom svijetu dovodi do

gotovo potpunog gubitka smisla pa čak i želje da ne postoje. Obiteljski odnosi su lažni ili nepostojeći, prijatelji se svode uglavnom na one s sličnim načinom života, a za druge, koji nisu povezani s takvim načinom života, svakodnevno stavljaju maske. Stil života ovisnika potrebno je financirati velikim količinama novca tako da ne čudi što je pola sudionika upalo u financijske dugove prema obitelji, prijateljima, poznanicima ili kamatarima, a neki su rješenje za svoju situaciju vidjeli u periodičnom izmjenjivanju supstanci. Različiti su razlozi za ulazak u Zajednicu Cenacolo, ali polovina sudionika je doživjela neki oblik prisile od obitelji, dok su ostali ušli iz različitih razloga. Đuro je ušao jer je došao do zida, Ema da upozna sebe, a Željko da se spasi i pobjegne od obitelji nakon kućne izolacije od mjesec dana.

Vanderlasschen et al. (2014) rade pregled internacionalnih randomiziranih i ne-randomiziranih kontroliranih istraživanja (28) i europskih istraživanja s promatračkim dizajnom (21) s ciljem procjene efikasnosti terapijske zajednice na nizu različitih varijabli. Radovi su uključivali terapijske zajednice rezidencijalnog tipa i terapijske zajednice u zatvoru, a za potrebe ovog rada prikazani su rezultati samo za terapijske zajednice rezidencijalnog tipa. Unatoč problemima metodološke prirode, istraživanja daju optimistične rezultate u korist terapijske zajednice na nizu varijabli – smanjenje upotrebe droge, apstinencija, recidiv, kriminalna aktivnost, zapošljavanje i društveno funkcioniranje, zdravlja i mortaliteta. No, postavlja se pitanje „Zašto?“. Na primjeru Zajednice Cenacolo pokušat će se razviti moguće objašnjenje.

Terapijska zajednica je sjecište ekonomskog, kulturnog i socijalnog kapitala, koji se koristi s ciljem uključivanja štíćenika na razna polja u svakodnevnom životu. „Boravak je potpuno besplatan, ne plaća se nikakva naknada“ (<https://www.comunitacenacolo.it/hr/>) što od početka pomaže budućim štíćenicima. Resocijalizacija Zajednice Cenacolo se temelji na međudjelovanju molitve, rada i grupnih razgovora iz kojih izvire sustav međusobno povezanih vrijednosti za svakodnevni život. One se internaliziraju u habitus štíćenika kao relativno trajni, utjelovljeni kapaciteti za razmišljanje, osjećanje i ponašanje, konkretnije, kao dispozicije za vjeru, prijateljstvo, rad, disciplinu, iskrenost, skromnost, poniznost, upornost. Osim ovoga, štíćenici su stekli iskustva u svakodnevnim poslovima od kojih neki mogu biti od pomoći za uključivanje na tržište rada, a boravkom u inozemnim kućama se može naučiti novi jezik. Međutim, ono što će većina sudionika usvojiti su meke vještine u radu tj. pristup radu. Stečeni vrijednosni sustav i način života u Zajednici postaje dio utjelovljenog kulturnog kapitala štíćenika. Iskustvo dugogodišnjeg zajedničkog suživota s ostalim štíćenicima, obilježeno brojnim situacijama od velike emotivne važnosti, urodilo je novim društvenim

kapitalom. Prijateljstva koja nisu bila dio ovisničkog svijeta su većinom obnovljena tijekom ili nakon boravka. Nadalje, uključivanjem članova obitelji u rehabilitacijsko-resocijalizacijski proces preko raznih susreta i aktivnosti, paralelno s promjenom habitusa štićenika dolazi do promjene habitusa članova obitelji u većem ili manjem skladu s vrijednosnim sustavom Zajednice. Sudionici čiji su članovi intenzivnije sudjelovali u procesu oporavka, manje su doživljavali stresne situacije u obiteljskom životu. Nakon izlaska pred bivšim štićenicima se postavlja pitanje obrazovanja, pronalaska posla, mjesta za stanovanje i brojni izazovi u svakodnevnom životu – kulturni šok, nerazumijevanje, stigmatizacija, susreti s prošlošću i samoća – koji su doveli do zatvaranja i lošeg raspoloženja. Pola sudionika ostvarilo je prvi posao preko formalnog i neformalnog društvenog kapitala Zajednice, dok su ostali sudionici pronašli posao samostalno. Jedan sudionik, koji je pronašao preko neformalnih veza Zajednica, je ostao na poslu, a ostali su slijedeći posao našli samostalno tako da društveni kapital Zajednice može biti odskočna daska za stjecanje inicijalnog ekonomskog kapitala. Što se tiče mjesta stanovanja, sudionici su se uglavnom vraćali svojim obiteljima. Neki su nakon toga odlučili unajmili stan, a ostali planiranju otići. Znanje institucionalnog karaktera uglavnom je stečeno vlastitim financijskim sredstvima, a samo jedna sudionica je dobila certifikat preko, sestrinske organizacije, zadruge Pontes Salutis. Napetosti u svakodnevnom životu proizlazile su iz razlike između habitusa štićenika i šire društvene okoline, što je uzrokovalo kulturni šok – manifestiran na različite načine i nerazumijevanje drugih. Također, neki sudionici su se borili s samoćom i susretom s prošlošću. Svakodnevni izazovi doveli su ih do lošeg raspoloženja i zatvaranja. Kao odgovor na ovaj problem, korišten je društveni kapital (prijatelji, obitelj), kulturni kapital (sustav vrijednosti Zajednice) te kombinacija ova dva kapitala. Društveni kapital očitovao se u potpori bližnjih osoba, a molitva i sakramentalni način života su donosili snagu, mir i radost. Uz to, imaju izrazito optimističan pogled na svakodnevne poteškoće i razvijena je otpornost na stigmatizirajuće utjecaje okoline. Svi sudionici su uglavnom u miru sa sobom i vlastitom prošlosti. Ono što im pomaže da svaki dan prihvate sebe i svoje probleme je odnos o Bogom, koji se trude održati unatoč brzini vanjskog života.

Spoznaje ovog istraživanja ponajviše su ograničene veličinom i vrstom uzorka. Prigodni uzorak od 6 sudionika nije dovoljan za cjeloviti opis iskustva i značenja društvene reintegracije tako da su spoznaje ograničenog karaktera. Buduća istraživanja trebala bi uključiti više sudionika s različitim iskustvima, kao što su iskustva manje uspješnih bivših štićenika. U tom slučaju, izrazito je važno držati se etičkih smjernica i najboljeg interesa

sudionika istraživanja jer se radi o osjetljivoj društvenoj skupini. Također, višemjesečna metoda promatranja sa sudjelovanjem produbila bi spoznaje o konfliktu između habitusa Zajednice Cenacolo i onog šire društvene okoline.

Na kraju, može li se reći da su se bivši štíćenici uspješno reintegrirali i postali dionici zbilje svakodnevnog života? Da i ne. Bivši štíćenici su bili uspješni u procesu društvene reintegracije jer su usvojili novi sustav vrijednosti i način života, koji podržava apstinenciju i izbjegavanje kriminalnih aktivnosti. Uz to, imali su veliku potporu Zajednice Cenacolo, obitelji i prijatelja na raznim poljima svakodnevnog života. Međutim, štíćenici se razlikuju upravo zbog novog sustava vrijednosti i načina života, što se vidi iz napetosti s širom društvenom okolinom. U Zajednici se vrijednosti „žive na visokom nivou, ljestvica je visoko dignuta. Živi se istina do kosti, živi se oprost, živi se čistoća života kršćanskog“ (Vladimir). Koristan je motiv iz posljednje večere kada Isus učenicima poručuje da nisu od ovoga svijeta (Novi zavjet i Psalmi, 2014, str. 307). Što će reći, u subjektivnom doživljaju svijeta oko sebe na neki način nisu dionici zbilje svakodnevnog života.

Popis literature

- Anićić, M., & Janković, V. (2011). Pravo na život u suvremenim etičkim promišljanjima i socijalnom nauku Crkve. *Diacovensia*, 19 (2), 215-249.
- Azinović, L. (2020). *Korištenje resursa društvenopoduzetničkih djelatnosti za uključivanje osoba s problemima u ponašanju na tržište rada*. [Diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu]. Digitalni arhiv Filozofskog fakulteta u Zagrebu. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:563218>
- Banonis, B. C., (1989). The Lived Experience of Recovering from Addiction: A Phenomenological Study. *Nursing Science Quarterly*, 2(1), 37-43. <https://doi.org/10.1177/089431848900200111>
- Becker, H. S. (1966). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. The Free Press (Originalni rad objavljen 1963)
- Berger, P. & Luckmann, T. (1992). *Socijalna konstrukcija zbilje*. (prev. S. Dvornik). Naprijed. (originalni rad objavljen 1985)

- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. U Richardson, J., *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (str. 241–58). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1989). Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, 7 (1), 14-25. <https://doi.org/10.2307/202060>
- Bourdieu, P. (1990). *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*. Polity Press.
- Bourdieu, P & Wacquant, J. D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (1996). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (prev. R. Nice). Les Editions de Minuit; President and Fellows of Harvard College and Routledge & Kegan Paul Ltd. (originalni rad objavljen 1979)
- Da Silva, K., E Silva, I. F. C., Rezende Batista, S. H. & De Almeida, R. J. (2016). Social reintegration of drug-addicted individuals living in therapeutic communities. *Rev. Eletrônica Saúde Mental Álcool Drog*, 12 (3), 171-177. DOI:10.11606/issn.1806-6976.v12i3p171-177
- De Leon, G. (2000). *The therapeutic community: Theory, model, and method*. Springer Publishing Company. <https://doi.org/10.1891/9780826116673>
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Brotherhood, A. & Sumnall, H. (2012). *Social reintegration and employment: evidence and interventions for drug users in treatment*, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2810/72023>
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Vanderplasschen, W., Vandavelde, S. & Broekaert, E. (2014). *Therapeutic communities for treating addictions in Europe: Evidence, current practices and future challenges*, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi:10.2810/25291>
- Europski centar za praćenje droga i ovisnosti o drogama. (2021). *Europsko izvješće o drogama: Trendovi i razvoj*. https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/13838/2021.2256_HR_02_.pdf
- Gideon, L. (2010). *Substance Abusing Inmates: Experiences of Recovering Drug Addicts on their Way Back Home*. Springer Publishing Company. <https://doi.org/10.1007/978-0-387-09806-7>

- Goffman, Erving, (1963). *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J.
- Gruber, E., Sušić, E., Rendulić, K. & Marković, B. (2014). Terapijska zajednica odjela forenzičke psihijatrije zatvorske bolnice Zagreb. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21(2), 143-153.
- Hirschman, E. C. (1992). The Consciousness of Addiction: Toward a General Theory of Compulsive Consumption. *Journal of Consumer Research*, 19, 155-179. <https://doi.org/10.1086/209294>
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo. (2019). *Izješće o osobama liječenim zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u Hrvatskoj u 2019. godini*. https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2020/10/Ovisni_2019-1.pdf
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo. (2021). *Projekt resocijalizacije za osobe liječene zbog problema ovisnosti o drogama*. https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2022/04/HZJZ-brosura_resocijalizacija-21_1.pdf
- Husu, H. M. (2013). Bourdieu and Social Movements: Considering Identity Movements in Terms of Field, Capital and Habitus, *Social Movement Studies*, 12(3), 264-279, <https://doi.org/10.1080/14742837.2012.704174>
- Kennard, D. & Haigh, R. (2009). Therapeutic communities. U Gelder, M. G., Andreasen, N. C., López-Ibor Jr., J. J. u Geddes, J. R. (Ur.), *New Oxford Textbook of Psychiatry* (2. izd., str. 1391-1398). Oxford University Press.
- Lloyd, C. (2013). The stigmatization of problem drug users: A narrative literature review. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 20(2), 85–95. <https://doi.org/10.3109/09687637.2012.743506>
- Meyerson, L. (1948). Experimental Injury: An Approach to the Dynamics of Physical Disability. *Journal of Social Issues*, 4, 68-71.
- Novi zavjet i Psalmi* (prev. B. Duda, J. Fućak, F. Gass; 23. izd.). (2014). Kršćanska sadašnjost.
- Ritzer, G. & Stepinsky, J. (2018). *Sociological Theory* (10. izd.). SAGE Publishing.

- Reith, G. (1999). In Search of Lost Time: Recall, Projection and the Phenomenology of Addiction. *Time & Society*, 8(1), 99-117. <https://doi.org/10.1177/0961463X99008001005>
- Shinebourne, P. & Smith, J. A. (2009). Alcohol and the self: An interpretative phenomenological analysis of the experience of addiction and its impact on the sense of self and identity. *Addiction Research and Theory*, 17 (2), 152-167.
- Štrkalj-Ivezić, S., Jendričko, T., Pisk, Z., & Martić-Biočina, S. (2014). Terapijska zajednica. *Soc. psihijat.*, 42(3), 172-179.
- Trbojević, F. (2017). *Religija i liječenje ovisnosti – primjer Zajednice Cenacolo*. [Diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu]. Digitalni arhiv Filozofskog fakulteta u Zagrebu. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9399/>
- Udovičić, M. (2020). *Značenja molitve za oporavak ovisnika kroz iskustva članova zajednice Cenacolo*. [Diplomski rad, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet]. Digitalni arhiv Dabar. <https://dabar.srce.hr/en/islandora/object/erf%3A751>
- Vlada Republike Hrvatske - Ured za suzbijanje zlouporabe droga. (2012). *Nacionalna strategija suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2012. do 2017. godine*. https://www.emcdda.europa.eu/system/files/HR_Nacionalna_strategija_suzbijanja_zlouporabe_droga_2012.-2017._final.pdf
- Vlada Republike Hrvatske - Ured za suzbijanje zlouporabe droga. (n.d.). *Resocijalizacija i društvena reintegracija bivših ovisnika*. <https://drogeiovisnosti.gov.hr/ovisnosti-i-vezane teme/podrucja-suzbijanja-ovisnosti/resocijalizacija-1008/1008> (pristup 6. 9. 2022.)
- 4 Ways Addiction Affects Quality of Life (n.d.). Pribavljeno 6.9.2022. s adrese <https://www.fairparkcounseling.com/4-ways-addiction-affects-quality-of-life/>
- Wacquant, L. (2016). A Concise Genealogy and Anatomy of Habitus. *The Sociological Review*, 64(1), 64–72. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12356>
- Zajednica Cenacolo (n.d.). Pribavljeno 6. 9. 2022. s adrese www.comunitacenacolo.it/hr/

